REVISTA ISTORICĂ

Anul al XI-lea, N-le 7-9. Iulie-Septembre 1925.

DĂRI DE SAMĂ DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLICATE
DE

N. IORGA

CU CONCURSUL
MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL:

N. Iorga: O suferință de cărturar romîn între străini: Dimitrie Cantemir în Rusia.
Dr. Andrei Veress: Alte lucruri nouă despre Iancu-Vodă Sasul și familia sa.
N. Iorga: Ordinul lui Selim al II-lea către Alexandru al Țerii-Românești (1572).
„ „ Legături culturale romîno-polone — după o carte nouă.
„ „ Nouă izvoare despre campania munteană din 1595.
„ „ Din patimile apostolilor ardeleni.
Constantin Gălușcă: Știrile din Valvasor privitoare la Cicii și Uskocii din Kraina.
Victor Motogna: Un document necunoscut privitor la istoria Romînilor din Valea Rodnei.
„ „ Urmașii lui Dragoș (un document necunoscut).
Documente de *N. Iorga, Anton Oprescu* și *Alex. C. Vasilescu.*
Dări de samă, Cronică și **Notițe** de *N. Iorga.*

1925
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 25 Lei.

www.dacoromanica.ro

Anul al XI-lea, n-le 7-9 Iulie-Septembre 1925.

REVISTA ISTORICĂ
— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

O suferinţă de cărturar romîn între străini

— Dimitrie Cantemir în Rusia —

D. Ştefan Ciobanu a îndeplinit o datorie de pietate, dar a adus şi un mare serviciu istoriografiei româneşti, adunînd şi tipărind, cu o întinsă şi frumoasă introducere, actele privitoare la petrecerea în Rusia a pribeagului Dimitrie Cantemir, menit să-şi isprăvească zilele de harnice studii în străinătate.

Cantemir apare ca Domn în notele unui Frances din oastea lui Petru-cel-Mare: un om «minunat de bine făcut, foarte frumos, grav şi cu cea mai fericită fisionomie, amabil şi politicos, cu vorba prietenoasă şi liberă» [1].

O scrisoare al cării original grecesc, „publicat", nu-l cunosc, adresată de Dimitrie-Vodă feldmareşalului Şeremetiev, ca răspuns la aceia adusă de brigadierul Cropotov, cuprinde asigurări de credinţă faţă de Ţar şi anunţă trecerea Prutului pentru a-l întîmpina pe Petru şi a-l aduce la Iaşi; pe Şeremetiev, a cărui sosire o grăbeşte, speră să-l vadă la Ţuţora. Promite apelul către ţară, căruia-i sînt trimese manifestele ruseşti şi poruncile de nevoie ca să se adune tot, supt pedeapsă, pănă la 15 Iunie. Brîncoveanu, căruia-i scrisese, prin Cantemir, comandantul rusesc, apare ca „prea-iubit frate" (4 Iunie) [2]. O scrisoare rusească, din 13 Iunie, arată că Ţarul ştia acum greutăţile de aprovisionare şi de călăuzire, cerînd prin Golovchin să se caute hrană oriunde şi oameni ştiutori ai drumului dunărean [3].

După înfrîngerea neaşteptată şi umilitoarea retragere a Muscalilor Domnul Moldovei, ascuns în bagajele aliatului său, întovărăşeşte oastea care se îndreaptă spre Nipru. Nu ştim bine cum, Doamna, îngreunată în opt luni, cu şase copii (afară de

[1] Moreau de Brézé, la Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, în „Analele Academiei Române", 1923.

[2] Anexa 1.

[3] Anexa 72.

www.dacoromanica.ro

Constantin şi Antioh, scriitorul, mai cunoscuţi, alţi doi: Matei şi Şerban, cu nume cantacuzineşti muntene, şi două fete, ale căror nume au aceiaşi origine: Maria şi Smaragda) se află în lagăr. 4.000 de Moldoveni ar fi pornit în bejenie cu dînsul [1].

Întăia scrisoare a fugarului, din Ladova, la 27 Iulie, e confusă şi umilă, în latineasca-i neînţeles de incorectă. Se lasă în sama «prea-cucernicului, prea-puternicului Împărat», a «nesfîrşitei lui îndurări». «Fără soarele presenţei sale, în atîtea şi aşa de mari întunecimi ale nenorocirii sale, va înnopta fără capăt.» Pierzînd cele agonisite timp de douăzeci de ani şi un întreg viitor, se întreabă ce va face el, «înstrăinatul», după iminenta plecare a Ţarului [2].

Răspunsul nu-i venise cînd, „din lagăr", la 2 August, se cere a fi trimes la Chiev, cu biata soţie împovărată; caii obosiţi nu mai răsbesc, oamenii sînt prăpădiţi de oboseală.

I se ceru să-şi arăte dorinţile, sau el preveni cererea. Dator la creştini, fără venituri, cu abia şase sute de ruble din subsidiul rusesc, stors prin cheltuiala de 10.000 de taleri pentru grîul din Bugeac, plus preţul a 10.000 de boi şi 15.000 de oi [3], pentru expediţie, merge în locuri necunoscute. Cere strajă rusească sau bani ca să-şi plătească vre-o 500 de curteni [4]. Să aibă case în Moscova şi altele la ţară. Peste ai lui să rămîie domn, fără a se amesteca nimeni, avînd toată judecata, iar în casuri mixte să se facă o comisie ca între două ţeri vecine; procesele lui proprii numai Ţarul să le judece. Voia de a merge unde vrea în Imperiu s'o aibă, iar fiii lui să poată studia unde li place, „în oraşele cele mai vestite şi în alte părţi creştine". Vamă să nu se iea nici de la ai săi, înzestraţi şi ei cu moşii. Ţeranii daţi lui de Împărat să aibă privilegii de slobozie. Toate acestea, bine înţeles, până la ceasul revanşei ruseşti, cînd Domnia Moldovei va fi a lui sau a urmaşilor lui [5].

Ordinul lui Petru e scurt: să se dea exilatului case la Harcov. Va avea moşiile generalului polon Szydlowski, scrise în privilegiul care se şi dădu. Dar un privilegiu solemn ieşise din can-

[1] Anexa 7.
[2] Anexele 2, 3.
[3] No. 35.
[4] No. 5.
[5] N-le 5-7.

www.dacoromanica.ro

celarie încă de la 1-iu August. Cantemir devenia «cneaz rusesc», cu titlul de «prea-luminat»; pe lîngă aşezarea din Harcov se prevedeau case la Moscova şi sate în vecinătatea Capitalei; se acorda judeţul fostului Domn asupra alor săi şi chemarea înnaintea Ţarului a proceselor personale. Se recunoştea şi dreptul de liberă circulaţie, de studii în străinatate, la creştini, pentru copii. Nu se uitau aceste despăgubiri care nu erau să vie niciodată [1].

Acolo era Cantemir la 26 Novembre, în «linişte», dar la loc prost, cu cetate de lemn, fără şanţ, stricată, incapabilă de apărare. La plîngerile şi pretenţiile lui se răspunse printr'un nou privilegiu, din 9 Iunie 1712 [2], apoi prin chemarea la Moscova, unde Dimitrie sosi, cu familia, la 18 Ianuar 1713 [3]. Aici avea o casă de piatră şi una de lemn, iar în vecinătate moşii şi ţerani [4].

Aici însă o mare nenorocire-l aştepta. Doamna Casandra moare, la 12 Maiu 1713, încă tînără, şi rămăşiţile-i sînt aşezate în mănăstirea grecească a Sf. Dimitrie, văduvul făcînd să se înnalţe acolo un paraclis, al Sf. Constantin şi Elena, potrivit cu tradiţiile de artă ale ţerii sale [5].

Petru-cel-Mare plecă în curînd către alte părţi ale Statelor sale. Oaspetele moldovean fu încredinţat grijei Senatului care avea administraţia. Fu neglijat însă, neplătindu-i-se pensia [6]. Relaţiile cu Ţarul însuşi fură reluate în toamna lui 1714, cînd Cantemir scrie Ţarinei pentru a o felicita la naşterea unei fete care n'a trăit, Margareta [7]. Stătea la ţară lîngă Moscova, cu cămăraşul Antioh şi soţia lui, cu Grecul Anastase Condoidi, preceptorul copiilor, care va ajunge Vlădică rusesc la Vologda, cu un medic, tot Grec, Sevastos, cu alţi oameni de casă şi cu boierii pribegi, Neculce în fruntea lor, pe cari-i trata aspru. Întreţinea relaţii cu asociatul său în rusofilia nenorocită, Toma Cantacuzino, acum general-maior rus, aşezat pe alte proprietăţi dăruite [8].

[1] No. 70.
[2] P. 12.
[3] No. 10.
[4] P. 12.
[5] P. 15.
[6] No. 11.
[7] No. 12.
[8] No. 13.

www.dacoromanica.ro

Scria pentru sine,— atunci primi diploma de membru al Academiei din Berlin, datată 11 Iulie 1714 [1] — şi redacta acele panegirice, ale lui Petru ca şi al Sfîntului Dumitru, pe care le rostiau fiii, Şerban întăiu, Antioh pe urmă [2]. Înnălţase la satul creat de dînsul, pe numele lui, Dimitrovca, o biserică şi curţi ca în Moldova, care ar trebui, cînd va fi cu putinţă, cercetate.

Se află însă la altă moşie, Solomina, cînd felicită pe Ţar, a cărui vedere îi fu refusată doi ani întregi, pentru naşterea unui fiu, în Decembre 1/15 [3]. Odată senatorii îi pretinseră să dea Tesaurului împărătesc banii strînşi de la ţerani [4]. Chiar după hotărîrea lui Petru în favoarea lui, guvernatorul Chievului şi senatorii urmară să-i facă miserii [5].

Scîrbit de o duşmănie invidioasă, care nu se ascundea, din partea unei societăţi pe care şi Neculce o află inferioară, Cantemir prinse ocasia plecării în Occident a lui Petru (Ianuar 1717) pentru a-i cere să-l întovărăşească în Olanda. „Am mare dorinţă să văd acele ţeri", spune el, adăugind că „are ceva de propus ce se impune în vremile de azi [6]".

Căci idei politice răsăriseră din nou în capul celui oprit de a se amesteca în viaţa poporului său. Cînd, în 1717 încă, trimese un om în Ardeal, se culeseră prin el informaţii care fură comunicate miniştrilor Ţarului [7].

Pribegii munteni în Ardeal, cari cereau pe beizadea Iordachi, cumnatul lui Dimitrie, ca Domn, sînt foarte nemulţămiţi de soarta lor; generalul comandant al provinciei, Stainville, li-a spart la Braşov lăzile şi li-a luat averea pentru războiul imperial. Iordachi e considerat ca un simplu subordonat al generalului, ţara ca o provincie oarecare, şi Domnul *in spe* spunea pe faţă că el şi boierii nu pot suferi altă atîrnare decît în chipul Domniei de sine stătătoare, cum a fost şi supt Turci. Generalul Tige strînge în ţară bir şi dijmă ca pe vremea acestora. Iesuiţii

[1] No. 67.
[2] Pp. 1/-18.
[3] No. 16.
[4] N-le 19-21, 23. O cerere de confirmare a privilegiilor, fără dată, e nl. 22. Cf. nl. 28.
[5] No. 24.
[6] No. 25.
[7] No. 26.

www.dacoromanica.ro

se gătesc a lua bisericile şi a face colegii. Dacă cei patru soli trimeşi la Viena nu izbîndesc în chestia neatîrnării, emigraţii vor căuta alt sprijin, nevoind «stăpînirea nemţească». Moldova de peste Siretiu e prădată [1]. Şi cei din ţară şi pribegii se plîng de Racoviţă ca şi de Nemţi şi declară că nu uită pămîntul din 1711; mai bine decît supt Nemţi, trec Dunărea la Turci.

În Ianuar al anului următor Cantemir scria lui Petru în străinătate —, de unde, din Danzig şi Amsterdam, Ţarul poruncia să se ierte dările şi, din Carlsbad, să i se deie „Domnului romîn" case la Moscova [2]—, vorbindu-i de dureri şi de speranţe: la Constantinopol Antioh-Vodă e ca un întemniţat «de opt ani de zile», sărăcit, oprit de a ieşi măcar pentru a merge la biserică; în Ţara-Românească lîncezesc doi fii ai Hatmanului Bogdan cu sora Cantemireştilor; pe toţi ar vrea să-i „fure" şi să-i aducă la libertate, în Rusia sau măcar în Moldova [3]. Acolo, în Moldova, din causa revoltei provocate de războiul cu Imperialii austrieci, se ieau oamenii în robie, pănă la 80.000 într'un an, şi mănăstirea Mira, cu oasele bătrînului Cantemir, e nimicită cu praf de puşcă, aruncîndu-se oasele domneşti [4]. Un partid rusesc s'a format din nou şi strigă către Ţar prin el: Mitropolitul a trimes un arhimandrit de la Suceava, Vlădica de Roman e la Chiev, unde guvernatorul arestează pe Moldoveni, dar fii ai lui Sandu Sturza au sosit şi ei în ortodoxia muscălească, fugarii din Polonia, din Ardeal cer ajutor, şi contra oamenilor «Cesarului» nemţesc [5]. Scăpat din robia rusească, Neculce scrie din Polonia despre noul jaf din Moldova.

Scrisoarea lui Neculce, „biv Hatman moldavschii, gubernator suceavschii", în româneşte, e de cel mai mare interes. „Făcătorului de bine" care e contele Golovchin el îi spune, „ţiplicuind", suplicînd, îi arată durerea Moldovei: «amarul şi greul păcatelor noastre celor multe ci-au rămas în pămîntul nostru păn la acest cias, de nu să mai rădică», «focul cel nestîns la păgîn» în care se află. Închinîndu-se odată «sudarului», care e «monarh slavnic pe toţi creştinii pravoslavnici», Moldovenii au

[1] Naliz e Neamţ (p. 132).
[2] N-te 73, 74, 75.
[3] No. 29.
[4] No. 30.
[5] *Ibid.* şi no. 31.

www.dacoromanica.ro

crezut să scape de apăsările şi primejdiile de atunci. Neizbînda expediţiei de la Prut a răspîndit în străinătate pe prietenii domniei creştineşti, cari „sînt lipsiţi din pămîntul lor de atunce, de la acea vreme, prin ţări străine, cu mare lipsă şi fără nicio aşezare". Cum însă „aveau sfadă păgînii şi cu alţi monarhi", se mai trăgea nădejde. Dar pacea s'a făcut, şi în aceia „numai pentru pămîntul nostru, Moldovii, nimea nu s'au pus". Ceia ce văzînd Turcii, „ni-au cuprins de toate părţile de ni-au luat pămîntul şi ni-au încungiurat toate graniţile ţării", — ceia ce înseamnă ocuparea Hotinului — şi încep a «busurmăni» (în acel olat) femeile şi copiii. Ţara stă «cu suspin la Dumnezeu, de cată cu ochii în sus» : cei de rînd fug la Poloni şi se fac şerbi, *podani* ; exemplul fugarilor din 1711 împiedecă pe boieri de a fugi şi ei. Sol al durerilor patriei sale, Neculce se roagă de o intervenţie a „preasfîntului sudar" prin „posol" la Poartă ca „să ne rădice Hotinul din spate", „să ne lasă în obiceile cele vechi" printr'un privilegiu, o „voină", iar ca loc de refugiu să se dea, supt Cantemir, pentru «v'o două polcuri», loc lîngă Chiev [1]. O listă de refugiaţi cuprinde pe Mihalachi şi Barbu (?) Sturza, pe un Constantin Racoviţă, pe un Aslan, un Capotici, un Beldiman şi încă un Zărul [2].

Cantemir se cerea deci în Polonia pentru ca din această ţară liberă, făcîndu-se a avea interese în Ardeal unde-i e soacra, de şaptezeci de ani, şi la Împăratul Leopold, dator cu bani la Doamna Brîncoveanului, şi a căuta moaştele Sf. Ioan de la Suceava, să mîngîie şi să aţîţe pe Mitropolitul şi pe cîţiva boieri. Ar putea ajuta şi pe Antioh-Vodă, şi el cere scrisori către Châteauneuf, ambasador în Olanda, pentru a i se pune la dispoziţie un vas de fugă [3].

Acuma însă pacea de la Passarowitz încheiase această nouă suferinţă moldovenească. Dimitrie, căreia i muria de lingoare fetiţa cea mai mică, Smaragda, era invitat stăruitor în oraşul unde Petru, întors, crea o viaţă nouă apuseană, cu alte obiceiuri, de haine strimte, de bărbi rase, de peruci pudrate, de baluri şi represintaţii. Pentru această mare prefacere crezu că are nevoie şi de învăţatul său musafir.

[1] No. 65. (Şi în Iorga, *Scrisori de Domni şi de boieri*, 1925, pp. 298-300.)
[2] No. 32.
[3] No. 64.

www.dacoromanica.ro

El şi veni, dar nu singur. Fata crescută în Suedia, admirată de camerierul ducelui de Holstein, a cneazului Trubeţcoi, prisonier al lui Carol al XII-lea în Stockholm, ispiti cu cei şaisprezece ani ai ei pe încărunţitul Domn fără ţară. Prin această frumoasă copilă, cu educaţia occidentală, Rusia cea nouă cuceria pe învăţatul Oriental. Nunta se făcu la 1719[1].

Pribegii romîni rămaseră de ţara lor şi se mulţămiră, de voie de nevoie, cu împărţirea de moşii făcută, pe basa celei din Septembre 1712 încă, la 31 Octombre 1718, după cererea lor din 2 Iunie, de stăpînul cel mare, Împăratul. Astfel căpitanul Bragă, Ion şi Toader Merescul, Slugerul Dinu Comisul şi căpitanul Teodosie Cîrţan(?), vătaful Ion şi porucicul Antioh erau aşezaţi în satul Colodejnîi, militarisat, în stăpînirea lui Cantemir însuşi, din confiscarea lui Szydlowski, pentru a se evita noi certe între Moldoveni; alţii, Nicolae şi Vasile Zărul, aveau rost în alte părţi ale acestui domeniu[2].

Anunţînd legătura încheiată cu mîndra odraslă a nobilimii moscovite, Dimitrie se declară gata să iea viaţa din nou, întrînd ca student în abia întemeiata şcoală de anatomie[3].

Dar doi ani nu se strecuraseră şi fostul stăpînitor descoperia că n'are măcar rangul lui Cantacuzino, de-o samă, odată, cu boierii lui, că n'a primit, ca Brîncoveanu, ordinul Sf. Andrei[4], că «viaţa-i în lenevie şi netrebnicie e fără niciun rost», în ciuda visitelor lui Toma Cantacuzino, ducelui de Holstein, lui Mencicov, miniştrilor, a balurilor şi „mascaradelor“[5], aşa încît preocupaţiile politice îl prinseră din nou. În Februar 1721 el scrie Ţarului, plîngîndu-se că n'are case de ţară lîngă Petersburg, că face datorii, că s'a luat copiilor săi Condoidi, dascălul adus din Moldova pentru greceşte, latineşte şi italieneşte, aşa încît trebuie să-i dea un alt învăţător, preotul Liberiu Coleti, ori să-i trimeată în ţerile europene pentru învăţătură[6].

[1] P. 23.
[2] No. 79. — Cantemir osîndia la moarte şi bătaie, la muncă silnică pe ai lui vinovaţi de crime; p. 11.
[3] No. 34 (23 Novembre 1719).
[4] No. 51.
[5] No. 80. Ocupaţiile literare, cum e critica manualului pedagogic al lui Procopovici şi cartea despre islamism, care-l puse în conflict cu Sinodul, ori ca Istoria neamului său, de-l mai mîngîiau.
[6] No. 35. Cf. n-le 36-7. Cerere de moşii, lîngă Dorpat, în Moscova, lîngă Novgorod, n-le 39, 45, 47, 52. Cerere de un nou iaht, no. 44.

www.dacoromanica.ro

Adauge petiția, redactată de el, a fratelui său, ruinat [1], care se ruga prin vechiul agent Policala [2].

Puind data după vechiul sistem, «Antioh Constantinovici» arată, la 13 Ianuar 7227, ce sufere părăsit în mîna «judecătorilor nedrepți și furioșilor oblăduitori», cari, pentru păcatul fratelui îl și osîndiseră la moarte, rămîind sărac de tot, fără nădejde de Domnie și acoperit de dispreț: i-ar prinde bine și lui o pensie întarită prin diplomă împărătească [3].

Din parte-i, la împărțirea de ranguri, devenit, în Februar 1721 [4], senator și consilier secret, ceia ce e tot una cu general-maior, Dimitrie protestă: se crede vrednic de întăiul rang, măcar de al doilea [5]. Cum se vede, odată cu noua legătură de familie, mîndria Domnului cu situație autonomă în Imperiu dispăruse: milog se ruga, de hatîrul soției și rudelor ruseşti, să i se dea o situație.

Țarul îi veni în casă, dar, se zicea, pentru frumoasa fiică Maria. Atunci, în 1722, Cantemir se gîndia să lege relații în Apus și, văzînd pe trimesul frances de Campredon, amintește prin el fostului ambasador regal la Constantinopol, aceluiași de Châteauneuf, zilele cînd domnià „bătrînul Constantin Cantemir", cînd el, Dimitrie, și Antioh se purtau prin Țarigrad, cînd era tinereță și noroc și-l recomandă pe fiul Constantin, care stătea să fie trimes în misiune la Ludovic al XV-lea [6].

În 1722 are loc participarea lui Cantemir la expediția Țarului dincolo de Astrahan [7], ducînd cu el și o tipografie orientală. Obosindu-se, boală grea prinse pe exilat încă acest an. La Dimitrovca zăcea în primejdie de moarte și cugeta la ce ar putea să lase copiilor [8]. «Din mine», spune el la 21 Maiu 1723, „a rămas numai sufletul, trupul supt și oasele". Vorbește de „atacuri", de „paroxisme dese și puternice". La 23 Iulie 1723, che-

[1] No. 38.

[2] No. 49.

[3] No. 71. Țarul dădu de fapt ordin ambasadorului în Franța să caute a fura, printr'un vas frances, pe Antioh (p. 25). — Antioh moare la 1726.

[4] No. 76.

[5] No. 48.

[6] No. 50. Adresa e francesă; scrisoarea într'o latină corectată poate de noul perceptor al copiilor, Iliischi.

[7] P. 46.

[8] N-le 52-6. Se gîndia și la Moldovenii lui; n-le 55, 58, Se ocupa de potașul de văpsit lînă și de tipografie; n-le 53, 56-7,

www.dacoromanica.ro

mat necontenit de Ţar, îşi prezice chiar moartea apropiată, plîngîndu-se că n'are nici cu ce să fie înmormîntat[1].

Testamentul lui Dimitrie Cantemir, redactat pe această vreme, se ocupă de înzestrarea cu pietre scumpe a fiicei Maria, care fusese cerută de Ivan Dolgoruchi, dar ea-l refusase ca pe unul care «n'avea rang»; Smaragda, născută din a doua căsătorie, va moşteni diamantele şi trusoul maicii sale; plîngîndu-se că socrul n'a dat şerbii făgăduiţi la nuntă, tatăl se roagă ca ea să fie bine crescută şi măritată[2]. Având a declara un moştenitor dintre fii, el înlătură pe cel mai mare, Matei; „mai bun" socoate pe Constantin, mai deştept şi învăţat pe Antioh, „dacă mai pe urmă nu se vor schimba în rău": neîndrăznind a se opri însuşi asupra lui, lasă Ţarului alegerea, tustrei copiii avînd a fi crescuţi cu grijă şi „trimeşi în alte ţeri". Mustrarea lui de cuget îl face a se gîndi la frate, la rudenii, la nepotul Grigore Bantăş; amintirea slujbelor, la Cămăraş. El însuşi se crede fericit că a scăpat de Turci supt un monarh de legea sa, că „fiii nu vor vedea furia mohammedană" şi că are cine-i îngriji[3].

Îngrijirile lui Policala, acum medic al Ţarului, nu folosiră vechiului său stăpîn. Pănă la urmă bolnavul păstră conducerea de fapt a casei sale, luînd sama să fie, acolo, la Dimitrovca, unde zăcea, uliţile curate, brazi sădiţi înnaintea caselor, să se păstreze rînduiala la cîrciume[4]. La oarele 7 şi 20, în seara de 21 August, el se stîngea. După dorinţa lui, trupul fu dus la Moscova, de fiul Matei, şi îngropat lîngă soţia romîncă, «numai cu un arhiereu, un preot şi un diacon»[5].

Văduva purtă proces cu fiii din întăia căsătorie, mai ales cu Constantin, soţul fiicei lui Dimitrie Galiţin[6], Smaragda, sora lui măritîndu-se cu un alt Galiţin, ambasador rusesc la Viena[7].

---

[1] No. 59.

[2] Fiii cu Anastasia, Petru şi Ioan, nu trăiseră, pp. 51-2. Se vorbeşte şi de un bastard Augustin (Mirov), *ibid.*

[3] No. 66. Ar fi interesant de găsit tratatul lui Cantemir „Monarchorum physica examinatio", în care s'ar părea a fi şi critică (p. 46).

[4] P. 49.

[5] N-le 66, 81; p. 49.

[6] P. 55 şi urm.

[7] P. 55. Portretul ei, de Vanloo, îl dăm aici.

www.dacoromanica.ro

Anastasia trebui să se mîngîie într'o nouă căsătorie cu landgravul de Hesa, la 1738[1].

În duşmănie cu maştiha, care mai trezi o iubire înnaintea morţii ei, în 1757, a lui Beţchi[2], Maria, presupusa prietenă a Ţarului, aceia care ar fi fost să ajungă Împărătească, trăieşte, de la 1736, la Moscova, unde se ocupă cu lecturi din literatura apuseană, apreciind, pe lîngă Horaţiu, Corneliu Nepos, Apian, Arian, Heliodor, Flaviu Iosef, pe Boccaccio, pe Ariosto, pe Bembo, pe Traiano Boccalini, pe un «Giamanti», pe Rolli, iar, dintre Francesi, populara operă a lui Fénelon, „Télémaque". Ştiinţile o interesează ca şi musica şi pictura, în care se încearcă. Scriind greceşte şi italieneşte, cunoscînd limba francesă şi cea latină, ea mergea pe urmele tatălui ei, emulînd cu fratele, acel precursor al literaturii ruseşti moderne care a fost Antioh Cantemir. Talentul de scris i se vădeşte din scrisorile pe care le adresă acestui frate şi din care, după biografia lui Antioh de Şimco, se dau extrase.

D. Ciobanu are dreptate relevînd extraordinara valoare intelectuală a acestei femei în Rusia încă întunecată d'innaintea Ecaterinei a II-a. Adaug că aceia care vorbeşte aşa de frumos de singurele averi ce păstrează într'o societate care o scîrbeşte şi care nu-i poate da o singură prietenă : «viaţa şi cinstea», nu pare a fi jucat rolul ruşinos pe care-l atribuie unele corespondenţe diplomatice[3]. Şi tot aşa de drept observă scriitorul basarabean că Maria, Cantemirească şi Cantacuzină prin părinţii ei, doria de ţara de unde fusese smulsă în fragedă copilărie : «Poate vom vedea patria noastră de odinioară», scrie ea la 29 Iulie 1736, «şi în pace vom trăi veacul nostru, fiecare aşa cum va dori»[4]. Refusase o căsătorie princiară georgiană[5].

---

[1] *Ibid.*

[2] Albert Savine, *Les premières amours de Catherine II*, Paris, 1922, pp. 87-8.

[3] P. 58, ale lui Rabutin, Campredon şi Scherer. După Waliszewski, pp. 55-6.

[4] P. 61.

[5] Şi Antioh, care încă de la 1724 se cerea în zădar în Apus (no. 52), se socotia ca străin (p. 66; pentru relaţiile lui Matei cu Moldovenii, pp. 71-2). A fost lăudat de Montesquieu (p. 68), a cărui concepţie faţă de Imperiul roman e după a lui Dimitrie Cantemir despre Imperiul otoman. Erau prieteni şi-şi puteau comunica idei. Antioh a tradus de altfel „Lettres persanes" (p. 69). Cu o d-ră d'Anglebert, Antioh avuse doi fii la Paris (p. 71). V. şi *Le Monde slave* pe 1925, Februar.

www.dacoromanica.ro

Lipsită, după moartea fratelui, dispărut la treizeci şi şase de ani, de orice prietenie şi urmărită de gîndul mănăstirii, ea-şi isprăveşte zilele în cea mai mare singurătate pe moşia Mariino, la 9 Septembre 1757 [1]. De şi doria să-i rămîie oasele în biserricuţa satului, i s'a făcut, de fratele Şerban, loc lîngă părinţi şi fraţi „la Moscova [2].

Şerban el însuşi rămase legat de tradiţia familiei, şi una din fetele acestui ofiţer cu o roabă turcoaică, Elena, s'a îngrijit să apară „Viaţa lui Constantin Cantemir" de bunicul ei [3]. În nebunia ultimelor lui zile, Dimitrie, fiul lui Constantin († 1820), se visa Domn în Scaunul părinteştii Moldove [4].

N. Iorga.

Alte lucruri nouă despre Iancu-Vodă Sasul şi familia sa

Am găsit doi Saşi contimporani, de la cari ştim cum că Iancu sau Iancula, precum îl numiau de obşte în Ardeal—şi semna el însuşi latineşte —, petrecîndu-şi copilăria în Braşov, a fost crescut de un curelar cu numele de Georg Weiss, al cărui meşteşug îl şi învăţase. Meşterul sas îl socoti chiar drept copilul său, zicînd că e născut dintr'o relaţie ce o avuse cu o Romîncă. Insă mama băiatului, Ecaterina, cînd el se făcu mare, îi destăinui originea, pe care o şi dovedia cu nişte semne pe trup, spunîndu-i că tatăl său era un Domn romîn, la al cărui Scaun domnesc astfel avea şi drept firesc. Tînărul, aţiţat mereu în această direcţie de mama ambiţioasă, se duse pe urmă la Constantinopol şi, arătîndu-şi acolo semnele de naştere, reuşi să cîştige protecţia cîtorva oameni puternici, cu ajutorul cărora deveni, pe la sfîrşitul anului 1579, într'adevăr Domn al ţerii Moldovei, în locul lui Petru Şchiopul, mazilit [5].

[1] P. 62.
[2] P. 63.
[3] P. 73.
[4] *Ibid.* Şi Constantin, fiul lui Antioh, muri cu aceiavi bolnavă ilusie. Ştiri asupra Cantemireştilor la noi, ca pretendenţi şi năvălitori, am dat adesea (mai ales se află în *Genealogia Cantacuzinilor*; v. şi *Rev. Istorică*, pe 1924, p. 78).
[5] Cronicarul Simon Massa şi Iosif Teutsch, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV, pp. 82 şi 101.

www.dacoromanica.ro

Vestea acestei schimbări ajunse în Ardeal, în Săcuime, pe la Sfîntul Nicolae [1] tocmai cînd noul Domn pleca din Ţarigrad [2], iar la Curtea regală de la Varşovia în ziua de Crăciun.

Iancu, ajuns în Moldova, în primăvară, trimise un plocon de 150 de cai lui Sinan-Paşa [3], prin care ajunsese la demnitatea sa, aşa că din partea Turcilor ar fi putut domni liniştit, însă faţă de boieri se arătă rău şi nemilos, urmărind şi aruncînd în temniţă oameni nevinovaţi. Pe lîngă aceasta, cînd trecu prin ţară în spre Poartă un sol al regelui Poloniei Ştefan Bathory, el dădu poruncă să fie prins, şi să i se ia scrisorile adresate către Sultan. Regele auzi indignat de aceste ştiri nemai pomenite şi, raportînd Sultanului, îl sfătui ca, depunînd pe acest „vecin ingrat", să restituie din nou ţara lui Petru-Vodă. Iancu-Vodă, aflînd de pîra regelui, fugi de frică din Moldova cu gîndul să meargă în Germania (poate la moşia ce şi-o cumpărase în Ungaria Superioară), dar fu prins în Polonia şi — precum se ştie — omorît din ordinul regelui în toamna anului 1582, în oraşul Liov [4].

Insemnarea cronicarului săsesc despre vina lui Iancu-Vodă e confirmată de un avis din Curtea regală (de la Cracovia, 15 Decembre 1582) privitor la răspunsul oficial ce s'a dat ceauşului sosit acolo în afacerea lui. El relatează că Iancu a fost omorît, de oare ce vroia să treacă fără voie prin Polonia în Germania [5]. Insuşi regele Ştefan, îl socotise ca pe un scelerat care trebuia să fie osîndit [6].

Pentru controlul şi observarea purtării lui Iancu-Vodă refugiat, pentru prinderea lui, e trimis în Rusia Mică nobilul Belzecki [7]. Acesta îl şi prinse, pe cînd Iancu-Vodă, ieşise acum din aşa-numita

---

[1] Din aşa numită *Cronică săcuiască*, „Történelmi Tár", 1880, p. 645.

[2] Nunciul Caligari din Varşovia, 26 Decembre 1579; *Monumenta Poloniae Vaticana*, vol. IV, Cracoviae, 1915, p. 347.

[3] Din raportul bailului Veneţiei la Constantinopol, de la 17 Mart 1580, sumarul raportului de Esarcu supt No. 99 în *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, III şi Hurmuzaki, *Documente*, IV², p. 58.

[4] După Massa, *Quellen, l. c.* p. 83. Cf. articolul d-lui I. Panaitescu în „Revista istorică" şi, tot acolo, povestirea latină a sfîrşitului lui.

[5] Din raportul ambasadorului Veneţiei la Viena, 12 Ianuar 1583; Hurmuzaki, *Documente*, III², p. 16.

[6] În raportul bailului de la 9 August 1583; Esarcu, No. 114 şi Hurmuzaki, IV², p. 59.

[7] *Zródla dziejowe*, IX, Warşovia, 1881, pp. 86,

www.dacoromanica.ro

cetate mică din Liov şi, după ce-i confiscase toată averea, cu hainele, banii şi argintăria ce ducea cu sine. Toate acestea, cum şi lucrurile „Grecilor" cari formau alaiul său, în ziua de 15 şi 21 Septembre 1582 se trecuseră în inventare amănunţite. Grecii aceştia erau: Bernardin „jupnic", Filip Spătarul Anton [1], Iani Vistierul, Mihai Vistierul şi un armaş [2], mai toţi rude de ale Doamnei, de origine greacă, pe lîngă cari mai cunoaştem şi pe un Paraschiva, care cu Ungurul Tămaş continuă a apăra afacerile Domnului în faţa regelui [3].

O descriere bună a împrejurărilor peirii lui Iancu-Vodă ni-a rămas şi de la contimporanul Heidenstein [4], iar despre soarta familiei lui găsim aiurea amănunte interesante, culese de mine prin arhive străine ori publicaţii de documente nefolosite încă de istoriografia românească.

Curtea imperială de la Constantinopol, voind să se răsbune pe Iancu-Vodă, refugiat în Polonia, ceru de la regele Ştefan să-i sechestreze tesaurul, care i se cuvenia, întru cît Iancu-Vodă rămăsese dator cu tributul cuvenit, şi pretindea, în acelaşi timp, trimiterea Domnului la Poartă; iar, pentru ca să-l înduplece mai bine, diplomaţii turci închiseră pe rivalul de odinioară al familiei Bathory, Pavel Markhazi [5], care apoi s'a şi turcit. La facerea acestei scrisori Iancu-Vodă era de mult mort, însă Turcii, doritori să aibă averea lui, expediară un nou ceauş la rege pentru ca să vază ce se făcuse cu banii Domnului decapitat şi ce se alesese de familia sa. Báthory răspunse foarte diplomatic cum că bani nu s'au găsit după Voevod, căci ei fuseseră luaţi şi

---

[1] E identic cu „Philippus Antonii, Magnificae dominae Mariae Iankulina ex priore matrimonio filius", pomenit în Liov la 1586 şi 1593; Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, pp. 385 şi 428.

[2] Dr. Andreas Veress, *Rationes curiae Stephani Báthory regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes*, Budapesta, 1918, p. 181. Volumul III al colecţiunii „Fontes Rerum Hungaricarum". Inventarele în limba polonă, citate acolo, dar necopiate de mine, se află în Arhiva comisiunii financiare din Varşovia, III, N-le. 517-518 şi 521.

[3] *Zródla dziejowe*, IX, p. 92 şt *Fontes* de mai sus, p. 176.

[4] Sumarul în Şincai, *Chronica Romînilor*, II, pp. 371-2.

[5] După raportul bailului Veneţiei la Constantinopol, 22 Decembre 1582; sumarul, Esarcu No. 109 şi Hurmuzaki, *Documente*, IV[1], p. 59, cu numele lui Márkházi publicat greşit ca Marchiz.

www.dacoromanica.ro

risipiți de către aceia cari îi prinseseră[1], dar, în ce privește pe soția și fiul lui Iancu-Vodă, el era gata a-i trimite unde-i va plăcea Sultanului[2]. Acest lucru însă nici nu i-a trecut prin minte regelui, care îngrijise acuma bine de familia lui Iancu, întru cît ordonase să se achite datoriile ce rămăseseră în urma Domnului pe la negustorii din Liov[3], plătind și un cont al tîrguielilor ce făcuse Doamna văduvă în oraș[4], iar, pentru ca să aibă din ce să trăiască ea cu copiii ei, îi dăduse și cîteva moșii. Acolo însă Doamna întîmpină dificultăți neașteptate, de oare ce unul dintre coproprietari nu voia să-i cedeze moșia, așa că văduva o ducea în miserie mare și astfel, cînd auzi în iarna anului 1583 că Hatmanul Ioan Zamoyski se află la Liov, se duse la dînsul cu o petiție, în care rugă pe rege să dea ordin sever nobilului Laninski, care nu voia s'o primească în posesiunea ce-i fusese cedată[5].

Intervenția marelui cancelar nu fu deșartă, căci regele aranjă afacerea și făcu văduvei o pensie anuală de 600 de ducați. Cunoscînd valoarea efectivă a monedei, această pensie era considerabilă și îndestulătoare, dacă însă Curtea Doamnei n'ar fi fost așa de mare și gospodăria ei așa de grea. Petiția fiului lui Iancu-Vodă —Bogdan— din 15 Decembre 1588 adresată către Papa Sixt al V-lea spune însă că mamă-sa rămăsese cu cinci copii și anume cu patru fete și un băiat[6] și, de oare ce împreună cu curtenii sînt în număr de treizeci de persoane, o duc foarte greu, cu toate că și noul rege (Sigismund al III-lea) li-a menținut pensia numită. Aceasta însă nefiind destulă pentru întreținere și îmbrăcăminte, el rugă pe Papa să aibă milă de mama lui și de copiii ei, recomandîndu-i regelui Poloniei, ca

[1] Din raportul citat al bailului din Constantinopol, 12 Ianuar 1583.

[2] După raportul citat al bailului Veneției din Constantinopol, 9 August 1583.

[3] Datoria lui Iancu-Vodă se ridicase la suma considerabilă de taleri 4.970, care făcea, cu câte 35 groși, florini 5798/10; *Zródla dziejowe, l. c.*, p. III și *Fontes, l. c.*, p. 204.

[4] Această tîrguială a fost de 16/20 mărci; *Fontes, l. c.*, p. 181.

[5] După scrisoarea lui Zamoyski din Liov, 6 Februar 1583; *Archiwum Jana Zamoyskiego* III, Varșavia, 1913, p. 136. Tipărită mai înnainte, după alt exemplar, de d. Iorga, în Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 152.

[6] Această declarație proprie a lui Bogdan e importantă, de oare ce până acum se credea că Iancu-Vodă ar mai fi avut și un alt fiu, pe Alexandru, pomenit la 24 August 1582 la Constantinopol; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 656, care însă este un alt pretendent, încă neidentificat.

www.dacoromanica.ro

să scrie Saltanului să-i numească Domn al Moldovei, Bogdan se angajă, în cas că va ajunge la tron, să trimită 10.000 de ducaţi pentru Sfînta Biserică de la Roma, unde s'ar fi dus el însuşi bucuros, dacă regele nu l-ar fi împiedecat să părăsească Polonia [1].

Acestei petiţiuni îi este anexată o informaţie, din care mai cunoaştem că averea lui Iancu-Vodă, cu care fugise în Polonia, avea o valoare de 400.000 de scuzi; că, după omorîrea lui, Báthory dăduse două sate văduvei, cu un venit anual de 1000 de florini, dînd afară de aceasta alţi 3.000 de taleri ca zestre la două din fetele ei, dintre care una s'a măritat cu un nobil polon. Iar de aiurea mai ştim că regele, luînd pe Doamna Maria văduva în protecţia sa proprie, i-a concedat şi dreptul de exempţiune, în urma căruia nu avea voie — supt niciun pretext sau titlu—nimeni să o tragă în judecată şi, oricine ar avea vre-un proces de ordin material cu dînsa, Doamna trebuia să apară numai în faţa Scaunului regal; mare privilegiu în acele timpuri, care a fost reînnoit şi din partea regelui Sigismund al III-lea [2].

Petiţiunea de mai sus a lui Bogdan fu dusă la Roma în taină de unchiul său Mihai (Cipriotul), care era bărbatul surorii mamei lui, însoţit de un diac al lui, Grec vorbind italieneşte, Mihai Rodiote — adecă din insula Rodos — şi, sosind de-abia pe la începutul lunii Iunie 1589 la Curtea Vaticanului, nu obţinură intervenţia cerută şi nădăjduită, politica de atunci a Curţii papale urmărind să nu pricinuiască neajunsuri adevăratului Domn al Moldovei (Petru Şchiopul), care se arăta atît de zelos faţă de religia catolică propovăduită în ţara lui de misionarii veniţi acolo, lucru cunoscut din rapoartele nunciului din Polonia [3].

Chiar şi această hotărîre a Vaticanului fu luată în urma raportului acestui nunciu, făcut, după ce primise de la Roma petiţiunea lui Bogdan care i se expediase de Sf. Scaun, spre a-şi da părerea în chestiunea această atît de delicată. Astfel aflăm din el că

[1] Suplica lui Bogdan cu data „Da Polonia 1588, a dì 15 Decembre", scrisă de diacul numit într'o italiană foarte stricată, în Archivele Vaticanului. Copia în colecţiunea mea.

[2] Privilegiul din 15 Februar 1585 şi 5 August 1588, publicat de d. Iorga, *Studii şi documente*, XXIII, pp. 404-5.

[3] Secretarul de Stat al Vaticanului, Roma, 23 Septembre 1589. Copia în colecţiunea mea.

www.dacoromanica.ro

Bogdan era un băiat cam de paisprezece ani, care, dorind ca Ioan Zamoyski să intervină în favoarea lui la Poartă, lucrul părea foarte greu, căci — după spusa nunciului — tocmai cancelarul fu acela care sfătuise pe regele Ştefan să omoare pe Iancu; pe de altă parte Petru-Vodă se afla în prieteşug bun cu el, cît şi cu însuşi regele Sigismund, iar la acest lucru n'ar fi consimţit nici Senatul ţerii [1].

Acest refus neprevăzut n'a descurajat însă pe Doamna pribeagă, care n'ar fi avut atîtea supărări cu fel de fel de procese, cari ţinură ani îndelungaţi, fiind mereu nevoită să apară la diferite înfăţişări [2] cu toată scutirea regală de care se bucura. Astfel fu o adevărată uşurare pentru sărmana femeie, cînd, isprăvindu-şi afacerile, văduva lui Iancu-Vodă, energica Doamnă Maria Paleologa, în primăvara anului 1593 părăsi Polonia — unde trăise mai bine de zece ani în pribegie silită — şi plecă spre Apus [3], hotărîtă să ridice pe unicul ei fiu, devenit un principe mîndru, în Scaunul domnesc al tatălui său prigonit de soarta amară. La începutul lunii lui Maiu găsim toată familia lui „Iancula" la Veneţia, unde ajunsese prin Stiria, Carintia şi Friul cu gândul ca Bogdan să plece la Constantinopol [4], unde causa lui era susţinută şi de bailul Veneţiei. In toamna acestui an însă nu se ajunsese la niciun resultat [5], după cum nu reuşi nici în viaţa lui lungă, zbuciumată, de mai tîrziu, care se sfîrşi pe urmă cu faptul, cunoscut, că s'a turcit şi s'a retras supt ocrotirea Sultanului [6], care pe vremuri ridicase pe tatăl lui la Domnia la care în tinereţă nici el nu gîndise.

Dr. **Andrei Veress.**

---

[1] După raportul nunciului din Vilna, 6 August 1589. Copia în colecţiunea mea.

[2] Actele acestor procese au fost descoperite la Liov de d. Iorga şi publicate în vol. XXIIII din *Studii şi documente*, 1913.

[3] Articolul d-lui P. P. Panaitescu, despre sfîrşitul lui Iancu-Vodă Sasul, în *Revista Istorică*, 1924, p. 176.

[4] După raportul lui Kühbach din Bozen, de la 12 Maiu 1593; Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 336.

[5] Din raportul bailului Matteo Zane de la 6 Septembre 1594; Hurmuzaki, *Documente*, III [1], p. 457.

[6] Viaţa-i e descrisă pe larg de d. Iorga, în anul 1898, în *Pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea*, pp. 59-67.

www.dacoromanica.ro

Ordinul lui Selim al II-lea către Alexandru-Vodă al Ţerii-Românești (1572).

Prin îngrijirea d-lui I. Bianu, ni-a venit fotografia, însoţită de o transcriere în general bună, de d. Şt. Bezdechi, a scrisorii Sultanului Selim al II-lea către Alexandru, Domnul Ţerii-Românești, despre zdrobirea flotei otomane în lupta de la Lepanto, contra flotei spaniole şi pontificale [1].

După ce se spune că s'au cerut Muntenilor două sute de cară cu in, cînepă şi cîlţi, — pentru funiile corăbiilor de făcut din nou —, plus 20.000 de vîslaşi, se începe, încă pe foaia precedentă, scrisoarea pe care o putem da astăzi întreagă:

Παιδί μου, ὁ Θεός ἐβοήθησεν καὶ ἐνήκισα καὶ ἠπῆρά τὴν Κήπρο, τοὺς ἀπήστους ἀνθρώπους ὁποῦ οὐδὲν μὲ ἐπροσκένοῦσαν. Καὶ κάμε αὐτοῦ χαρὰ χεγάλη εἰς τὴν Βλαχήα καὶ μήνυσε καὶ εἰς τὸν τόπο σοῦ τρογήρο τὸ πὸς ἐνήκισα, νὰ ἠξεύρουν ὁ κόσμος. Καὶ ἐσή, Ἀλέξανδρε, αὐθέντη τῆς Βλαχίας ἡέ μου, ἐτημάζου τὴν ἄνηξην νὰ ἔλθῃς μετ ἐμένα νὰ κάμεμε ταξῆδα διὰ ξηρᾶς, καὶ τὰ κάτεργα διὰ θαλάσσης, νὰ πάρομεν τοὺς Κορυφοῦς. Ἔπητα νὰ στρατεύομε εἰς τὴν γληκὴ Βενετήα, ὁποῦ τὰ πολλά ῥοῦχα καὶ τοὺς καμουχάδες, καὶ ἐκ τὴν Βενετήα νὰ στρατεύομε εἰς Ῥώμην. Ἔτζη σοῦ γράφω νὰ ἐτημάζεσε καί σε ὁρήζο νὰ κάμῃς. Ἔτζη κατὰ πὸς σοῦ γράφω.

Ἔτζη, ὅ Ἀλέξανδρος ἔκαμεν ἐκείνην τὴν χαρὰν ὁποῦ τὸν ὅρισεν.

Adecă: „Fiul mieu. Dumnezeu a ajutat şi am învins şi am luat Ciprul, pe oamenii cei necredincioşi cari nu mi se închinau. Şi fă acolo semne mari de bucurie, în Ţara-Românească, şi arată şi locului tău... cum am învins, ca să afle lumea. Şi, tu, Alexandre, Domn al Ţerii-Românești, fiul mieu, găteşte-ţi plecarea ca să vii cu mine, să facem oaste pe uscat, şi corăbiile pe mare, să luăm Corfù. Apoi să mergem cu putere asupra Veneţiei celei dulci, unde sînt postavurile cele multe şi camocaturile [2]. Şi de la Veneţia să mergem la Roma. Aşa-ţi scriu să te găteşti şi-ţi poruncesc să vii. Aşa cum îţi spun."

Astfel Alexandru a făcut semnele de bucurie ce i s'au poruncit.

[1] Cf. Această revistă, X, pp. 106-7.

[2] Καμουχᾶς, kamha, camocatto, stofă foarte preţuită în evul mediu oriental.

www.dacoromanica.ro

„Dar", adauge Mitropolitul Timoteiu, care scrie Papei, „bucurie a fost numai la înfăţişare, iar în ascuns tulburări şi lacrimi. Făcînd acele semne de bucurie şi nădăjduind să plece cu oastea cum scriu mai sus, a dat Dumnezeu şi au învins creştinii şi au luat flota Turcului celui ticălos, a Turcului celui mare (τοῦ μεγάλου Τούρκου) încît a fost în frică mare că şi-a pierdut flota. Dar cel d'intăiu sfetnic al lui i-a vorbit şi l-a întărit; numele sfetnicului, ii zic Mehmed-Paşa. Şi sfetnicul a poruncit să facă noi corăbii şi, cînd le-au luat corăbiile creştinii, Turcul cel Mare era la Adrianopol ca să orînduiască vasele şi ca să gătească şi oaste de uscat. Aşa e cu Turcii pănă acum... Iar de acum se sileşte lupta mai mult decît înnainte pentru păţania (ἐντροπὴ) ce a păţit, şi a pierdut pe creştini, aducîndu-i la legea turcească (τουρσέβοντάς τους) şi însărcinîndu-i (ἐγκαρέβοντας [1]) să facă vasele. Şi anul acesta nu li va veni războiul, iar în anul viitor face [Turcul] alte trei sute de corăbii şi vor fi şase sute; noapte şi zi nu fac alta, ci numai corăbii, toată noaptea nu lasă pe maiştri, ci slujesc cu lumînarea. Aşa e cu Turcii şi cu creştinii cari se află în Levant, pănă acum.

† Să ştii, prea-fericite şi prea-sfinţite stăpîne, că mai bun prilej nu se află decît acum de a se pierde ticălosul de Turc, care a pîngărit neamul creştinilor şi zi şi noapte se trudeşte a face pe creştini Turci. Să se scoată flota grea pe mare şi să treacă în Moreia să distrugă castelele Moreii care sînt la cetatea Lepanto. Şi castelele sînt la Mare, la strîmtoarea Moreii, unul de o parte, celalt de alta, şi, castelele acelea nu sînt tari, nici n'au cine ştie ce (ἀπόκης) artilerie, şi răpede s'ar lua, şi înnainte (ἀπέναντι) ca să treacă Turci corsari (κορσέβοντας) şi Evrei, să se ajungă la castelele care sînt chiar lîngă Constantinopol; acelea sînt tari şi au şi multă artilerie, şi cu acelea vor avea ceva de lucru şi le vor lua. Şi, cum vor lua castelele se vor duce drept la Constantinopol. Constantinopolul are ziduri slabe (ἀχαμνὰ); răpede se ieau, numai să se păzească castelele. Cînd se va mişca flota şi va merge, etc."

Restul e analisat în articolul mieu precedent: e vorba de corpurile armatei cruciaţilor care vor merge prin Germania şi Ungaria, apoi prin Durazzo, prin Zante şi în sfîrşit prin Maina războinică.

[1] Neînţeles în fotografie. Dam cetirea d-lui Bezdechi.

www.dacoromanica.ro

Tonul întrebuinţat de Sultanul faţă de Domnul muntean e caracteristic. „Fiului" i se comunică isprava din Cipru. El trebuie să facă χαρά, ceia ce înseamnă obişnuita **dunanmà**, care prin iluminaţii serbătoria evenimentele fericite din Impărăţie în vremea Fanarioţilor şi chiar după aceia, cum se vede din rapoarte consulare străine. De formă, i se cere lui Alexandru a merge la Corfù, la „Veneţia cea dulce", unde aşteaptă prada de brocarte si stofe orientale şi la Roma însăşi, — vechi excese de stil ale cancelariei otomane.

Stilul nu se deosebeşte, de altfel, de acela pe care-l cunoaştem din ordinele păstrate în turceşte pe care le-am resumat în „Documentele financiare şi economice" publicate în 1900.

Cum se vede, „robia" supt Turci nu era pe departe aşa de umilitoare cum erau aplecaţi a o crede atîţia.

N. Iorga.

Legături culturale romîno-polone — după o carte nouă[1].

D. P. P. Panaitescu, membru al Şcolii Romîne din Fontenay-aux-Roses, dă azi, asupra vechilor relaţii între Romîni şi Poloni, o lucrare fundamentală şi de cel mai mare interes, putînd să fie pusă alături de ce a produs mai bun istoriografia noastră în ultimul timp.

Autorul începe cu influenţa polonă asupra Moldovei în secolul al XVI-lea şi al XVII-lea. Se arată deosebirea între curentul liber, dar restrâns (fără şcoli) al Renaşterii, şi cel încătuşat, dar larg (cu Colegii) al Iesuiţilor (p. 4). Şi mediul de idei politice e foarte bine prins (p. 5). Ideia cruciatei supt Sobieski e bine definită ca reacţiune contra demoralisării în creştere *(ibid.)*. Şi treptele în istoriografie se înseamnă cu discernământ (rolul intermediar al lui Piasecki, p. 6, memoriile din a doua jumătate a secolului al XVII-lea; p. 7). E şi o utilă bibliografie a chestiunii (p. 7, nota 2).

---

[1] P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Grigore Ureche* şi *Miron Costin* (din „Analele Academiei Romîne"). Bucureşti 1923.

www.dacoromanica.ro

Şcolile iesuite (Liov 1608; Cameniţa, cu danii de la Constantin Movilă; Bar 1636) sînt presintate în marele lor rol (Ureche la cel d'întâiu) în faţa celor din Chiev, de «occidentalisare a ortodoxiei» (p. 8).

Caracterisarea lui Rareş ca „virtuos" al Renaşterii exprimată de mine întâiu, o menţin (v. p. 9), dar n'am pretins că e o influenţă *culturală* asupra lui. La Alexandru Lăpuşneanu se pomeneşte călătoria lui Otwinowski la el, cu soli în piaţă şi cu pielea boilor de tain cerută îndărăt. Dar Curtea lui nu era chiar aşa de barbară cum crede d. Panaitescu: se uită influenţa Sîrboaicei Elena Doamna. Ştiri nouă şi asupra relaţiilor fiului său Bogdan cu Polonii (p. 9). Pentru Petru Şchiopul şi Poloni, a se vedea Prefaţa lui Hurmuzaki, XI. Şi aiurea erau şi izvoare româneşti.

Se menţionează, după Forst, căsătoria Marianei, sora Movileştilor, cu Isaia Heiburt (p. 11 nota 2), a unei Mavrodi, a fiicei Hatmanului Nicoriţă, Teodosia, cu Poloni *(ibid.)*. Se arată importanţa culturală a tutorilor poloni ai lui Constantin Movilă (p. 12), relaţiile familiei Okolski cu ţerile noastre *(ibid.)*. Se semnalează inventariul averilor din Polonia ale Movileştilor *(ibid.*, nota 3). Petru Movilă e presintat în mediul polon rîvnind Domnia Moldovei (p. 13, nota 1), Ioan fiul lui Vasile Lupu apare ca elev al Iesuiţilor în Iaşi chiar (p. 13). Popularitatea la noi a lui Petru Movilă se arată şi prin însemnări pe cărţi (p. 14, nota 3). Lumină nouă se proiectează asupra şcolii din Iaşi a lui Pociaţchi, *poate* şi latină *(ibid.)*. Se înşiră indigenatele polone în 1638 ale lui Costin cu fiul, lui Apostol Durac, în 1676 ale lui Ştefan Petriceicu, a' doi Hijdău, ale lui Hăbăşescu, Apostol Catargiu şi un Halepliu (p. 15 nota 2). Catolici din Cotnari şi Baia vin în Italia (1669, Germani), p. 16. La Cameniţa sînt şcolari moldoveni: fiul medicului lui Duca-Vodă şi acel Domenico fiul lui Petru Capra, de fapt Dumineca al lui Capră (v. *Studii şi doc.*, I-II). Funcţionează un seminariu iesuit foarte modest la Cotnari în 1665 (p. 16), ca şi şcoala Franciscanului Ressi (v. şi p. 17, nota 6), la Galaţi *(ibid.)*. Pentru şcoala Iesuiţilor din Iaşi, e şi un articol al mieu în revista d-lui Weldkiewicz. Ştiri după inedit se dau şi pentru vremea lui Constantin Cantemir (p. 17). Pentru traducerea lui Milescu am adaus ştiri într'un memoriu la Academia Română. Rechemarea dascălilor lui Petru Movilă de Gheorghe

www.dacoromanica.ro

Ştefan nu mi se pare nici acum imposibilă (cf. p. 19, nota 5.).

După acest prolog bogat în indicaţii nouă după izvoare polone, se presintă izvoarele polone ale lui Grigore Ureche. Bielski cu „Cronica a toată lumea“ apare întâiu, compilator după Cromer şi Wapowski. Fiul, Ioachim, îl continuă până la 1587 prin «Cronica Poloniei» (întrebuinţînd şi pe Lasicki, Gorecki, Paprocki — despre Potcoavă ; v. p. 22 şi nota 1). Acesta singur e „letopiseţul latinesc“ sau „leşesc“ al Moldoveanului, şi portretele Domnilor la Ureche sînt un împrumut de stil.

Un „letopiseţ“ indigen scris latineşte — părerea lui C. Giurescu — n'a existat deci (pp. 24-28).

Al doilea izvor e Guagnini (amic al lui Albert Laski)-Strykowski (1578), tradus de Paszkowski la 1611 şi compilat, pentru ce ne priveşte, şi după Ioachim şi Martin Bielski, după poema despre lupta contra lui Mihai Viteazul a lui Otwinowski, după versuri polone anonime despre vechi Domni moldoveni. Numai Simion Dascălul iea de acolo istoria lui Despot şi ceva despre Ioan-Vodă cel Cumplit.

„Cosmografia“ lui Münster (ed. latină 1550) a dat lui Ureche descripţii geografice şi etnografice (p. 30 şi urm.). Se relevă că şi unele izvoare ale lui Münster par întrebuinţate (pp. 31-32), însă ar trebui văzute toate ediţiile «Cosmografiei» (autorul însuşi o propune ; p. 33).

«Letopiseţul unguresc» al lui Simion ar avea şi el legături polone (exilul Romanilor ; p. 35 şi urm.). Se insistă în notă şi asupra originii ungureşti a legendelor „descălecării“ («Laslău», de comparat cu Sf. Iacob de Compostella, şi Dragoş). Nu pot vedea de ce „letopiseţul“ unguresc ar fi un izvor intern moldovenesc, cum admite d. Panaitescu (p. 37). Să nu fie o cronică *ardeleană* în românește ?

In ce priveşte redacţia cronicei moldoveneşti se arată că Simion n'a văzut pe Bielski (p. 38 şi urm.). In schimb Ureche nu iea din el ceia ce, în chestia vasalităţii, ar înjosi Moldova (p. 39 şi urm.). D. Panaitescu observă cu dreptate că *numai acesta* putea să înlăture şi ştirile defavorabile despre Ieremia Goie şi Petru Şchiopul (p. 40). „Letopiseţul latinesc“ e citat cu forme *polone*, se fac greşeli după stilul polon, se traduce cuvîntul polon cu cel de origine slavă corespunzător (pp. 42-43; v. şi confusia: Kamieniecki-Cameniţa). Cuvântul „latinesc“ vine

www.dacoromanica.ro

deci din greşeli de copişti (p. 45). Patru singure ştiri care nu sunt la Bielski n'ar îndreptăţi admiterea „letopiseţului latinesc" (pp. 48-50; nota 1 la p. 49 e mai puţin concludentă). «Cosmografia» ar putea să fi introdus termenul (pp. 50-51).

D. Panaitescu observă apoi că „dascălul" amplifică foarte mult izvoarele sale (p. 51 şi urm.), că-i lipsesc orice cunoştinţi (adaug: şi orice judecată) „Letopiseţul moldovenesc" e de fapt cel slavon: e imposibil să se admită părerea d-lui Minea că Luccari ar fi avut pe la 1600 o cronică în româneşte (el are ştiri de la rudele şi bancherii lui Mihnea Turcul) ori a lui C. Giurescu, sprijinit pe Miron Costin, că Eustratie Logofătul ar fi scris-o. Nu văd nimic „concludent" în ce presintă asupra acestui punct autorul (v. pp. 53-54)[1]. Începerea acestui izvor de la Dragoş nu e de admis (p. 55): aici trebuie să fie tradiţie orală. Dar e evident că basa e cronica de ţară. Tot aşa de evident e că Ureche, nu Simion a scris cronica: e părerea mea statornică, şi poate, în locul compilaţiilor mai nouă, destul de grosolane, ea putea fi pomenită.

E sigur că unele ştiri interne măcar au fost adause de Simion după un alt text chiar al analelor indigene (pp. 61-62)? „Semnele" acestea să fie totdeauna o interpolare? E casul pentru cele de la Domnia lui Petru Rareş (p. 62)? Înlăturînd cu puternice argumente o teorie greşită, d. Panaitescu se lasă totuşi, în amănunte, influenţat de dânsa. Cu dreptate i se refusă lui Simion pasagiile de laudă pentru Petru Şchiopul, sprijinite pe memoriile lui Nistor Ureche (pp. 63-4). Autorul observă însă că până la 1587 sînt însemnări cronologice, care lipsesc după aceia. Nu se poate vorbi însă de „tradiţie", adecă amintiri nescrise pentru bogata şi plina de coloare expunere a Domniei lui Aron-Vodă. Năvălirea lui Petru Lăpuşneanu e singura luată din note analistice (p. 65). S'ar putea face şi observaţii de limbă.

Se cercetează apoi influenţa polonă asupra lui Grigore Ureche restabilit în drepturile sale. Se relevă rolul de apărători ai gloriei trecutului luat de boierii moldoveni unul după altul (p. 67).

[1] Eustratie nu putea fi un simplu traducător; contemporan cu Ureche, el nu putea fi tratat de acesta ca un vechiu anonim; în sfîrşit specialitatea lui era traducerea din greceşte. Dacă Eustratie a *scris* ceva, nu poate fi decît urmarea analelor ţerii până la Vasile Lupu.

www.dacoromanica.ro

E şi o defensivă faţă de istoriografia străină. Raportul cu Polonia apare numai ca o «pace», un «prieteşug» (p. 69); nexul de vasalitate e presintat ipoletic, ca o mărturie a celorlalţi *(ibid.)*. Pasagiile citate şi pentru alte prilejuri sînt absolut lămuritoare (p. 70 şi urm.): se răspinge făţiş părerea că Ştefan-cel-Mare „au fost supus Leşilor" *(ibid.)*; actul de omagiu de la Colomeia e prefăcut într'o simplă visită *(ibid.)*. „Ştefan-cel-Mare e figura favorită a lui Ureche"; p. 71; el „niciodată nu s'au plecat". Un întreg paragraf arată concepţia Monarhiei şi a Ţerii la Ureche întocmai ca în ideologia polonă contemporană (p. 74 şi urm.). Şi «matca fără ac» e din stilul polon (p. 75). De aceia şi expunerea vieţii constituţionale din Polonia (p. 75). Da, e „o carte de doctrină, a unui om care judeca" (p. 76). D. Panaitescu ar fi aşteptat de la Ureche mai mult simţ pentru unitate şi latinitate (pp. 81-82). Scriitorul semnalează şi păreri de rău pentru shisma Bisericilor (pp. 82-83). El are dreptate: studiul său răbdător a complectat şi «personalisat» «figura vagă» a cronicarului moldovean.

La Miron Costin nu era atîta de făcut.

Fără introducere, se arată natura izvoarelor. Întăiu, pentru Cronica propriu zisă, Piasecki, autorul unei povestiri faimoase, mergînd cu lucrurile din toată Europa până la 1638, întrebuinţează pe Heidenstein pentru partea în care nu e contemporan; e şi anti-iesuit (p. 84 şi urm.). Ştiri interne se amestecă la Miron cu celelalte din istoricul polon (p. 86 şi urm.). „Hronograful" despre lupta de la Argeş e poemul lui Otwinowski (pp. 88-90). Ceva vine şi din Guagnini (pp. 89-90). Se dovedeşte din anume formule stilistice că Miron a avut la îndemînă şi poemul despre „războiul civil" al lui Samuil Twardowski (pp. 91-2), ceia ce, ca şi precedenta, e o constatare cu totul nouă. Indicarea ipotetică a altor izvoare poate avea numai un interes de curiositate. Poate că scriitorul moldovean a avut la îndemână scrisori, gazete manuscrise. Urme de lecturi din Cromer, din Ioachim Bielski, din Strykowski, din Guagnini sînt apoi semnalate în tratatele lui Miron (pp. 97-8).

Pentru a fixà influenţa polonă asupra celui de-al doilea mare cronicar al Moldovei se studiază din nou, după C. Giurescu, cronologia operelor lui. Se arată pe basa carierei nobilului polon

www.dacoromanica.ro

căruia-i e dedicată care poate fi data Cronicei polone: «între 1676 şi 1683» (pp. 99). Se propune anul 1676 (eu vorbiam de „după 1683"), dar argumentul (data unei scrisori a celui căruia-i e dedicată lucrarea; cf. şi pp. 113-114) nu e hotărîtor (v. pp. 99-100). Cu acest prilej se restituie lui Constantin-Vodă Şerban o scrisoare din 1679, Wulka, publicată în Hurmuzaki-Bogdan. În poem Eustratie trece ca istoric înnainte de Ureche probabil pentru traducerea lui Herodot (v. rectificarea unei traduceri a lui Hasdeu la p. 101). Pentru „De Neamul Moldovenilor" se observă cu dreptate o remaniere de Nicolae Costin (cu ajutorul lui Baroniu şi lui Bonfiniu; p. 102 nota 1). Data la care se opreşte d. Panaitescu e „după întoarcerea din exilul polon (1686)" (p. 103). Discutand chestia cu regretatul C Giurescu, ajunsesem la acelaşi resultat. Ar fi şi o alusie la forma polonă (se răspinge o datare greşită a d-lui Minea la p. 104, nota 1). Pentru a se decide dacă forma latină a Cronicei Moldovei e de Miron însuşi — autorul n'o crede, ci descopere urme de interpolaţii traduse şi de îndreptări neintroduse — ar trebui comparaţia cu semnături latine ale lui Miron (v. pp. 104-106). Scrisoarea nu mi s'a părut a fi din secolul al XVIII-lea. Dar corectarea situaţiei lui Calvin din «Mitropolit» în «canonic» (v. p. 130, nota 7) e un argument.

Ca şi d. Zotta, d. Panaitescu fixează definitiv pe *Iancu* Costin ca tată al lui Alexandru, Miron şi Potomir (acesta-mi pare şi mie a fi Velicico), (pp. 106-107 şi Zotta, în această Revistă, 1925, p. 73 şi urm.). El e Hatmanul, cum credeam şi eu. Pentru alt Iancu Costin, din 1668 (v. p. 108 nota 4), v. articolul citat, al d-lui Zotta. Miron e „nobil polon de la vrâsta de cinci ani" (p. 108). Fratele Alexandru împlineşte o solie în Polonia la 1649, asigurfnd pe rege de concursul ambilor Domni contra Cazacilor (pp. 108-9). Dar, locul de învăţătură al lui Miron, apare ca un deposit de vinuri „valahe" (p. 109). D. Panaitescu zugrăveşte şcoala, în casa dată de Hatmanul Zolkeiwski şi presintă programul de gramatică, umanioare, ceva istorie şi geografie, preoţi fiind cei mai mulţi profesori (pp. 109-10). Se lămureşte presenţa lui, cu vre-un patron, în lupta Polonilor cu Cazacii la Berestecico (pp. 110-11; Iunie 1631). Restul biografiei se ştia. Se semnalează însă, după Barwinski, solia lui Miron la Poloni în Mart 1674 (pp. 112-113); cerea ieşirea garnisoanelor din Hotin, Iaşi şi Neamţ şi

www.dacoromanica.ro

restituirea arhivelor moldoveneşti. Menţiunea descrierii polone, «mult mai întinse», a soliei lui Gninski, p. 114 nota 4; a schimbului de scrisori a acestuia cu Miron (1677, pp. 114-116). Cronicarul dăduse şi notiţe istorice despre ţara sa ambasadorului (p. 115). Un amănunt despre prinderea lui Duca-Vodă, pp. 116-117. Ingenioasă explicaţia aşezării lui Miron la Focşani ca să nu fie lângă Poloni (pp. 117-8). Un manuscris dă ştiri despre negocierile lui secrete cu Iablonowski, în numele lui Constantin-Vodă Cantemir (p. 118).

Raporturile literare ale lui Miron Costin cu Polonia sînt apoi elucidate. Caracterul de memorii a Cronicei lui îl arătasem într'o conferinţă la Liov, publicată în *Choses d'Orient et de Roumanie*, 1925. Imparţialitatea lui, de altfel cam dubioasă, i-ar veni de la Piasecki. Poemul polon e lăudat de criticii competenţi (p. 123). Ritmul trece în versurile româneşti (p. 126). Se semnalează omisiuni în traducerea lui Hasdeu (Romînii de la Haţeg, de pe Mureş, din Bacîca, Oláhszek de la Bălgrad-Alba-Iulia, Moldovencele ca zeiţele din Olimp (p. 124 nota 3)). O interesantă notă biografică despre Iosif Wargalowski iscălit pe zidurile Dobrovăţului, p. 125, nota 4. Italia a fost revelată prin Poloni Moldoveanului (pp. 129-30). Incercările de a reda ideologia politică a lui Miron (pp. 131-2) nu izbutesc: omul nu era de sama lui Ureche.

Un întins Apendice pune faţă în faţă împrumuturile de la Poloni ale cronicarilor noştri şi părţile nereproduse de aceştia. Ioachim Bielski crede că Domnii moldoveni Ştefan şi Petru sînt urmaşii lui Basarab (p. 135). Se dă şi folositoarea traducere a poemului lui Otwinowski (p. 214 şi urm.).

Unele observaţii. «De quatuor Monarchiis», întrebuinţată de Nicolae Costin (p. 2, nota 1; v. şi p. 96), nu e o lucrare originară grecească, ci cunoscuta operă a lui Sleidanus, contemporanul lui Carol Quintul. Forma «Callimah Buonacorsi» nu e admisibilă (p. 3). Mauroi (p. 11 nota 1) e Mavrodi. Pilipovschi nu e Polon; v. p. 11, nota 4. Logofătul lui Vasile-Vodă care iea cărţile mănăstirii catolice din Siretiu e de sigur Ianovici, care trebuie pomenit între elevii şcolilor polone (v. p. 17, nota 4). Memoriile lui Nistor Ureche le-am semnalat eu întâiu (cf. p. 53, nota 4). Înrudirea lui Ieremia Gole cu Movileştii se vede şi după numele de Ieremia pe care-l poartă Domnul din 1595 (cf. pp.

www.dacoromanica.ro

77-8). Pentru cronologia operelor lui Miron Costin ca şi pentru alte chestii, erau nişte capitole la sfîrşitul cărţii mele „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea". Pentru campania lui Abaza e un întreg studiu al mieu în *Noua Revistă Română*, 1900 (şi aparte) (v. pp. 255-6). A cui să fie cronica «atribuită din greşeală lui Nicolae Costin» (p. 112, nota 3, după C. Giurescu)? Erau mulţi în Moldova capabili să scrie aşa ceva? Nicolae nu moştenise tendinţa tatălui său de a prelungi analele Moldovei?

N. Iorga

Nouă izvoare despre campania munteană din 1595.

D. Andrei Veress, cunoscut la noi mai ales prin marile lui publicaţii de documente, aminteşte lucrările anterioare asupra subiectului (foarte justă judecata asupra lucrării, atît de serioasă, dar aproape ilegibilă, a lui Ion Sîrbu): ştiri după inedite-i permit să reia povestirea: ele pleacă de la descrierea ofiţerilor toscani, publicată de mine în vol. XII din colecţia Hurmuzaki şi sînt scoase din Archivele Florenţei. Sînt patru rapoarte ale lui Silviu Piccolomini şi cinci ale călătorului şi scriitorului Filip Pigafetta. O scrisoare a lui Simone Genga, un raport din Constantinopol se adaugă la povestirea întinsă a unui călugăr din Melfi, Giuseppe Piscullo. În introducere, data aceasta mai bine scrisă, se află analisa unei scrisori a lui Petru Pellérdi, dregător al lui Sigismund Báthory, şi a scrisorilor, publicate tot de d. Veress (în *Mon. Hung. Hist. Diplomataria*, XXXII şi în *Mon. Vaticana Hungariae*), ale Iesuitului Alfons Carrillo, duhovnicul lui Sigismund.

În această prefaţă se înşiră, după această corespondenţă, pîrile contra lui Aron-Vodă, care continuă a da bir Turcilor (p. 8). Ar fi interesant de publicat raportul, capital, trimes din Târgul-de-floci, la 12 Ianuar 1595, de Mihai Horváth, căpetenia contingentului ardelean în oastea lui Mihai (v. p. 9, nota 4). Cetatea era garnisonată de Romîni; în ajutor veniră alţi ostaşi ai lui Mihai; fiul Hanului fusese bătut, luîndu-i-se steagul şi „toiagul"; „2.000" de Turci fuseseră goniţi (p. 9). Lupta de la Şerpăteşti, pomenită de cronica Buzeştilor şi a Logofătului Teo-

[1] Andrei Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan-Paşa din 1595* (din „Analele Academiei Romîne"), Bucureşti 1925.

www.dacoromanica.ro

dosie (5 Februar 1596; v. p. 104 şi nota 1) e descrisă astfel de Genga, la 18 (p. 33 şi urm.): 250 de călări şi 150 de pedeştri află acolo 20.000 de Tatari cu Hanul. Atacul de noapte i face a lăsa o mie de robi din Ungaria, 1.500 de cai, cămile şi bagaj, retrăgându-se la Rusciuc, unde e pretendentul Bogdan, cu „6.000 de Turci şi un Paşă" (p. 98). Bogdan oferă pentru a fi aşezat cinzeci de pungi, dar Hanul îi lasă 4 000 din ai săi şi trece, pe la Cernavoda, spre Moldova. El chiamă pe Romîni la el: să se facă a-l ataca şi să ucidă pe Unguri, scăpînd de ei ţara, iertată de Sultan. Tatari, veniţi pe la Nicopol, cu cinci zile înnainte, trec prin Moldova. Genga crede că şi Mihai trădează îngăduindu-i, mutînd oastea la Floci şi tăind solii ce-i oferiau răscoala Bulgariei; poporul şi boierii s'au obosit de războiu. Deci Sigismund, care răbda deocamdată, are de gînd să arunce asupra ţerii cei 16.000 de Cazaci ce i avea în Moldova (pp. 35-36 [1]).

D. Veress recunoaşte că isprăvile dunărene ale lui Mihai înlăturară suspiciunea. Povestirea urmează cu atacul la Silistra (16 Mart), la Brăila (10 April; datele fixate de d. Veress). Cu Horváth şi Király ar fi participat la aceste lupte, şi cunoscutul Francisc Geszthy (p. 12). Ştirile sînt după «gazete», şi în interpretarea lor d. Veress scoate la iveală, firește rolul aportului unguresc. În înjositorul tratat din Maiu 1595 d-sa vede o salutară „confederaţie dunăreană" (p. 13). O altă scrisoare a lui Genga, din 28 Iunie, e menţionată (p. 14, nota 3), ca şi cererea de ajutor a lui Mihai prin Palatici, Banul bănăţean, datată Bucureşti, 17/27 Iunie (p. 15, nota 1; şi o a doua, fără dată, *ibid.*, nota 2, anunţând că trimete pe fiul Pătraşcu la nunta prinţului ardelean şi dorind altă moşie de refugiu de cât mica Lona).

Raportul din Constantinopol spune că, făcînd podul pe Dunăre, Sinan, noul Vizir (Albanes, nu Genoves; p. 15), se laudă că iea Ardealul şi merge la Viena (odată vorbia de Roma; p. 36) [2]. Socrul muntean al lui Fabiu Genga, logofătul (Ioan), aduce vestea acestor lucruri în Ardeal (pp. 16-17).

---

[1] Pentru Ştefan Surdul rămas viu v. p. 10 nota 4. Ştirile din Doglioni se explică prin presenţa lui *Radu*, fiul lui Mihnea (pp. 11). „Osya" e Ozú, Oceacov *(ibid.)*.

[2] Cum se poate ca Academia să tipărească Temesvár pentru Timişoara şi „Uivar (Gherla)", „Fekętehalom (Codlea)" (p. 16)?

www.dacoromanica.ro

Pellérdi dă ştirea luptei de la Călugăreni. Se începe la două de dimineaţă şi ţine până seara; se iea „steagul Profetului“ şi Sinan cade în mlaştină. Mihai, care nu scosese pe toţi ai săi, se retrage pe Argeş (p. 18). Se menţionează şi scrisoarea lui Sigismund, 18 Septembre, în Makusev, *Monuments*, II, p. 7; patru Paşi şi şapte Sangeaci cad. Se înşiră compunerea oştii lui Sigismund (22.000 de Secui, 8 200 cu puşti, 2.000 de Unguri ai lui Bocskai, 2.300 de pedeştri, 700 de călări, 22 de tunuri mari ale lui Răzvan; 300 de Cazaci ai lui Weiher, 1.500 de călări silesieni, ceva Saşi, 3.000 garda prinţului, cu Sibrik; în total 30-40.000 de oameni; pp. 19-20. Ştirile ungureşti dau, în schimb, abia 8.000 de oameni lui Mihai (p. 21).

La Rucăr, în ziua de 12 Octombre, Bocskai, în aşteptarea luptei, îşi face testamentul (p. 21 şi nota 4). Ceva ajutoare de la arhiducele Maximilian se adaugă aici (pp. 22). Pellérdi admiră priveliştea fără pereche a Tîrgovişţii între păduri (p. 23, nota 4)[1]. Asupra «luării cetăţii» se citează un raport al lui Josika din 22 Octombre (p. 24, nota 4).

La plecarea mai departe se atribuie comanda lui Bocskai (?). (p. 25). Meritul luării Giurgiului nu se recunoaşte Italienilor, ci lui Kornis şi Király (p. 28). La plecare, Sigismund încredinţează lui Mihai misiuni mai uşoare *(ibid)*. Ba el e acusat că n'a dat provisiile necesare, „încît bieţii ostaşi au fost nevoiţi să plătească o pîne de 4 livre jumătate de taler“ (p. 29). Se produce o răscoală, tunurile aflate în cetate se aruncă 'n Dunăre, „de oare ce ofiţerii unguri n'au fost dispuşi să le iea şi să le tîrască cu dînşii pe drumurile rele din Ţara-Românească, pline de gloduri şi noroiu“ *(ibid.*, Aiurea erau mai bune?). Plecarea lui Piccolomini se presintă ca îndreptăţită pentru că „nu se prea simţia bine între nobilii unguri cu moravuri şi legi străine de ale sale“ (p. 30). De la un capăt până la altul e vorba de însuşirile bietului Sigismund, apoteosat de Papa: Mihai «Valahul» mai nici nu există (doar ca înşelător; p. 31). E bine într'un fel, că toleranţa Academiei face să iasă la iveală unele lucruri...

Să vedem însă ce zic Italienii din Anexe.

Pigafetta trece pe la Bran, unde, cum zicea şi Bongars, se

[1] Mihai cel ucis după „gazete“ la Tîrgovişte e Mihnea, care nici el n'a fost ucis (p. 25, nota 2).

www.dacoromanica.ro

coboară carele cu funia (p. 38). Află aşezarea în Moldova a lui Ieremia contra «tiranului» Ştefan: Zamoyski scrie lui Sigismund că n'a făcut decît a opri pe Tatari (p. 39). Plecare a oştii la 15 Octombre. În primul rînd Mihai „cu 1.500 lanţe ungureşti şi altele ale Romînilor săi, aşa că păreau 2.000 şi vre-o mie de archebusieri călări, Romîni şi alţi, călări, cu jumătate de suliţi *(picche)* şi arme cu vîrfuri de fier („in hasta con ferri a guisa de'dardi e de'pali antichi") apoi Secui pe jos şi Saşi; în lături cei 1.200 de Silesieni, în coadă şaizeci de tunuri *(ibid.)*. Apoi celalt Domn romîn, cu „1.500 de lanţe şi la dreapta toţi aventurierii ragusani şi veneţieni şi de alte naţii şi suita nunţiului şi Italienii acelui principe" (Báthory), cu Piccolomini, la dreapta Moldovenilor, şi cei 150 de Cazaci ai lui Sigismund (d. Veress subliniază că Italienii se presintau rău; p. 40). După 200 de Cazaci 2.000 de lanţe ungureşti, şi vine Sigismund, *cu ariergarda* (subliniez eu), cu 5.000 de oameni. In urmă, bagajele.

Pigafetta vede arzînd Tîrgovişteа, «oraş mare şi plin de case frumoase şi de biserici şi mai ales Mitropolia şi „Curtea domnească" (palazzo reale). Sinan, plecînd, lăsase garnisonei de 4.000 vestea că vine numai Mihai «cu puţini Romîni». Dar el, cu patru tunuri, fuge „con paura grande", lăsînd cămile şi bagaje. Noaptea, apar Turci răzleţi. Nunţiul stă cu chiurasa pe el, sperios. Sigismund se zbate prin oaste; a doua zi, toţi ai lui se cuminecă.

Pentru luptă, a doua zi, el e între aripile româneşti, cu Răzvan la dreapta şi la stînga Mihai, la spate Ialomiţa, la dreapta munţii. Nunţiul spune că s'a şi „jertfit lui Dumnezeu". Niciun Turc însă nu vine.

În noaptea de 18 bat tunurile a chemare, din cetate. Garnisona fugise; abia o sută rămîn. Secuii dau foc apărării de vergi şi întră, „neapărîndu-se Turcii de loc": se omoară oamenii şi se reia pradă (p. 42).

Din partea lui, la 19 Octombre Piccolomini arată că în lagăr a aflat pe Ragusanul Sorgo (nu Lorga), pe Sibrik, pe Palatici şi pe Veneţianul Gaspar Turloni, «aventurier», cu alţi «opt ori şapte», pe Simon Genga. Se cere de la Sigismund la Moldoveni, «unde trimetea pe toţi ceilalţi Italieni» (p. 46). Pretinde că el a recomandat să nu se urmărească în zădar Sinan, ci să

www.dacoromanica.ro

se reîa Tîrgovişteа (p. 47) Cucerirea oraşului e descrisă, fără a pomeni pe Secui, ca mai sus (p. 48). Dar scriitorul crede să fi fost 2.000 înuntru, între cari ieniceri, cu un Paşă şi un beiu. Toată oastea creştină e de 12.000 călări şi 15.000 pedeştri, toţi buni, plătiţi puţin, aşa încît de la prieteni ar prefera bani (*ibid.*).

La 24 ale lunii, din Braşov, Pigafetta scrie că între Paşii prinşi e cel de Caramania, de loc din Trapezunt, plin de vechi răni şi de una nouă, lăsat de Sinan cu 1000 de oameni (a reparat vechile ziduri). «Spune că în Ţara-Românească nu sînt mai mult ca 30.000 de Turci cu Paşa şi 10.000 la Bucureşti şi 5.000 la Giurgiu.» Mulţi au fugit cu prada. Afară de suma de mai sus (3.000 ieniceri, 12.000 infanterie) sînt cei de la pod. Paşa oferă a se răscumpăra cu 30.000 de galbeni, 12 surguce de pene de cocor, 12 cai cu şele bogate (p. 51). Celalt prins e sangeacul de Avlona, greu rănit; ar fi perit sangiacul de Silistra şi cel de Nicopole (de aici vestea morţii lui Mihnea (p. 52). Se scrie lui Zamoyski cu mustrări (*ibid*).

Pentru expediţie, la 20 plecare spre Bucureşti (Italianul vede calea deschisă: Belgrad, Sofia, Filipopol, Adrianopol, Constantinopol...) (*ibid.*).

Din lagăr scrie la 27 Piccolomini: era vorba de a se ataca fugarul Sinan, care însă a trecut acum podul (pp. 53-4). La 1-iu Novembre, tot de acolo, unde ajunsese la 28 Octombre, el anunţă că 4 000 de Turci din ariergardă au fost tăiaţi, liberîndu-se 4.000 de robi romîni şi scăpîndu-se prada.

Se decide la 29 a se ataca fortăreaţa şi el, Piccolomini, are sarcina de a arde podul; se întră în cetate mai fără luptă, ucizînd şi înecînd vre-o mie de Turci. Sigismund spune că-i „pare bine cum că Ungurii au cunoscut vitejia Italienilor, pe care el totdeauna a preţuit-o mult“ (pp. 54-5).

De la Braşov, la 14 Novembre, Pigafetta povesteşte cum a fost la Tîrgovişte, văzînd cetatea turcească, pe care o descrie amănunţit, cuprinzînd bisericuţa nouă a Sf. Francisc, Curtea şi biserica ei, rămase neatinse, ca şi Mitropolia, „mare şi bogată“: restul a ars (p. 56). În jur e ţară bogată în vin, miere şi ceară, oi, vaci (*ibid.*). Cu Sinan n'ar fi fost decît vre-o 40.000, lipsind şi Ienicerii Creştinii n'au salvat nici măcar pe toţi robii. Giurgiul era timarul lui Sinan, care trăgea de acolo venit de 60.000 de taleri (p. 62). Lupta s'a dat în insulă, unde alergaseră Turcii;

www.dacoromanica.ro

Ungurii n'au putut ţinti cu tunurile fără Italieni (p. 58). Cînd se face breşa de aceştia, ei refusă să revie la asalt, spunînd că e „prea mică". Atacul italian nu e susţinut de Unguri. Numai la al treilea asalt un ofiţer al gardei ardelene pune steagul pe zid. Atunci de partea de Vest apar Ungurii, strigînd «Iesus»: «cei d'intăiu cari au cucerit cetatea, au fost Italienii», spune Pigafetta (p. 60). Şi apoi: „Se crede că Ungurii n'ar fi luat-o niciodată sau foarte tărziu, din lipsă de experienţă în asemenea întreprinderi, nu doar din lipsa de îndrăzneală şi ferocitate" (*ibid.*). Sigismund zice Toscanilor: «strenui milites" şi „servidore, signor mio". Tot acest informator vorbeşte de părăsirea cetăţii din lipsă de mijloace, din causa lui Mihai, pe care-l ceartă Sigismund (pp. 60-1). Şi Brăila e părăsită de Turci (p. 61). Pigafetta ştia şi de călugărul grec venit de la Poartă la Zamoyski (p. 62: e vorba de Nichifor dascălul). Bulgarii de pe la Rusciuc aşteptau pe creştini (p. 62). La Braşov se aduc douăzeci şi opt de steaguri, două de sangiaci, cu tunuri (p. 63).

Scrisoarea următoare a lui Piccolomini e din Braşov, de la 14 (pp. 64-6), a lui Pigafetta, din Sibiiu, 26 (pp. 66-8), apoi din 6 Decembre (pp. 68-75).

El arată planul ce făcuse Paolo Giorgio Ragusanul de a trimete pe Olt bărci cu 2.000 de archebusieri şi petarde ca să strice podul, să iea şi Rusciucul şi să răscoale pe Bulgari. Italianul trece apoi la perspectivele campaniei viitoare pentru care e reţinut şi dă o bună descriere a Timişoarei (p. 76). La Lipova aşteaptă 6.000 de oameni şi se oferă Italienilor a se aşeza (*ibid.*) „Nu încetează Voevodul Moldovei, care e foarte bogat, să propuie şi să afirme cu bună chibzuială (*da buon senno*) că, îndată ce se va interveni, ar vrea, dacă se poate, să iea cu plată 8.000 de Italieni pentru sine, şi pare că o zice cu adevărat" (p. 73): e vorba de Ştefan Răzvan, pe care-l ajutau Ardelenii a-şi relua Scaunul. Cît despre Unguri, Pigafetta se plînge că se purtau rău cu Italienii, neglijîndu-i în toate; nu li-a plăcut nici punerea lor supt ordinele lui Răzvan (pp. 73-4). Scriitorul însuşi, într'un sat, doarme pe paie (p. 81). I-i scîrbă de noroiul părţilor acestora (*ibid.*, deci nu numai în Ţara-Românească).

În sfîrşit călugărul din Melfi, care scrie din Viena, la 10 Novembre. El nu dă ştiri nouă pentru Călugăreni, dar informaţiile

www.dacoromanica.ro

lui directe îi spun că Sinan a plecat la 6 August şi a ajuns la Tîrgovişte în ziua de 29; se descriu foarte precis pălăncile lui Sinan, adăugîndu-se la Tîrgovişte că mănăstirea Dealului, «foarte frumoasă», fusese «ruinată» de Turci (p. 76). Mihai cere grabnic venirea lui Sigismund, spuind că oastea lui Sinan e nouă, fără experienţă şi puţină, neputînd lua elemente din Ungaria, unde se asedia Granul. Si aici se mustra ai noştri că n'au dat provisiile făgăduite (pp. 76-7). De aceia însă campania n'a avut urmări. Tunurile turceşti de la Tîrgovişte erau de fapt patruzeci şi şase, dar numai trei-patru mai bune. La 16 Octombre rînduiala oştii creştine o face „un Ungur nu de neam mare, Hatman *(luogotenente)* al Domnului Moldovei, dar cu multă judecata şi ostaş vechiu" (p. 77): e Mihai Tolnay (şi Hurmuzaki, XII, p. 6-7 şi aiurea). La 17 se iea altă poziţie, întrebuinţîndu-se ca tranşee pivniţile caselor stricate de Turci; în faţă, aceştia au o aparenţă de zid, dar, de fapt, vergi unse cu lut şi date cu var (v. şi pp. 73-79). Ungurii dau foc „bulevardelor" de aceiaşi alcătuire; Turcii cearcă a ieşi pe o portiţă spre apă şi sînt prinşi. Tot aşa fug cei din Bucureşti, lăsînd şaisprezece tunuri. La Giurgiu breşa o fac Italienii, şi ei trec întăiu (şi Turloni p. 78). Turcii nu putuseră aşeza tunuri şi deci se apără «cu pietre şi focuri», avînd şi o palisadă proaspătă. Deci se predau şi aici, «făcînd semn din turbane»; li se spune să se coboare spre apă, „pe poarta din dos". Italienii întră întăiu, apoi Ungurii. Aceştia calcă învoiala şi, tăind calea fugarilor, cari cearcă a relua armele, îi măcelăresc în casa unde se retrăseseră (p. 79). De departe, în zădar bate Sinan cu tunurile. Nici fuga pe trei galere nu ajută nenorociţilor; ele sînt înecate ori prinse. Se distruge cetatea care nu se poate apăra, supt pretextul lipsei de provisii, care *scusa plecarea* (p. 79) Castelul—pe care călugărul nu l-a văzut—era mai mic decît cel de la Tîrgovişte, „de modă veche, cu zid de piatră şi patru turnuri fără terasă (*terra-piano)*"; palanca din Bucureşti „mult mai mare decît cea de la Tîrgovişte şi de altă formă, cu bulevarde ce se apără între sine". În ce priveşte oastea lui Sigismund, nu s'a făcut „mostra generale" şi „nu *se ştie numărul*": mai mult Secui, înăditi prin făgăduieli de libertate, dar „nervul", nobili şi „cavalerie bună".

În ce priveşte pe Romîni iată ce spune:

„Din Moldova, cît am putut afla, era între 5.000 de cavalerie

www.dacoromanica.ro

şi infanterie"; din Ţara-Românească, afară de garda Domnului, cred că erau puţini *(pochi,* nu *poichè),* dat fiind că sînt puţin apţi la războiu şi nobilimea e *(è,* nu *et)* de valoare nu mare *(di non molto rillevo),* şi, după părerea mea, oastea aceasta greu s'ar ţinea mult timp în campanie, pentru că, afară de simbriaşii Domnului, ceilalţi sînt *adunătură (soldatesca),* nedeprinsă la războiu şi fără disciplină. Şi-mi prea pare că în ţerile acelea" (deci şi în Ardeal) „cam aşa e, pentru că în vremea noastră prin acele margeni n'au avut războaie..., şi cred că oastea ardeleană ce s'ar găsi în oraşele acelui principat ar fi puţin numeroasă şi de puţină importanţă. Dintre vagabonzi, dintre cetăţeni şi oameni din bresle nu mi se pare că ţerile acelea pot face ispravă. Şi într'un cuvînt socot că puterea mai mare a Domniei aceleia stă în garda zisului prinţ, care e făcută din Bulgari, Unguri, Sîrbi şi alte neamuri, fiind ţeranii *(li paesani)* proşti *(idioti),* josnici *(vili),* neglijaţi supt prinţi barbari." Disciplina s'a ţinut în expediţie cu spînzurătoare; la întors nu mai e „nicio regulă" (p. 80). Ai lui Borbély, la Lipova, se ţin cu 3.000 de ostaşi plătiţi şi 1.500 de haiduci *(ibid.);* căpitanul artileriei e Ioan Figiotta din ţara Grisonilor, făcut apoi şef al artileriei în Alba-Iulia (p. 81).

E limpede din tot ce se spune că tesa d-lui Veress, a marii armate ungureşti, condusă de un prinţ extraordinar, care vine să-şi ajute căpitanul romîn, vinovat că n'a strîns provisii, şi pretutindeni are primul rol, în ciuda unor Italieni de nimic şi despreţuiţi, cade. Ardealul are garda şi se adună Secui nedeprinşi cu o expediţie în ordine. Pretutindeni la lucrările tehnice, la armele speciale sînt necesari Italienii. La locurile de primejdie sînt pretutindene Romînii.

Între aceştia, Moldovenii aduc o mare tradiţie militară, care lipseşte Muntenilor. Aceştia pot aduna cete, dar nu face şi o armată.

Isprăvile sînt foarte modeste. Nimic care să ajungă Călugărenii: ocuparea fără pierderi a trei cetăţi, măcelul unor Turci abia înrolaţi în mare parte, cari se predaseră. Incapacitate de a menţinea vre-un resultat. Cu Sinan nici nu s'a dat ochii.

Şi, atunci, cît merit este, în afară de acela al presenţei unei oşti mai numeroase, căreia Sinan îşi închipuie că nu-i poate re-

www.dacoromanica.ro

sulta, cui îi revine? Să ascultăm pe călugăr, care nu poate fi bănuit de nicio părtenire:

„Pentru victoria cîştigată de prinţ (Sigismund) în Ţara-Românească, în ce mă priveşte, eu cred că întâia causă a fost Mihai Voevod, care, pentru interesul lui particular, fiind soldat inimos *(animoso)* şi îndrăzneţ până la risc *(arrischiato)* şi ca unul care-şi încercase vitejia *(il suo valore)* cu ai lui Sinan, după trecerea Turcilor în Ţara-Românească, atacîndu-i la podul acela şi făcîndu-li pagubă *(datigli danno)*, întorcîndu-se apoi fără pierdere în ai săi *(senza perdita de' suoi)*, ca să nu piardă acea ţară cîrmuită de dînsul, a făcut tot ce se poate *(ogni diligente sollecitudine)* ca prinţul să treacă munţii pentru a-l apăra" (p. 81) [1].

Acesta e adevărul istoric.

N. Iorga.

Din patimile apostolilor ardeleni.

În *Doi luceferi rătăcitori, Gheorghe Şincai şi Samoil Micu Clain* („Analele Academiei Romîne", 1924), părintele Iacob Radu publică şi analisează întâiu corespondenţa lui Samoil Clain cu episcopul de Orade, Moise Dragoş. Îl vedem semnalînd intrigile pentru a ajunge episcop la Blaj, în 1772, Iesuitul ungur Mihálczy (p. 4, scrisoarea e românească, no 7). La 1782 Clain, din Viena, crede că se va retrage episcopul Maior, al cărui loc l-ar lua Remus Aaron. Dă lista cărţilor ce a pregătit „pentru ca şi poporul nostru să se înveţe": Despre revelaţie, despre Treime, despre Învăţătura pocăitului, despre căsătorie, Dreptul natural, Etica, Logica, Istoria shismei, Sf. Ioan Damaschin, Varlaam şi Iosafat, despre ortodoxie, Belisariu, Imitaţia lui Isus, Sf. Doroteiu, Aritmetica «şi alte multe cărţi»): e gata a tipări una sau două din lucrări, dedicîndu-le Vlădicăi (no. II).

La 1787, cînd cere subscripţii pentru Biblia românească lui Samuil Vulcan, atunci vice-rector la Liov, el mai notează: Istoria bisericească a lui Fleury, Teologia morală a lui Schanz,

[1] În restul scrisorii se spune că un Franciscan de la Tîrgovişte, Cretanul Francisc de Pastis, a înlocuit ca duhovnic pe Carrillo (p. 81). Josika e descris ca Romîn, crescut în Italia *(ibid.)*. El mustră pe prinţ, îşi rîde de el şi „conduce tot" *(ibid.)*. E singurul om de ispravă *(ibid.)*.

www.dacoromanica.ro

Ascetica Sf. Vasile, Sf. Ioan Scărarul, Ascetica Sf. Diadoh (?), Sf. Teodor din Edesa (no. III). Latineşte şi româneşte scrie în Mart 1788 aceluiaşi, rugîndu-l a-i căuta cumpărători şi prin «episcopul Bucovinei», care «banii şi-i va scoate cu dobîndă şi-şi va face mare pomană»; e tot la Blaj, dar ca «într'o pustie», şi vrea ştiri despre războiul în curs (no. IV). Episcopul bucovinean fu şi el întrebat (no. V).

La 1800 Corneli cere lui Clain să revadă catehismul de la Blaj pentru retipărire la Buda (no. VII). Răspunsul e din 28 Februar *(ibid.)*: nu poate lua asupră-şi o lucrare grea. Se tipăria atunci la Sibiiu „Dreptul Firii" şi se gătia o carte de rugăciuni cu litere latine *(ibid.)*. La 1805 Corneli scrie în afacerea nepoţilor de la Orade ai lui Samuil, dintre cari Meletie, şcolar la Seminariu, are talent la pictură (no. VIII). Clain e de părere ca tînărul să înveţe literele şi să se facă preot. E vorba de tipărirea «Conţiilor»: iar se caută abonaţi *(ibid.)*. I se răspunde că episcopul n'aude bucuros cînd i se vorbeşte de cheltuială (no. IX). La 4 April Clain revine asupra acestei propuneri. Se ocupă de Dicţionarul latino-romîno-ungaro-german, ajutat de Halitzki pentru germană, de Virág, pentru ungurească. «A scrie acest dicţionariu m'a îndemnat numai iubirea culturii şi a învăţăturii neamului.» Se va urma cu partea românească şi cu partea ungurească. Se vorbeşte de posibili clienţi la Careii-Mari şi la Baia-Mare. «Că, dacă eu nu voiu scoate un dicţionariu ca acesta, nu ştiu cînd îşi va lua cineva asupră-i o pedeapsă ca aceia de a spune un dicţionariu.» «Numai noi şi Ţiganii n'avem un dicţionariu», scrie el la 30 Iunie. După cererea directorului şcolar din Timişoara, care ţine supt administraţia lui şase sute de şcoli, se va adăugi şi româneşte cu litere vechi. Se sperau cumpărători şi în Bucovina, în Maramureş, în Sătmar. Se plînge că zilnic îi scad puterile, ca unul care în Septembre va avea şaizeci de ani (no. XI, a).

Corespondenţa urmează. În Iulie 1805 se tipăria calendarul românesc, acatistul, o carte despre medicină şi alta despre agricultură *(ibid.*, b). Corneli crede că pentru Dicţionariu să se facă reclamă în foile germane şi ungureşti (no. XII). La 30 August se trimet la Blaj Calendare; se păstrează pentru continuare Istoria Romînilor: la anul aşezarea romană în Dacia (no. XIII). Calendarele se vindeau la bîlciuri sau cu şcolarii plecaţi în vacanţe. Nu se vînd gramaticile lui Şincai, «prea scurte» (no. XIV).

www.dacoromanica.ro

La 1-iu Novembre din acest an Corneli anunţă moartea lui Darabant (no. XV). Îndată i se anunţă lui Clain că în testamentul episcopului răposat nu i se prevede nimic pentru scopurile lui culturale [1]. Clain nu se plînge ; el doreşte Orăzii un nou episcop prieten al culturii, cu privire la care scrie aceste memorabile cuvinte: „Nu se va întoarce la minte nici la înţelegere neamul nostru până nu va cunoaşte istoria Bisericii şi a sa şi alte învăţături şi ştiinţe de nevoie pentru cultivarea ei, — şi nu numai cei ce învaţă latineşte, ci şi alţii, ca să-şi priceapă miseria şi folosul. Şi nu va fi niciodată aceia ca partea mai mare a Romînilor să înveţe latineşte, aşa că partea mai mare va rămînea tot necultivată şi aceşti puţini Romîni culţi şi cu învăţătură nu pot să aducă la înţelegere pe cei nevinovaţi şi proşti altfel decît dacă li luminează mintea cu cartea, ca să înţeleagă şi ei ce e bun şi cu priinţă. Dar nici aceşti puţini cărturari nu ajunge să înveţe din viu graiu atîta mulţime, iar prin cărţi mai uşor se poate face aceasta, căci orice om care a învăţat a ceti, cetind pe încetul începe a înţelege şi a cunoaşte“ (no. XVIII). Indată după aceasta, Clain caută a-şi tipări «Conţiile» pe sama episcopiei (no. XIX). Sînt «Cazaniile» de care încă din 1805 îi scrie preotul din Zlatna, Gheorghe Anghel, spunînd că le vor lua «toţi preoţii din Ardeal, învăţaţi şi neînvăţaţi, uniţi şi neuniţi, cu Ungurii, cu Nemţii, cu toţii», pomenind şi «cartea de doftorie» a sa proprie.

Corespondenţa lui Corneli cu Şincai îl arată pe acesta cerînd la 1796 un loc de profesor la Sătmar [în acel moment Clain era la Orade (no. XXI)]. La 22 Octombre din acest an istoricul era la Pojon (no. XXII). In 1804 el era „directorul arhivelor istorico-diplomatico-juridice“. Totuşi avea nevoie de daruri de bani pentru haine, mulţămind umil. Dar lucra zilnic „de la 5 dimineaţă la 12 şi de la 2 după amiazi la 7“, culegînd documente, şi se gătia să facă şi călătorii pentru aceasta (şi la Biblioteca Szechényi). Gătise răspunsul lui Eder, şi Engel îi cerea să-l publice. Făcuse a se traduce Miron Costin. Avea „contract cu tipograful“. Cerea locul de corector, ocupat de «un măgar shismatic anume Onişor, Ardelean de la ţară, recomandat de Molnar», care n'ar avea alt merit decît editarea Mineelor şi

[1] Un frate al lui Meletie Muntiul-Clain se face toboşar la oaste *(ibid.)*.

www.dacoromanica.ro

umblă să ajute astfel «shisma lui». Şincai scrisese şi o poemă despre Napoleon şi voià s'o trimeată ambasadorului frances (no. XXIII).

Locul îl cerea şi Clain. Episcopul de Orade fu înştiinţat într'un timp cînd Şincai (în vară) scria că a aflat prieteni şi „mecenaţi" puternici (no. XXIV). Încă de la 15 Maiu Ioan Onişor era înlocuit cu Şincai, şi totuşi acesta se plînge că totul e foarte scump, „în focul vînăt", cînd tocmai el „se apucă din nădejde". Se teme să nu-i vie pe cap un censor (erau propuşi „părintele Samuil", Vitéz şi Corneli). Cere a nu i se lua corectura, care, luînd două ceasuri pe zi, îi lasă restul timpului la dispoziţie. Îşi descrie astfel viaţa: „În cvartirul mieu din cetate la Wiener Thor, mă trezesc des de dimineaţă şi, după obişnuita-mi rugăciune, la ceasul patru mă aşez la masă, îndrept, scriu sau cetesc până la opt şi jumătate, apoi plec la Pesta şi, întrînd la nouă în vre-o bibliotecă, cercetez manuscripte mai ales, la care mi s'a dat cu multă greutate întrarea, apoi mă întorc pentru prînz în cetate; sfîrşind prînzul pe la două, dau o jumătate de ceas odihnei sufletului, convorbind cu alţii. La două şi jumătate iar mă duc la Pesta şi stau în bibliotecă de la trei la şase. După şase întorcîndu-mă la Buda, mă apuc iarăşi de lucru până la opt. Dar nu totdeauna; căci adesea cercetez pe alţii, une ori mă cercetează ei. Iar la opt de sară mă duc să mă primblu, mănînc şi beau, dacă am ce. Apoi la zece merg să mă culc." Aşa obişnuise, apoi fusese silit a se lăsa, şi la Kovacich, timp de şapte luni, recăpătase deprinderea (până la 6 Iunie).

Relaţiile cu acest erudit maghiar le arată aşa: „Nu lucram pentru folosul mieu sau al neamului, la care numai pe furiş munciam, ci în al lui numai, ca unul care, pe lîngă prefeţele ce am trebuit să fac la toţi autorii editaţi de el, am fost silit a compila singur «Ius tavernicale articulare commune» şi chiar „locale", numai peutru hrană şi casă, căci nu mi-a dat nimic alta, de şi a făgăduit, şi nici eu nu i-am cerut, nici îi voiu cere." Speră a da gata „Analele daco-romane" până la sfîrşitul anului, dacă află un copist, căci, de şi sănătos, singur nu răzbeşte. Se gîndeşte şi la condiţiile de tipar: editurii tipografiei i-ar prefera aceia a unui mecenate. I s'a vorbit de un vice-inspector ce este a se numi pentru şcolile unite româneşti la Carei,

www.dacoromanica.ro

dar Corneli e înlăturat, ca preot; se propune un Slav care nu ştie bine româneşte (no. XXV).

Corneli răspunde că el e de doisprezece ani „praefectus scholarum" la Orade şi nu poate fi scos; episcopul, prins de grija clădirilor, nu poate să ajute cu bani pe Şincai (no. XXVI). Totuşi Şincai stăruise pentru amicul său, căruia-i trimete gramatica (no. XXVIII): la vînzare, Corneli obiectează scurtimea prea mare a operei, pentru străini (no. XXIX). În 1806 (Maiu) Corneli fu însă, fără protestarea episcopului său, care «nu iubia mult şcolile normale», înlocuit cu Molnar (no. XXXI). La 12 Februar 1807 Şincai scrie acestuia că tipografia cere dicţionariul lui Kolosi, pe care vrea să-l cumpere Molnar; altfel, va da pe al lui Clain, şi lui, Şincai, i-ar fi greu să-l termine, avînd altele de făcut. A înnaintat Palatinului „Magazinul Analelor Dacice sau Valahice", cu izvoarele în original, afară de acelea a căror traducere în latineşte o vor cere prenumeranţii. Pentru unul ori altul din dicţionare simte nevoie de vocabulare speciale de plante, pomi, mori, mine. Pentru censurat, dacă nu rămîne ori dacă, fiind numit Corneli, nu-l pun pe el vice-inspector, va pleca, *şi anume la Curtea rusească;* a şi spus: „nu-mi va lipsi pînea, dar voiu lăsa pe veci studiile, dacă şi acum maşteră îmi vor face soarta". Chiar şi aşa, «trăind modest, dacă-mi cat de sănătate, umblu rupt, dacă din leafă-mi plătesc îmbrăcăminte, flămînzînd îmi stric sănătatea ori mă bag pănă 'n gît în datorii.» Şi „se cată şi la haine, nu numai la cap"... Corneli, dacă nu e numit canonic, n'ar avea cu ce trăi.

Şincai, de şi numai doctor în teologie, s'ar înscrie pentru o catedră de drept canonic, pe care, ca şi pe cea de drept civil, o vrea Constantin Farkas, „jurist absolut". Pentru o prescurtare a «Analelor» un Beiuşan, Dimitrie Meciu (Mets), se oferă ca editor (no. XXXII). Răspunsul lui Corneli spune că însuşi Kolosi vrea să-şi tipărească Dicţionariul. Cu greu se vor găsi vocabularele dorite. Se scusă că, silit de stăruinţi timp de trei luni, a cerut censoratul pe care „nu doreşte a-l răpi nimăruia"; a primit în interesul diecesei. Pe el nu vrea să-l împiedece «de a isprăvi cele începute pentru gloria şi folosul naţiei daco-romane», ci să-l ajute, bucuros dacă-i poate folosi (no. XXXIII).

www.dacoromanica.ro

La 22 Mart, Şincai anunţă lui Corneli că s'a făcut recomandaţia lui ca director al şcolilor naţionale. Pentru censorat nu e încă decisia, dar să nu primească fără canonicat, căci altfel va face datorii ca „răposatul părintele Clain". Kolosi a luat la el şi Dicţionariul lui Clain pentru a-l pregăti, căci el, Şincai, e gata a tipări Analele sale, pe care, după propunerea lui Schedius, le va intitula, întocmai ca Stritter pentru Bizanţ, «Memoriae Daco-Romanorum, sive Valachorum, et affinium populorum», dînd traducere latină numai pentru partea românească. Va tipări cu Meciu şi resumatul românesc (no. XXXIV).

La 31 Mart Corneli se hotărăşte pentru vechea funcţie (no. XXXV). Dar la 31 Iunie Şincai îl înştiinţa că el, Corneli, e numit censor şi tot odată şi corector, aşa încît încetează sarcina lui, primită mai mult „ca să ajute pe răposatul bătrînel Clain"; va pleca deci «unde-l vor chema zeii de sus, ba poate şi ai verzii Dunări» (quo, me superi, viridisque nefors Danubii vocabunt Dei). Oricum, se încrede în soartă.

Se vînd pentru datorii «lucruşoarele» lui Clain, ajutat totuşi de ruda lui, Ifrim (no. XXXVI). Abia la 10 August Corneli scrie prietenului, pe care, cu voie sau fără, îl aruncase în sărăcie şi rătăcire, pentru o simplă vînzare de cărţi. Se ocupă de şcolile stricate de înaintaş (Molnar), „răsplătească-i Dumnezeu după faptele lui" (în româneşte). De altfel oficiul din Buda îl lăsase, din sărăcie, „altuia pe care-l va atinge soarta". Şi regretă că marea lucrare a lui Şincai nu va mai ieşi «din causa împrejurărilor», *temporum peristases*...

În afară de aceasta ni se dă anul morţii lui I. Corneli (3 Septembre 1848; vrîsta 94 de ani) (p. 8 nota 1). La 1807 Şincai se gîndia, cum s'a văzut, să părăsească o ţară în care, o viaţă întreagă, nu-şi aflase rostul.

Se dau şi ştiri despre intenţia lui Laurian de a tipări în Moldova Cronica lui Şincai (p. 24 şi urm.) Episcopul Vasile Erdélyi ceru lămuriri la Viena, fiind dat că lucrarea va fi cetită şi în Statele imperiale. Cancelaria vienesă cere informaţii şi opreşte, fără a le ceti, volumele. Gavra explică încetarea lui de editare în 1842 (lucra şi la publicarea unei Enciclopedii bisericeşti englese; p. 26). El se plînge că astfel de lucrări nu află atîţia cetitori cît «Coliba lui moş Toma» (tipărită la Iaşi cu prefaţă de M. Kogălniceanu; lucrare de mare merit, a d-nei Beecher

www.dacoromanica.ro

Stowe, luptătoare contra sclăviei, pentru care se şi face traducerea).

O scrisoare din 1836 arată că şi mai de mult fusese vorba de a se trimete pentru tipărire în „Valachia“ (unui Drasonovici; v. p. 84)[1], manuscriptul din Oradea al lui Şincai. Din Principate manuscriptele au fost cerute apoi, oficial, de I. Maiorescu (pentru Clain) şi de N. Creţulescu (pentru ambii) (în 1861 şi 1864). In schimb Episcopia cerea o capelă unită la Bucureşti supt autoritatea sa (p. 289). Comisia orădană cerea tipar cu litere latine şi refacerea stilului, plus o censură politică şi religioasă. Mai apoi era de părere să se facă tiparul mai curînd la Orade chiar sau la Blaj. Din produsul vînzării să se facă o fundaţie şincai-clainiană (pp. 32). Propunerea capelei o răspinge însă, ca să nu iasă învinuirea de confesionalism şi să nu se facă greutăţi Statului romîn (pp. 32-3). Episcopul cere Ministeriului din Bucureşti tiparul pe sama acestuia la Orade (p. 33). Aici s'au oprit negocierile, de şi de la Bucureşti se primise (1865) condiţia. **N. Iorga.**

Ştirile din Valvasor privitoare la Cicii şi Uskocii din Kraina

1.

Momentele istorice, cînd au început Romînii să părăsească Croaţia şi Dalmaţia, pănă unde îi putem urmări prin documente şi scriitori contemporani[2], pentru ca să pătrundă în Istria, unde îi găsim în parte astăzi, sînt în genere greu de stabilit. După toate probabilităţile, ei n'au apărut în Istria ca un

[1] E vorba şi de „ciocoiul cu rang de Pitar, cu nume Cristache Ioanides“; p. 86.

[2] V. pentru aceste izvoare Miklosich, *Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, în *Wiener Denkschriften, Hist. Philos. Klasse*, XXX (Viena 1880), p. 2 şi urm.; Fr. Bački, *Harvatska prije XII vieka*, II, *Narod*, în *Rad jugoslavenske, Akademije* LVII, (Zagreb, 1881), p. 138 şi urm.; C. Jireček, *Die Wlachen und die Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, în *Prager Sitzungsberichte*, 1879, p. 39 şi urm.; C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, în *Wiener Denkschriften, Hist. Philos. Klasse*, XLVIII (Viena, 1902), p. 38 şi urm.

www.dacoromanica.ro

popor cu caracter etnic deosebit, ci răspîndiţi în masa altor neamuri mai numeroase, şi de alte origini. Numai astfel se explică tăcerea supt care sînt trecute de scriitori şi contemporani imigrările lor pe teritoriul istrian, în vreme ce năvălirile şi aşezările altor popoare sînt pe larg şi amănunţit descrise. Problema ce se pune dar istoricului ar fi să cerceteze, dacă nu se ascund cumva supt denumirile etnice ale altor popoare, care se constată din mărturii şi documente contemporane să fi imigrat prin părţile Istriei cam prin veacurile XV şi XVI, şi oarecare elemente româneşti, întru cît, prin probarea acestui fapt, s'ar cîştiga de sigur un punct de sprijin oarecare la stabilirea acelor momente istorice, care în deosebi ne interesează. Acum, dintre aceste neamuri de origine străină, următoarele trei mai ales presintă din punctul nostru de vedere o deosebită importanţă, întru cît supt denumirile lor etnice se bănueşte cu multă probabilitate a se ascunde şi niscaiva colonii româneşti: **Morlahii, Cicii şi Uscocii.**

2.

Morlahii, Cicii şi Uscocii de astăzi sînt netăgăduit neamuri de limbă slavă. Dar nu despre aceştia e vorba, ci despre acei Morlahi, Cici şi Uscoci, cari se constată din următoarele mărturii contemporane că se aflau în Istria, în Karst şi în Kraina, cam prin veacurile XVI şi XVII. a) Episcopul **G. F. Tommasini** din **Cittanova** (1595-1654), vorbind în **Commentarii storici-geografici della Provincia dell'Istria,** 1650 (retipărit în **Archeografo triestino,** IV (Trieste, 1837, pp. 515 şi urm.) despre locuitorii din Karst, ni povesteşte următoarele: „Usansi indifferentemente due lingue schiava e italiana, ma nel Castello più l'italiana e là schiàva di fuori. I Morlacchi che sono nel Carso hanno una lingua da per se, la quale in molti vocaboli è simile alla latina". — b) **J. I. Schönleben, Carniola antiqua et nova**[1] (Laybach 1681), p. 182: „Sunt tamen, qui ex maiorum traditione Tschitios arbitrantur eosdem esse cum Valachis e Turcia in has partes transfugas, cum aliquatenus eorum idioma servent. Nam accolae montis Carusadii seu Carsi parte sinistra hodieque sic nuncupantur, vulgo Tschitii".— c) **Johann W Valvasor** (1641-1693), în **Die Ehre dess Herzogthums Crain,** Laybach 1689, aminteşte pe Cici în mai multe locuri, iar cu Uscocii se ocupă chiar într'un capitol special. Ştirile foarte numeroase din Valvasor privitoare la Cicii şi Uskocii

www.dacoromanica.ro

din Kraina, alcătuind scopul acestui studiu, vor fi redate mai jos în întregime. d) **Ireneo della Croce (G. M. Manarutta, 1627-1713), în Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste**, Veneţia 1698, p. 334: „Un' altra memoria antica, degna d'osservazione non minore della già addotta romana, osservo in alcuni popoli addimandati comunemente Chichi, habitanti nelle ville d'Opchiena, Tribichiano e Gropada, situate nel territorio di Trieste, sopra il monte, cinque milia distante dalla città verso Greco et in molti altri villaggi aspettanti a Castelnuovo nel Carso, giurisdizione degl'Illustrissimi Signori conti Pelazzi, quali oltre l'idioma sclavo, comune à tutto il Carso, usano un proprio e particolare consimile al Valacco, intralciato con diverse parole e vocaboli latine, comme scorgesi dall' ingiunti et a bel studio qui da me riferiti... Che perciò anco i nostri Chichi addimandansi nel proprio linguaggio Rumeri." Mai la vale dă Ireneo della Croce supt *„Parole evocaboli usate da Chichi"* următoarele mostre de limbă, pe care le reproducem aci, de oare ce au fost până acum totdeauna greşit reproduse: *anbla cu Domno* = ambulo cum Domino, *anbla cu Dracu* = ambulo cum Dracone, *bou* = bos, *berbaz* = homo, *basilica* = basilica, *cargna* = carne, *cassa* = casa, *cass* = caseus, *compana* = campane, *copra* = capra, *domicilio* = domicilium, *filie mà* = mie figlie, *forzin* = forceps, *fizori mà* = miei figliuoli, *fratogli mà* = miei fratelli, *lapte* = latte, *matre mà* = mater mia, *mugliara mà* = mia moglie, *padre mà* = mio Padre, *puine* = pane, *sorore mà* = mea soror, *vino* = vino, *urra ova* = una ovis. e) Probabil tot la o populaţie românească se referă şi **Marc Antonio Nicoletti** (1536?-1596) din **Cividale**, cînd, vorbind în **Historia dei Friuli**, în **Archeografo trietino** (nuova serie), II, (Trieste 1870-71), p. 54, despre Kraina şi locuitorii ei, spune: „nell 'altra (parte din Kraina), chiamata secca... vivono i Giapidi o Carsi o Tarsi (che così gli chiama il gran Pio secondo nell' Europa sua), huomini pastorali di bel aspetto, di corpo dritto et elevato, di pacienza bellicosa, di tanta alterezza, che cosi ignobili referiscono la lor prima origine alla nobilità Romana. Confondono colle schiave molte parole romane, ma traviate della vera pronuncia, e per non imprimer alcuna machia nel sangue, non cercano la conservazione de' posteri con altri maritaggi che con le persone paesane".

Ei bine, ce fel de neamuri erau aceşti Morlahi, Cici şi Uskoci,

www.dacoromanica.ro

cari se constată din mărturiile contemporane de mai sus că se aflau prin veacurile al XV-lea şi al XVI-lea în Istria, în Karst şi în Kraina? Resultatele cercetărilor de până acum recunosc în genere că supt Morlahi şi Cici ar trebui să se înţeleagă un amestec etnic de elemente slave şi româneşti. Nu tot astfel stă lucrul şi cu Uskocii. De obiceiu aceştia sînt consideraţi drept neamuri de origine slavă. Dar, abstracţie făcînd de consideraţia că expresia Uskok nu-i o denumire etnică, ci serbo-cratul **uskok,** emigrant, pribeag [1], denumindu-se prin ea locuitorii cari fugiau dinaintea Turcilor din Bosnia, Herţegovina şi Croaţia spre a-şi căuta adăpost prin alte locuri [2], apoi oarecare indicii, cu multă băgare de samă scoase la iveală de Vassilich[3], ni dau de bănuit că şi printre Uskoci va fi trebuit să se găsească şi oarecare elemente româneşti. Nu e de sigur aici locul a discuta amănunţit aceste probleme, întru cît o asemenea discuţie ar depăşi cadrul acestui studiu, ci ne mărginim a reda toate ştirile pe care le găsim în opera lui Valvasor, privitoare la Uskoci, lăsînd cercetărilor viitoare grija de a relua din punctul de vedere ro-

[1] Zveković-Bloz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, II (Zagreb, 1901) p. 662.

[2] Pentru înţelegerea cuvântului servească următoarele. Minucio Minucci, *Istoria degli Uscocchi*, Veneţia 1606, p. 5: „Gli Uscocchi... fugiti ai Dominii di Principe vicino, e questo si dimostra dall'istessa voce Scoco, che in Latino (!) si dirrebbe transfuga". B. A. Kercselich (Kerčelič), *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae*, Zagreb, 1770, p. 470: „Vaskoki, hoc est transfugae". *Acta Bosnae*, în *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XXIII (Zagreb, 1892), p. 384, într'un document trimes de Papa Urban al VIII-lea către episcopul Albert în anul 1629 găsim: „Cupientes ad animarum salutem et spiritualem consolationem dilectorum filiorum Vallachorum seu Uschocorum... eosdem Vallachos seu Uschoccos... ad Vallachos vel Uschoccos". Intr'un document croat, publicat în *Spomenici hrvatske Krajine*, II (= v. XVI din *Monumemta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb, 1885, p. 281: „Uskoke ili Vlahe". Într'un document german din 1756 publicat în *Spomenici hrvatske Krajine*, III (= v. XX din *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb, 1889), p. 312: „die sogenandte Sichelbergische Wallachen oder Usskhogen". Ducange, *Illyricum vetus et novum*, Pojoni, 1746, p. 191: „Valachi, qui et Uskochi".

[3] *Sull'origine dei Cici, estratto dall' Archeografo triestino*, serie III, volumi XXIX e XXX della raccolta, Trieste 1905, p. 87 şi urm. Tomaschek încă vroia, în *Zur Wallachischen Frage*, în *Zeitschrift für oesterreichische Gymnasien* XXVII (Viena 1876), p. 346, să-i scoată pe Istro-Romîni drept descendenţii Uskocilor, cari au pătruns în prima jumătate a veacului al XVI-lea din Rascia, Rama şi Bosnia pe teritoriul croat şi dalmat.

www.dacoromanica.ro

mănesc toate aceste probleme, care stau în strînsă legătură cu trecutul Istro-Romînilor, pentru ca, pe basa unei largi şi amănunţite cercetări a tutulor izvoarelor, să fie studiate cu toată solicitudinea cuvenită.

3.

Pe Cici îi aminteşte **Valvasor**[1] în opera sa **Die Ehre dess Herzogthums Crain,** Laybach 1689, în şase locuri: cartea I, p. 7; II, p. 256; V, pp. 41, 50, 55; XI, p. 55. Dintre aceste locuri noi vom reproduce numai următoarele trei: a) I, p. 7: „Denn die so zur linken Seiten dess Berges Carusadii (oder Carsi) wohnen, werden noch heutiges Tages insgemein Tschitii genant. Wiewol etliche, aus dem Bericht ihrer Vorfahren, dafür halten, dass selbige Tschitii vielmehr von Walachen herkommen, so aus der Turkey sich dahin geflüchtet: weil ihre Red-art annoch der Walachischen etlicher Massen beykommt; als uns ruhmgedachter Schönleben erinnert". b) II, p. 256: „Das dritte Geschlecht der Einwohner nennet man die Tschitschen (untern gemeinen Hauffen aber Zische). Diese haufen zwischen Neuheus und S. Serff; kommen zwar in der Tracht den jetzbenschriebenen Karstnern gar nahe; bleiben aber in der Sprache weit von ihnen und reden ihre besondere; als die rechte Japydes oder Nachkommen der alten Japydum, welche von den alten Land und Geschichtverfassern beschrieben worden".— c) XI, p. 55: „Denn die Tschitscher und Karster bringen alle Woche von dem Meer das Saltz hieher".

Cea mai veche amintire a Cicilor datează din anul 1463 şi o găsim în traducerea Psaltirii croate a preotului Peter Fraščć scrisă la Lindaro în anul 1403. La sfîrşitul acestei Psaltiri se aminteşte o năvălire a contelui Ioan Frankapan din Veglia, printre ai cărui oameni se aflau şi Cici: „a Čiči Kneza Ivana 20 ino 7" adecă: „din Cicii contelui Ioan (au rămas morţi) 27"[2]. In **Beschreibung des Geschlos Marenfels sambt allen güldt und herlichait** aflăm la 2 Iulie 1253 pe Cici veniţi din vechea Croaţie pe teritoriul Istriei: „ist aus der Ursach, des die Tschizen aus Krabatten vor den Türken lauffen"[3]. Printre populaţiile remarcate în Croaţia turcească de **Benedikt Kuripeschitz** într'o călătorie făcută

[1] Asupra lui Valvasor v. Fr. Schumi, *Aus Valvasors letzlen Lebenstagen*, în *Archiv für Heimatkunde* II (Laybach, 1887), p. 281 şi urm.

[2] D. Surmin, *Acta croatica (Hrvatski spomenici)*, în *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium*, VI (Zagreb, 1898), p. 237.

[3] Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, Graz 1877, p. 86 nota 4.

www.dacoromanica.ro

la Constantinopol în August 1530 şi publicată supt titlul: **Itinenerarium, Wegrais Kö. Mayt. Potschafft gen Constantinopel,** 1531, se găsesc şi „Surffen, die nennen sie Walachen und wir nennen sie Zygen (— Cici) oder Martholosen, die kommen von dem Ort Schmedrav (— Smederevo) und Griechisch-Weissenburg (— Belgrad), und haben St. Paul's Glauben". Şi tot acolo mai aflăm că „die Surffen, Zitsen und Martholosen von wegen der Schatzund der Zyns und Beschwerung der Herrschaft vast weg flyichen" [1]. — Numeroase alte ştiri asupra Cicilor se găsesc în documente contemporane din Istria [2]. Astăzi numai într'o comunitate românească aflată în localitatea Zeiane (Xeiane, Seiane) din parohia Mune, la Sud de drumul care duce de la Fiume la Trieste [3], mai trăieşte denumirea aceasta de Cici, căci Romînii din Seiane, spre deosebire de ceilalţi Romîni din Istria, se numesc ei pe sine şi sînt de popoarele învecinate denumiţi: Cici. Intre denumirea aceasta românească de Cici şi expresia Cicen, supt care se înţeleg astăzi locuitorii slavi din Cicenland (Ciceria, Cićarija, Cicenboden, ţară care se întinde la Nord-Vest de Monte-Maggiore şi cuprinde partea nordică a peninsulei Istria) nu există nicio legătură [4].

4.

Cu Uskocii se ocupă **Valvasor** într'un capitol special — al 4-lea din cartea a şasea—, pe carè-l reproducem în întregime mai jos.

---

[1] Bidermann, *Neuere slavische Siedlungen auf süddeutschem Boden*, în R. Lehmann und Kirchhoff's *Forschungen zur deutschen Landes- und Volks Kunde*, II [5] (Stuttgart 1888), p. 365 şi urm.

[2] *Codice diplomatico istriano*, ed. P. Kandler, Trieste 1847; P. Kandler, *Raccolta delle leggi, ordinanze e regolamenti speciali per Trieste*, Trieste 1861-62. V. asupra Cicilor frumoasa contribuţie a lui G. Vassilich, *Sull'origine dei Cici, estratto dall' Archoografo triestino*, serie III, volumi XXIX e XXX della raccolta, Trieste 1906.

[3] Miklosich, *Wanderungen*, 1.

[4] Urbas, *Die Tschitscherei und die Tschitschen*, în *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins*, XV (Salzburg 1884), p. 5, contra lui Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, p. 79, care derivă pe rom. Cici dela serbo-croatul čiča, „Anrede an einen ältern Mann, patruuus". Ipotesa că pentru denumirea românească *Cici* ar trebui căutată explicarea pe terenul limbii romîne a indicat-o pentru prima dată Ive, în *Romania*, IX (1880), p. 323 nota 3 şi e reluată de I. Popovici, *Les noms des Roumains de l'Istrie*, în *Romania*, XXXIII (Paris 19 3), p. 123. In sensul vederilor lui Bidermann se pronunţă Byhan, cînd, în *Istro-rumänisches Glossar*, p. 370, explicînd acest cuvînt, se gîndeşte la croatul Cić, Cići.

www.dacoromanica.ro

Von den Sitten, Gebräuchen, Wohnungen und Sprache der Uskoken (oder Walachen) in Mittel-Crain als im dritten Teil dess Landes.

Inhalt.

Warum man die crainerische Walachen Uskoken nennet. Der Uskoken Wohnungen. Sie tragen grossen Lust zum Soldaten Wesen. Ihre Nahr und Handthierung. Seynd geneigt zum Stehlen. Lieben das Fressen und Sauffen. Geben gute Läuffer. Nehmen offt ihre Bräute mit Gewalt hinweg. Straffe solcher Verwegenheit. Wie die Heimholung der Bräut geschicht. Ceremonien bey der Copulation. Sinnbild der Treu. Tauf der Uskokischen Kinder. Thörichtes Geschwätz bey dem Todkrancken. Begräbniss Gebräuche, Sonderliche Weise bei Begräbniss eines Kindes. Wie die Weiber den Tod ausschänden. Zertrümmerung der Kindswiegen. Weiberkleidung. Ihre Schuhe. Kopff-Zierrath. Der Männer Tracht. Ihre Gewehr. Ursprung dess Worts Pop. Der Uskoken Sprache: Ob dieselbe halb Lateinisch sey. Wowon der Walachen Name herkomme. Bedeutung dess Names Walach. Was für Walachen recht Walachisch reden. Beweis dass in der recht eigendlichen Walachey halb Latein geredet werde. Was der Name Morlachen bedeute. Der Name Morlachi wird bald in weitem bald engem Verstande genommen. Warum man die Berg-Walachen Morlaccos oder schwartze Lateiner genannt. Bedeutung des Namens Bogdan.

Die Uskoken (Uskoke) oder Walachen haben den Namen empfangen von dem Wort skok, welches auf Crainerisch einen Sprung bedeutet. Denn vor ungefähr 146 Jahren seynd sie mit Weib und Kindern aus der Türckey entsprungen (oder entloffen) und in Crain gekommen. Desswegen nennet man sie Uskoke, auf Crainerisch; wiewol die Teutschen solches aussprechen Usgoken und auch Uskoken wie im gleichen Viskoken. Weil nun Uskok ein Uebersprung heist, so bedeutet Uskoke soviel als ein Uebergesprungener oder ein Uebergänger. Sie selbst nennen sich in ihrer Sprache **Vlahe** oder **Lahe:** gleichwie sie unter den Griechischen Keysern Blachi genannt wurden als wie man beym Laonico findet. Diese Leute die Uskoken oder Walachen wohnen in Mitter

www.dacoromanica.ro

(oder Mittel) Crain, das ist im dritten Fünfftheil; haben sonderlich bey Freyenthurn, Weniz und derer Gegend grosse Dörffer; aber bey Sichelberg in demselbigem Gebirge meistentheils eintzelne Häuser und bey jedwedem Hause einen Weingarten, auch viel Obst-Bäume und Baufelder. In jedwedem Hause wohnen aufs wenigste drey, vier, auch wohl fünff verheirahtete und also ein Hauffen Kinder beysammen; doch aber gleichwol nur einiger Hauswirt und eine Hauswirthinn. Solcher Hauswirt ist der ältere Mann, wofern er anderst tauglich dazu: die Hauswirthinn aber ist dess jüngsten verheirahten Brudern oder Vetterns Weib. Diesen Beyden müssen alle die Andre gehorsamen und die andre Hausarbeit verrichten.

Man findt auch ziemlich viel derer Häuser darinn zu acht und gar zu zwölff Männer die alle das Gewehr zu führen und auf die Grentzen zu gehn tügtig seynd. Ja sie geben alle fast gute Soldaten: dörffen zwar keine Steuer noch Contribution erlegen; müssen aber hingegen ihren Kriegsdienst steuren und so offt es von nöthen oder von ihrem Hauptmann befohlen wird wider den Erbfeind ziehen und auf seyn und wider denselben auf ihre eigenen Kosten Tag und Nacht die Wacht versehen. Unter welchen Beyden sie das erste nemlich wider den Erbfeind einen Zug zu thun am Liebsten und gar gerne thun: weil ihnen die Hoffnung guter Beute alle Gefahr aus den Augen ruckt. Sonst nähren sie sich meistens von der Viezucht, nemlich von grossen und kleinen Vieh, als von Rindern, Ziegen und Böken: sonderlich aber ziehen sie guten Nutzen und Nahrung von den Schafen: deren Mancher zu zweyhundert und also eine gantze Heerde beysammen hat. Im übrigen führen Manche dabey auch einen Handel auf Kirchweihen mit Pferden, Ochsen und andrem Vieh: welches sie entweder vertauschen oder verkauffen oder sonst auf eine und andre Weise Handelschafft treiben und was zu gewinnen suchen. In sonderheit seynd sie trefflicherfahrne Meister in der Kunst etwas zu finden ehe mans verliert und gar willig was zu giebt. Jedoch kann dieses nicht Allen zugerechnet werden: denn es giebt auch noch unter ihnen ehrliche und wackere Leute die sich mit keiner Mauserey, sondern redlichem Gewerbe und Handthierung behelffen. Aber dieses ist bey ihnen gar was Gemeines, dass sie die Nase gar tieff in die Kannen und Gläser hencken und ihren Magen gern zum Weinkeller sowol als zum Speise-

www.dacoromanica.ro

Behalter machen. Denn sie verfressen und versauffen insgemein im Herbst Alles was sie an Wein und Getreide erbaut und eingeerntet haben. Es muss alles bald herdurch. Sie gehen von einem Hause zum andren, schlingen, schlucken und schwelgen solange was vorhanden. Wovon ihnen aufs wenigste dieser Vortheil überbleibt dass ihnen nichts schimmlicht noch karnigt oder dem Türken zu Theil wird. Hernach wann Alles aufgezehrt und der Schlund Feyerabend hat, so so gehen sie auf Beute. Zu Theil bekommen sie dieselbe nicht bey dem Erbfeinde, suchen sie solche im Lande hin und wieder wo sie sich lässt antreffen. (Welches ich doch gleichwol nochmals nicht von Allen schreibe.) Desswegen es dann offt ihrentwegen im Lande grosse Ungelegenheit setzt. Sie halten mit und aneinander wie eine Kette und verglie-dern sich also fest auf einen Ansclag, dass keiner von dem Andren aussetzt. Ueberdas geben sie gute Läuffer und lauffen ihrer Viele so schnell dass es ihnen kein Teutsches Pferd nachthut: daher man ihnen offt vergeblich nachsetzt. Ertappt man aber Einen, so wirfft man ihn ins Gefängniss; er sey gleich weltlich oder geistlich als ein Pope, oder Coluger. Wie es dann weiter nicht als billig dass, wann Jemand bey der Verwirckung selber seine Person nicht ansieht, dieselbe auch bey der Bestraffung nicht angesehn werde. Was ich erst gesagt dass sie gerne nehmen was man ihnen nicht giebt, das erstreckt sich auch auf ihre Heiraths-Werbungen. Denn, so ein Uskok oder Walach ein wenig von Vermögen ist und heirathen will, auch als dann seine Befreundte ein lediges Weibsbild, nemlich ein saubres Mägdlein (denn nach den Wittfrauen fragen sie nicht), für ihn wissen, so machen sie offt nicht lange Zeremonien bey der ehelichen, Werbung, sondern, imfall die Eltern auf das erste Ansuchen ihre Tochter nicht versprechen und das Ja-Wort geben wollen, so kommt der Freyer bissweilen mit fünff oder zehen Pferden, auch wol nach Erachtung der Nothwendigkeit in stärckerer oder geringerer Anzahl und holet mit Gewalt diejenige so sein Hertz gefangen hat ab, also dass man von einem solchem Entführer am allereigentlichsten sagen kann, er habe ein Weib genommen. Hiezu spühren sie vor allen Dingen die Zeit und Gelegenheit fleissig aus, da dess Mädleins Vater, Brüder oder Vettern entweder auf der Grentzen oder sonsten nicht daheim noch zur Stelle seynd: auf dass sich zwischen ihnen kein Gefecht, noch Blut-zwang erhebe. Da-

www.dacoromanica.ro

rum kommen sie bey Nacht und, so alsdann diejenige welche annoch zu Hause geblieben, das Mägdlein nicht mit Güte folgen lassen, stürmen sie Thor und Thür, brechen ins Haus, reissen das junge Mensch mit Gewalt zu sich und führen es davon ohn der Eltern Danck. Da dann bissweilen der Lateinische Spruch gaudet rapi virginitas, die Jungfern wollen lieber gezogen als bewogen seyn, bey mancher wol zutrifft nachdem der Entführer wol oder schlecht gebildt ist und ihr etwan im ledigen Stande die Zeit zu lang oder zu kurtz wird. Mitt solchem lebendigem Liebes-Raub eilen sie fort und führen die Entführte biss auf eine oder zwo Meilen zu einem Pop oder Coluger (das ist zu einem Walachischen Priester oder Mönchen) der sie gleich copulieren muss und vorher wenig examiniert ob es mit oder ohne Bewilligung der Eltern geschehe. Wann es aber der Hauptmann zu Sichelberg erfährt, müssen sie ihm alle so dabei gewest eine grosse Straffe geben: Welches sie schreckt, dass es nicht täglich geschicht. Dennoch können sie es nicht gäntzlich unterlassen, sondern wagens bissweilen doch darauf hin. Wann es aber mit der Heirath ordentlich zugeht und man schon die Braut heimholen will, so führt sie der Deuer, das ist der Brautführer, vor sich auf seinem Ross gantz vermummt. Sie sitzt auf dem Pferde vorn im Sattel und hinter ihr der Brautführer: welcher ihr den gantzen Kopff mit Tüchern verwickelt dass sie nicht siehet wo sie hinreitet. An theils Orten ist der Brauch dass Einer von ihren oder auch bissweilen von dess Hochzeiters nechsten Befreundten die erste Nacht bey der Braut schläfft; doch in allen Ehren (verstehe in so Uskokischen Ehren). Denn sonst würden Andre Einem für solches Freund-Stück und Ehr-Erweisung dergleichen Praeliminarien-Machern einen üblen Danck wissen und einen solchen Credentzer zum Walachen machen: wie die Teutschen reden wann sie einem Hengst den Mut nehmen lassen. Gleichwol mag der Bräutigam, wofern er eine verruckte Uhr darin das Hertz vorn an der Stirne steht antrifft, wil sagen die Braut keine Jungfrau findet, sie von sich lassen und eine andre heirahten. Doch wird ihm solches nur einmal zugelassen und kann ein solcher zu keinem geistlichen Amt befordert werden der sich von der ersten um solcher ihrer Vorher-Befleckung willen geschieden. Die Braut wird allezeit aus dem Hause ihrer Eltern mit verhülltem Angesicht zur Kirche geführt: um ihr damit das Lehr-

www.dacoromanica.ro

Gemerck zu geben dass sie nicht wissen müsse von freyen Stücken nach ihres Vaters Hause wieder unzukehren. In der Kirchen aber unter der Trauung entdeckt sie das Antlitz. Daselbst setzt der Priester welcher sie zusammen giebt sowol dem Hochzeiter als der Hochzeiterinn einen Krantz auf der von Rosen-Stöcken geflochten, zum Sinn- und Lehr-Bilde dass sie sich weder durch Glück noch Unglück müssen trennen lassen. Die Uskoken tauffen erst ihre Kinder wann dieselbe ziemlich alt und erwachsen seynd. So beichten sie nicht vor dem dreyssigsten Jahr ihres Alters. Erkrankt Jemand unter ihnen so sehr dass seines Aufkommens keine Hoffnung mehr übrig, so muss der Kranke sich selber waschen. Die Ursach und Meynung warum solches geschicht ist gar lächerlich und beruhet in diesem Wahn dass er nach seiner Scheîdung fein sauber sich bey Gott dem Vater, Sohn und Heilgem Geist einfinden möge. Dabey führen sie auch ein thörichtes Geschwätz: nemlich, wann die Engel ihn werden umgeben, so werde ein Jeglicher derselben ihm unterwegens auf der Reise nach der andren Welt seine ritterlichen Thaten vortragen: der eine Engel werde seinen Sebel und Rohr vor ihm hertragen (ohnangesehn dieselbe doch am Nagel hangen bleiben), womit er gegen seinen Erbfeinde dem Türken sich so ritterlich gehalten, ettliche andre werden ihm vortragen was er mit seiner freyen Hand ertappt und hinweggezogen, wiedrum andre die Castraunen (oder Schöpsen) und Schafe; ein andrer die Böcke und Ziegen; ein andrer die Rosse und Stutten so er von fremden Orten gebraucht; ein andrer die Kleider. Also machen sie soviel ehrliche Aemter sein theilhafft damit etwan unter den Engeln keine Jalousie (oder Neyd-Eyfer) entstehe. Endlich streichen sie auch mit vielen Ruhm-Sprüchen heraus dass er sich bey seiner Leb-Zeit so mannhafft und tapffer gehalten, womit er nun ohm einen rühm. und unsterblichen Namen hintelasse. Und also stirbt er unter solcher Alfantzerey dieser ledigen Kranken-Tröster dahin. Sie haben keine Freyt oder Kirchhöfe zu Begrabung der Todten, sondern die gantze Erde ist ihr Kirchhof. Sie begraben den Leichnam wo sie am ersten hinkommen und Gelegenheit finden, entweder unter einem Baum oder sonst anderswohin, legen ein Stücklein Brods und eine kleine Geld-Müntze als etwan Sold oder einen Groschen, manche bissweilen auch wol nur einen Pfenning zu dem Todten hinein. Alsdann wirfft man

www.dacoromanica.ro

ein wenig Erdreichs auf ihn und legt oben drauf ihm einen ziemlich sweren Stein auf den Kopff; dessgleichen auch einen auf die Füsse (vielleicht der Meynung dass er nicht wiederkommen und im Hause umgehen solle). Hernach muss man den Pop oder Coluger, für eine Seel-Messe vier Gülden Crainerisch geben. Damit ist die Begräbniss volbracht. So man aber ein junges Kind zur Erden bringt, trägt die Mutter desselben, indem man damit zu Grabe geht, die Wiegen auf dem Kopff, und, wann man nun wirklich einschart, hebt sie an wider den Tod zu lamentiern und zu schmähen und macht diesen tauben Strecke-Bein so greulich aus dass ihm hören und sehen darüber vergehn mögte wann er Gehör und Gesicht hette: darum nemlich dass er ihr das Kind genommen daraus ein guter Held hette werden konnen, und was sie ihm sonst mehr unter die Nasen reibt. Sie beschleusst aber solche ihre Invectiv, oder Verweis und Klag-Rede mit diesem Formular womit sie ihm das vorige gleichsam würtzen und pfeffern woll: Du grimmiger ungestalter wühster hässlicher grässlicher unersättlicher Tod! hast du mir das Kind genommen und gefressen; ey! so hast du hier nun auch die Wiegen dazu (friss dass du dran erwürgst!) und stopff damit dein Maul dass dir alle Zähne abbrechen mögen! Nach diesem Compliment und zierlichem Beschluss wirfft sie die Wiegen aufs Grab, tritt und springt mit Füssen drauf solange biss die Wiege zu kleinen Stücklein zertrümmert ist.

Jetzo muss ich auch ihrer Kleidungen und Sprache Meldung thun. Ihre Kleider-Tracht wird auf dem beygedrucktem Kupffer erscheinen. Die Weiber tragen lange Ober-Röcke ohne Ermel, wiewol sie unten Andre Ermel haben. Die Brust zieren sie mit buntfarbnen oder geblühmten Tüchern; so seynd auch ihre Unterröcke von blauen, roten und andren Farben schekirt. An den Füssen tragen sie Opanken, das ist eine breite Solen darinn an dem Rande herum kleine Löchlein, wodurch man nur eine Schnur ziehet und also den Schuh schon fertig hat. Solche Schuhe werden Opanken genannt. Etliche Bauern und arme Leute nehmen nur ein Stück von einer frischen Haut schaben das Haar mit dem Messer davon ab; machen ihnen gleich also ihre Opanken aus roher und frischer Haut. Ihren Kopff umwickeln sie nach Ausweisung des Kupffer-Bildes gar arttich mit einem langen und schmailen Tuch vont bunt gefärb-

www.dacoromanica.ro

ten Leinwand. Die Männer gehen schier gekleidet wie die Krabaten: allein Etliche tragen gantz kleine Käpplein so nur einer Handbreit gross auf dem Haupt. Etliche aber binden solches Käpplein mit einem Faden unter dem Kinn bey der Gurgel zusammen, damit es nicht herhab falle. Die Männer tragen gleichfalls alle auch Opanken, Hosen und Röcke wie die Krabaten, auch meistens von gefärbtem Tuch. Hosen und Strumpff hafften gleichfalls auf krabatische Weise aneinander. Etliche prangen mit grossen langen Bärten, Etliche aber mehen dieselbe mit der Scheer weg und lassen allein den Ober-Bart (oder Knebel-Bart) lang wachsen. Der Kopff wird gleichfalls beschoren und demselben vorn nur ein langer Zopff oder Püschlein Haars gelassen: wiewol etlichen solcher Haar Kopff hinten sitzen bleibt sie den Türken. Etliche tragen auch grosse Kappen auf dem Haupt gleich den Krabaten; wie man in dem Kupffer davon ein Muster sieht an demjenigen welcher dem Coluger (oder Uskokischem Geisflichen) die tieffe Reverentz macht. Der mit dem Hut mustert einen Coluger ab; aber der andere mit dem Käpplein einen Popen; das ist einen Presbitern. Dergleichen Leute bey den Moscowitern gleichfalls Popen geheissen werden; vermutlich von dem Worte Papa, womit von Alters ein Lehrer der lateinischen Kirchen gleichwie er in der Griechischen πάππος getitulirt word. Wowon auch der Nider-Teutsche und Niederländische Name Pap, imgleichen in Hochteutscher Sprache der Pfaff herkommt.

Selbige Popen tragen bissweilen gleichfalls Kappen, wie dieser auf dem Kupffer; sonst aber mehrentheils auch Hüte wie die Colugeri, das ist wie die Religiosen oder Mönchen. Dieses Volk redet Walachisch, welche Sprache von der Krabatischen in etwas, von der Crainerischen, aber noch was mehr unterschieden ist. Es gedenckt gwar Johannes Lucius, die Walachische und Lateinische Sprache seyen einander sehr ähnlich und die Walachische von der Lateinischen entsprossen: aber man muss wissen dass solche halb-Lateinische Sprache nicht unserer Uskoken oder in Crain wohnender Walachen, sondern der Morlachen ihre sey. Welche Morlachen man insgemein auch Walachen nennet. Daher dieser Bericht dess Lucii auf die Sprache der Morlachen gehet. Denn in der gantzen in Türkey ligenden Walachey redet man also wie allhie unsere Uskokischen Walachen.

www.dacoromanica.ro

Anmerckung.

Damit der hochgeneigte Leser aus solchem Bericht sowol dess Lucii, als auch unsers Herrn Haupt-Authoris, keinen Missverstand schöpffe und die Gedancken bekomme als ob man allen Walachen durchgehends das gebrochene Latein ab oder zuspreche, wird hierbey vermutlich folgende Erklärung nicht undienlich seyn. Die Walachen werden von den alten, sonderlich griechischen Historicis, Vlahi, und Blachi genannt. Welchen Namen Einige von einem Römischen Land-Pfleger Flacco herleiten; unter denen Bonfinius, Jovius und andre mehr begriffen. Welches aber Leunclavius als eine Fabel verwirfft. Stephanus Zamoscius will es komme her von dem Wort Olaz, womit von Alters die Aborigenes, oder ertz-uralte Vorfahren der Walachen benamset vorden: von selbigen Namen habe man sie Olachos, und mit der Zeit hernach Walachos, geheissen. Es scheint aber dass der alte Sclawonische Scribent Diocleas in dieser Ungewissheit am Gewissesten oder aufs wenigste am scheinbarstem getroffen mit diesem seinem Bericht, der Nam Vlah sey ein Sclawonisches Wort und werde bey allen Sclavis oder Slavoniern ein Römer, Lateiner oder Italiäner dadurch verstanden. Welchen Urtheil dess Polnischen Geschicht-Verfassens Cromeri Feder nicht entgegen, wann sie schreibt es werden in Polnisch und Sclavonischer Sprache mit dem Namen der Walachorum oder Wlassorum, nicht allein die Walachen selbst, sondern auch alle die so Italiänisches Geschlechts seynd bekleidet; welches auch eine Anzeigung gehe dass dieses ein Italiänisches Volk sey. Vlah aber oder Vlach bedeutete zuletzt den Sclavis oder Sclavoniern soviel als einen Knecht. Denn, nachdem die Sclaven das gantze Illyrien eingenommen und die darinn wohnhaffte Römer in Dienstbarkeit gesteckt, ward der vorhin so berühmte Römische Nam bey den Sclaven gantz verächtlicht und begunnte der Name Vlah, einen dienstbaren und sclavischen Menschen zu bezeichnen. Welche Bedeutung hernach auch auf die schlechtest und geringste Leute der Sclavonier selbsten als auf Hirten, Bauern und dergleichen sich erstreckte. Es werden aber unter dem Namen der Walachen sowol bey jüngeren als alten Scribenten unterschiedliche Völcker begriffen. Bey den Griechischen Historicis, werden sowol die Bulgari und Thessalische Walachen, so zwischen den Albaniern, Griechen und Bulgaren ligen, als die Walachen und Moldauer jenseit

www.dacoromanica.ro

der Donau mit dem Namen der Vlahorum oder Blahorum überzogen. Wiewol diejenige Walachen welche walachisch reden sich selbsten heutigen Tages nicht Walachen, sondern Rumenos, nennen und für Nachkömmlinge der Römer ausgeben, auch ihre Sprache für Römisch wollen geachtet wissen. Wie denn solches auch ihre Sprache selbst beglaubt. Diese Walachen aber nemlich die welche über der Donau ligen, nemlich die recht eigendlich so genante Walachen und die Ober Walachen, die Moldauer sage ich, meynet unser Haupt-Author nicht, wann er meldet dass die gantze in Türkey ligende Walachey halb-lateinisch rede; sondern die Walachen so diesseits der Donau in Rascia, Bosnia und in der Bulgarey leben. Denn diese seynd dem Türcken unmittelbar meistens unterworffen; dahingegen die jenseit der Donau noch ihren Fürsten haben, ob derselbe gleich dess Türcken Vassal, ist. Wann nun Lucius den Walachen ein gebrochenes oder corruptes Latein zuschreibt, so versteht er nur diejenige so unter einem christlichen Fürsten leben und in berühmsester Deutung Walachen genannt werden; dagegen man die so disseits der Donau oder auch hart an jenseittigem Donau-Ufer ligen selten nur Walachen heist. Dass nicht alle Walachen walachisch, sondern die jenseitige ein verderbtes Latein reden, ist ungezweifelter Gewissheit und aus ansehnlichen Scribenten erweislich.

Von der jenseitigen redet Isthuanfius, wann er schreibt: es seyen zwo Walacheyen deren Eine heute die Moldau heisse und besser nach dem Schwartzen Meer hin lige; die eigendlich so genannte Walachey aber stosse an den Donau-Strom durch welchen sie noch von der Bulgarey werde abgesondert: die alten Römer hetten beydes mit samt Siebenbürgen Daciam benamst und neue Römische Einwohner dahin versetzt; wie solches andre unzehlhare Denckzeichen der Antiquität, so den Steinfelsen und Marmel-Steinen eingehauen auch hiedurch angezeigt und bezeugt werde dass die Einwohner sich der Römischen wiewol verderbten Sprache gebrauchen, so der Spanischen, Frantzösischen und Italiänischen dern massen gleiche dass es wenig Mühe brauche dieselbe gegeneinander zu verstehen. So sagt Thuanus, der hochberühmte Scribent, von den Walachen: quod multis ex lingua romana detortis vocibus usque adhuc in ea regione utantur, dass man in selbigem Lande annoch viel Wörter so aus dem Latein corrupirt worden gebrauche. Der fürnehmste unter den

www.dacoromanica.ro

Teutschen Poeten, Martinus Opitius, kann hiebey auch als ein glaubwürdiger Zeuge stehen: weil er sich in Siebenbürgen, an den Walachischen Grentzen eine Weile aufgehalten, auch wegen seiner vorgehabten Beschreibung Daciens ein Stück Weges in die Walachey hinein gereiset und mit manchem Walachen selbst geredet. Derselbe bestetigt das corrupte Latein der Walachen mit diesen Reimen:

Doch eure Sprache bleibt noch hier auf diesen Tag:
Darob sich ein Mensch gar billig wundern mag.
Italien hat selbst nichts gantz von seinen Alten,
Ingleichen Spanien und Gallia behalten.
Wie erwan diss nun kann den Römern ähnlich seyn
So nahe seynd verwaudt Walachisch und Latein [1].

Es ist aber wol zu verwundern wie obgedachter Lucius gar recht urtheilet dass die Lateinische Sprache schon von viel hundert Jahren hero disseits der Donaau gantz ausgewurtzelt, jenseit des Donau-Stroms aber wiewol in einem verändertem Dialecto, annoch erhalten werde und von dannen nochmals in Thessalien versetzet worden; und zwar um so viel desto mehr weil die Römer das letzte Dacien zur zeit Trajani eingenommen, hingegen das vordere unterm Keyser Aureliano verlohren und quitirt; auch von dannen das Volck disseits der Nider-Donau versetzt zwischen die Mysischen Landschafften und also ein neues Dacien angerichtet haben. Es sihet aber sehr glaublich dass hernach die Bulgaren, als sie über die Donau gegangen und den Römern solches neue Dacien samt Mysien, Macedonien und einem Stück von Thracien entrissen, die überwundene und gefangene Römische Einwohner daselbst aus den disseitigen Landschafften der Donau zu den jenseitigen Walachen samt der Sprache hinweg geführt. Worauf die bulgarische Sprache hingegen in besagten Ländern disseits der Donau aufgekommen und gleichfalls die Sclavonische sich etwas mit dabey nach und nach eingemengt. Und solches ist jetzo die in Türkey, das ist in Bosnia, Mysia und

[1] Versurile sînt din poesia *Zlatna*, publicată în *Tentsche Poemata* în anul 1624. O retipărire a primei ediții a dat-o G. Witkowski, Halle 1902. Versurile citate de Valvasór au fost în zilele noastre relevate și de Gartner, *Darstellung*, p. 80.

www.dacoromanica.ro

Bulgarey befindliche Walachey jenseit der Donau. Dieser ihrer Sprache gebrauchen sie auch die Uskokische Walachen in Crain. Die Walachen, spricht Lucius, welche im Gebirge Rasciae, Bosniae und Croatiens sich aufhalten, obgleich viele dieselbe für eine Nachkommenschafft (oder Posterität) der Römer achten, die, als Dalmatien von den Sclavis erobert worden, ins Gebirge entwichen, sihets doch glaubmässig, man habe sie damals nur als Hirten betrachtet, wie auch geschicht: weil sie keine Spuhr der Römischen Sprache behalten haben und ihr Name zu der Zeit bekanndt worden, da der Wlahorum, oder Walachen Nam mit denen Sclavis selbsten allbereit vermengt und verwirt gefunden ward und damals nunmehr einen Vieh-Hirten bedeutete. (Nachdem er nemlich vormals bey den Sclavis, soviel als einen Römer oder Lateiner bedeutet hatte.) Diese (Berg-Walachen nemlich in Rascia, Bosnia und Croatien) werden, wie er ferner hinzusetzt, von den Italiänen Morlachen benamst. Welches, nach Bericht Diocleatis, soviel heisst als die schwartze Lateiner (Moroulachi), denn solchen Namen haben die Sclavi, nachdem sie die Völcker solcher Provintz, als welche Römische war, überwunden und eingenommen, ihnen hernach gegehen. (Angemerckt jetzgenannter Scribent Diocleas, der von Geburt selbst ein Sclavonier gewest vermeldet, dass seine Landsleute damals Mysiam (das er Sylloduxiam heisset), Macedonien und Thracien überzogen und selbige überzogene Nationem theils aus der Griechischen, theils aus der Sclavonischen Sprache von den Obsiegern Mauro-Vlahi, das ist die schwartze Lateiner, genannt worden; da man sie doch, Lucii Meynung nach, Carnos Vlahos, das ist die Lateinische oder Römische Carnier sonst hette heissen sollen. Daraus erhellet das Lucius durch dieses Thracien Rasciam verstehe, welches das Ober-Thracien bey den Alten war. In dem aber besagter Diocleas den Römischen Thraciern die Schwärtze zuschreibt, scheint er sie zu unterscheiden von Andren welche man auf Sclavonisch Bili-Vlahi, die weissen Lateiner, hat nennen müssen. Welcher Nam vermutlich denen heutigen Walachen die gegen den Bulgarn nördlich ligen zur zeit Diocleatis gegeben worden[1]. In folgender Zeiten aber halen die Griechen den grossern

[1] Pasagiul din Lucius la care se referă Valvasor se află în *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam 1668, p. 284 (= Schwandtner, III, p. 459): quam nigridinem cum Romanis Thraciae tribuat, hac coloris differentia ab aliis cos

www.dacoromanica.ro

Theil selbiger jenseit der Donau ligenden Walachey, nemlich die Moldau, Maurolapiam genannt, wie Codinus beglaubt. Daher es denn wol geschehn können dass der Morlachen Nam auch mit der Zeit hernach, gleichwie vordem der Nam Walach (Vlahi) über alle Einwohner dess Gebirges die allda nach Walachischer Lebens-Art von der Viehzucht sich erhalten, von den Griechen ausgedehnt und erweitert worden, auch die Venetianer, welche stets in Griechenland handelten, von ihnen den Griechen nemlich solchen Namen entliehen und diese Völcker nach Italiänischer Red-Art Morlaccos genant, nachmals auch denselben deren übrigen Italiänern gemein gemacht. Weswegen dann von selbiger Zeit hero die Leute so in denen Rascianischen, Bosnischen und Croatischen Gebirgen sitzen bey den Italiänern Morlachi und der Krabatische Berg, welcher vohin Albus hiess, Morlacca heissen. Haben also die Italiäner selbst, indem sie den Griechen gefolgt, wiewol unwissend, diese Völker unter den Namen der Morlaken, soviel als Schwartze Lateiner (oder schwartze Italiäner) für Sclavonier genannt. Wie solches ofterwehnter Lucius mit Mehrern erzehlt. Dass aber die Ost- oder Norder-Walachey, nemlich die Moldau, vormals, wie allerest erwehnt, von den Griechen mit dem Namen Mauroulahiae (oder Maurolachiae), das ist der Schwartzen Walachey, bemerckt worden, soll geschehn seyn um dess schwartzen Getreyds willen, wovon der Boden sehr fruchtbar ist, wie Leunclabius berichtet. Angemerckt auch die Türken darum dieses Land, nemlich die Moldau, Carabogdaniam (das schwartze Land dess Bogdans) heissen nach dem Fürsten Bogdan, welcher Nam den Sclavis soviel als Theodatus bedeutet, und Cara ist bey den Türcken soviel als schwartz, aus diesem allen erscheint dass der Nam Morlach bald in weit schweiffigern bald in eingezogenem Verstande genommen werde. In welchem letztem denselben auch der Herr Haupt-Author gebraucht, wann er schreibt

---

distinguere videtur, qui sclavice Bili-Vlahi, id est Albi Latini, dicendi essent, quod verosimiliter hodiernis Valachis, ad septentrionem Bulgarorum degentibus tempore Diocleatis tributum esse debuit". Pentru o glossă găsită în cronica lui Villehardouin și în genere despre o Valahie Albă, v. Onciul, *Originile Principatelor Române*, p. 152. La cele arătate de Onciul acolo vom adăugi numai ca menționea unei Valahii Albe la istoricii moderni o întîlnim pentru prima dată la G. Finlay, *History of the Byzantine and greek empires*, Edinburg — Londra 1854, p. 277: White Vallachia.

www.dacoromanica.ro

dass die Morlachen halb Lateinisch reden. Denn, so man alle diejenige dadurch verstehen wolte welche ehedessen von den Griechen und Venetianern damit bezeichnet worden, so müssen alle die Walachen in Bosnia, Moesia, Rascia, ja auch in Macedonien und Nider-Thracien und also die gantze in Türckey ligende Walachey ein gebrochenes Latein reden, welches doch derselbe widerspricht und diesen Walachen die rechte Walachische Sprache zuschreibt. Derhalben meynet er mit den Morlachen welche halb lateinisch reden, allein die welche in der anjetzo absonderlich so genannten Morlachey leben, die zwischen Liburnia und einigen Canälen oder Busen und Inseln dess Adriatischen Meers sich nach der Länge streckt und an einer Seiten mit Dalmatien, an der andren mit der Stadt Zeng sich benachbart. Denn diese Morlachen welche anjetzo in gegenwärtigem Kriege der Venetianer wider den Erbfeind den Türcken mit streiffenden Einfällen sehr beunruhigen reden Italiänisch oder corrumpirtes Latein. Ob aber die Berg-Morlachen oder Walachen so in der Nachbarschafft auf dem Gebirge dort herum leben und an Croatien, Rascia und Bosnia stossen und anjetzo zeichfalls mit auf die Türcken streiffen auch also oder lauter Walachisch reden ist mir unbewust. Vermute aber, weil der Herr Haupt-Author schreibt dass die Crainerische Walachen, so man Uskoken neunt, gleich denen in Türkey ligenden Walachen, kein gestümmelt Latein, sondern die Walachische Sprache haben, es werden auch selbige an jetzt-gedachte Morlachey umbergrentzende Berg-Morlachen (oder Walachen) sich der Walachischen Sprache gebrauchen. Unterdessen ist dieses gewiss dass die Moldauer, ob sie schon ehedessen von den Griechen und Venetianern gleichfalls mit der Zeit Morlachen benamst worden, heutiges Tages dennoch nicht mehr so genannt werden, auch keine andre als die Latein-Vermengte Sprache reden.

Aşezările Uskocilor în Kraina pot fi mai de aproape determinate cu ajutorul unor mărturii contemporane găsite în nişte scrisori ce se păstrează în Arhivele din Kraina[1]. La 9 Septembre

[1] Pentru prima dată publicate în B. A. Kerčelić, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares*, Zagreb 1770, p. 348 şi urm. şi cercetate de Bidermann, *Zur Ansiedlungs- und Verwaltungsgeschichte der Krainer Uskoken im XVI. Jahrhunderte*, în *Archiv für Heimatkunde*, I (Laibach 1882), p. 129 şi urm., dela care împrumutăm notiţele de mai sus.

www.dacoromanica.ro

1530 Banul Croaţiei, Ioan Torquat von Carlovic, înştiinţează pe generalul Katzianer din Mutnica, un castel aşezat între rîurile Unna şi Corona din Kraina, că „aliqui Vlagy" i-ar fi comunicat dorinţa de a trece de pe teritoriul turcesc la dînsul: „ut saltum faciant ad has partes". Imediat după această avertisare are loc şi de fapt o trecere. Căci la 14 Septembre 1530 vice-căpitanul şi populaţia din Bihac trimet generalului Katzianer o scrisoare de recomandare în favoarea Vlahilor din părţile Srp, Unnica şi Glamoc. Abia însă după trei ani are loc definitiva aşezare a acestor colonii pe teritoriul din Kraina. Fiind întrebaţi unde voiesc să se aşeze, ei răspund prin graiul delegaţilor trimeşi dietei din Kraina că nicăiri aiurea decît în Sichelberg (Sichelburg) şi în munţii „von dannen her auf Mötling und Maichau zu"[2]. Se numiau pe sine „Pribegen" sau, „Uskoken"[3]. Acestor prime imigrări au urmat altele[4]. Odată definitiv aşezaţi, ei apar dese ori în documentele care privesc Croaţia în veacurile XVI-XVIII ca **Uscoci, Uskoki** în documentele latineşti, ca **Uscocchi, Uskoky, Scocchi** în cele italieneşti, ca **Uskoken, Uscocken, Ussqoqen, Uscogkhen, Hussqoqen, Usskhoken, Uscoqqen** în cele germane.

Constantin Găluşcă.

---

[2] Aceşti munţi se şi numesc astăzi *Uskokengebirge*. Nu e întîmplător deci că tocmai pe aceste ţinuturi ocupate de Uscoci s'au amintit nu de mult şi oarecare resturi de limbă românească în Hrast, mai la sud de Mötting, şi în Bojancze, mai la Sud de Tschernembl, la K. T. von Czoernig, *Ethnographie der oesterreichischen Monarchie* I[1] (Viena 1857), p. 69: în Düle şi Hrast din districtul Mötting şi în Bojancze din Tschernembl, la Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung*, p. 184, n. 63, ca ultimele rămăşiţe probabil din acele elemente româneşti care se găsiau pe atunci răspîndite în masa Uscocilor. Astăzi însă ele au dispărut, după arătările lui Burada, *O călătorie la Vlahii (Romînii) din Kraina, Croaţia şi Dalmaţia*, în *Arhiva*, XIX (Iaşi 1908), p. 281, şi urm., complect în masa Slavilor încunjurători.

[3] Intr'un document din 1637 publicat în *Spomenici hrvatske Krajine* II (= *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XVI), p. 194, cetim: „Pribekhan oder Usskhokhen".

[4] Pentru aceste imigrări v. Bidermann, *Zur Geschichte der Uskoken in Krain, Archiv für Heimatkunde*, II (Laibach, 1884-1887), p. 174 şi urm.

[5] V. aceste documente în *Spomenici hrvatske Krajine*, I-III (= *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XV, XVI, XX, Zagreb, 1884-1889).

www.dacoromanica.ro

Un document necunoscut privitor la istoria Romînilor din Valea Rodnei.

D-l Nic. Drăganu, profesor la Universitatea din Cluj, în studiul „Toponimie şi Istorie", publicat în Anuarul al II-lea al Institutului de istorie naţională, susţine că unele numiri de localităţi din Valea Rodnei sînt de origine ungurească, ceia ce s'ar explica prin legătura cu castrul regal de la Rodna.

Cu alt prilej am atras atenţiunea autorului asupra netemeiniciei unora din dovezile d-sale [1].

Sînt de părere că, de şi castrul de la Rodna a fost de mult ridicat, totuşi, aici, la cursul superior al Someşului Mare, nu se poate adeveri existenţa unei influenţe ungureşti care ar fi putut impune numiri pentru localităţi, dintre care multe existau de sigur şi pe timpul cuceririi maghiare.

De astă dată sîntem în situaţia de a aduce o probă convingătoare în ce priveşte pretinsa origine ungurească a numirii satului *Telciu*.

D. Drăganu, aflînd într'un document de la 1440 [2] — cel dintăiu care înşiră satele din ţinutul Rodnei — între Salva şi Mocod localitatea *Chech*, pe care o ceteşte *Cseh*, spune următoarele:

„Un sat cu numele *Cseh* nu mai există astăzi, iar locul său în acea înşirare se pare că indică *Telciul*. Cseh deci trebuie să fi fost numele de persoană, după care s'a pus ungurescul *telki*, din care s'a născut românescul: „*Telciu*" [3]." Şi mai la vale: „Cu dispariţia domnului a putut să dispară partea întăiu a lui *Cseh telki*, ca în alte numeroase cazuri, rămînînd numai cea din urmă, care dă în româneşte Telchiu sau Telciu" [4].

Dar acest presupus *Csehtelki* nu se întîmpină nici într'un document. O singură dată întîlnim, cum văzurăm, în actul de la 1440: *Chech*, care după ortografia timpului trebuie cetit: *Csecs*. De la început am avut credinţa că aceasta e forma coruptă a numirii *Thelch* (Telciu), dacă nu e cumva o greşală de

[1] Anuarul al II-lea al Inst. de ist. naţ., p. 516.

[2] Vezi V. Motogna, *Articole şi Documente*, unde se află citate documentele cunoscute.

[3] Anuarul citat, p. 523.

[4] *Ibid.*, p. 524.

www.dacoromanica.ro

transcriere şi că prin urmare pe ea nu se poate clădi o explicare etimologică.

Un document inedit, pe care am avut norocul să-l descopăr în Arhiva Muzeului Ardelean din Cluj, vine să risipească orice îndoială în această privinţă.

In acest act, datat 1450 şi redactat pe temeiul relaţiilor unor oameni cari au fost la faţa locului, aflăm a doua înşirare a satelor din Valea Rodnei şi între ele: *Thelch.* Aşa dară *Cseh* şi *Csehtelki* ca numire de localitate în aceste părţi n'a existat niciodată. Originea etimologică a cuvîntului va trebui deci căutată aiurea. Acest exemplu arată cît de mari sînt dificultăţile pe care le întîmpinăm la explicarea numirilor topografice şi că aici filologii nu se pot dispensa de concursul istoricilor.

Dar să trecem la documentul însuşi, care prin datele ce le cuprinde presintă o deosebită importanţă, nu numai pentru trecutul ţinutului rodnean, ci şi în general pentru istoria românească.

Nu e mare numărul actelor contemporane care vorbesc despre districtul Rodnei înainte de veacul al XVI-lea. Se ştie că Rodna („Rodana") chiar e pomenită pentru întîia oară la 1241, de către Rogerius, în legătură cu năvălirea Tatarilor. La 1264, după mărturia unei scrisori papale, Rodna făcea parte din apanagele reginei Ungariei. In acelaşi an se aminteşte într'un act regal „terra Naswod". Despre Rodna mai vorbesc cîteva documente de la sfîrşitul veacului al XIII-lea şi din cursul veacului al XIV-lea. Dar cea dintâiu înşirare a satelor din dependenţa Rodnei o avem în actul de la 1440, pomenit mai sus, unde se spune:

„Statutoriae literae conv. mon. B. M. V. de Colosmonostor, quibus ad mandatum Elisabethae Reginae Michael, filius quondam Stephani Iakch de Kusal, alias comitis Siculorum, in castrum desertum, sive locum castri desolati Radna nuncupati, necnon in possessiones seu villas, in maiori parte, ut dicitur, vacuas et inhabitatoribus destitutas, similiter Radna maior (Maier), Zentgyurgy (Sîngeorz), Nyrmezeö (Feldru), Felseö Rebre (Răbra), Also Rebre (Rebrişoara), „Chech" (Telciu), Nazod (Năsăud), Zalva (Salva), Zagra, Maklod (Mocod) vocatas".

Documentul descoperit în Arhiva Muzeului Ardelean, datat 14 Decembre 1450, conţine un raport al aceluiaşi „convent"

www.dacoromanica.ro

către regele Ungariei, care constă din două părţi. In partea întâia, care ne interesează pe noi, ni se spune că, la porunca lui Ladislau de Palócz, judele ţării: „pro parte Nicolai, filii Stephani de Kemer, contra Georgium et quondam Ladislaum, filios Iohannis Iakch de Kusal", „conventul" a trimis pe preotul Bartolomeiu, care, împreună cu un om regal, la faţa locului, în presenţa vecinilor şi megieşilor, a preţuit din vedere posesiunile fiilor lui Ioan de Kusal, aflătoare în Rodna şi în ţinutul aceleia, care apoi au fost predate lui Nicolae de Kemer, ca zălog, cu dreptul de-a putea fi răscumpărate.

Se face o înşirare amănunţită a acestor posesiuni, prin care ni se păstrează date foarte preţioase despre starea economică şi culturală, din veacul al XV-lea, a ţinutului nostru.

De aceia dăm mai la vale în original această parte a documentului, care, în mai multe locuri, e deteriorat de umezeală. Punctele arată locul cuvintelor care nu pot fi cetite.

Regie Maiestati conventus monasterii Beate Marie Virginis de Colosmonostor . . . Virginis gloriose perpetua cum fidelitate. Noverit Vestra Maiestas quod, cum nos, reverentia qua debuit receptis litteris magnifici viri Ladislai de Palocz, iudicis curie vestre, adiucatoriis et occupatoriis . . . formam deliberationis sue . . . exponentibus pro parte Nicolai, filii Stephani de Kemer, contra Georgium et quondam Ladislaum, filios Iohannis Iakh de Kusal, emanatis nobisque amicabiliter directis . . . amicabilibus petitionibus suis contentum (!) prebentes consensum, una cum Ladislao de Rapolth, homine vestro regio, litteris in eisdem inter alios nominatim conscripto, de curia vestra regia ad id specialiter transmisso . . . , videlicet religiosum virum fratrem Bartholomeum sacerdotem, socium nostrum conventualem, ad contenta earundem litterarum dicti iudicis curie vestre regie peragenda, nostro pro testimonio transmisissemus fidedigna . . . exinde ad nos reversi, nobis concorditer retulerunt quod ipsi, feria secunda proxima post festum Beati Brittii episcopi et confessoris novissime preteritum ad faciem possessionis Radna et suarum pertinentiarum, prelibatos Georgium et quondam Ladislaum, filios quondam Iohannis Jakch, proprie et personaliter contingentes (!), vicinis et commetaneis eodem prius convocatis et presentibus, accedentes,

Primo in dicta possessione Radna, duas sessiones iobagionales, in quibus . . . Gereb et Nicolaus parvus resident, tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti ac tres partes quarte partis aurifodine, necnon tres partes iurispatro-

www.dacoromanica.ro

natus ecclesie Beate Marie virginis in eadem constructe ac [cum] tribus partibus turris seu castelli ibidem habiti, et cum tribus partibus dicte quarte partis fluvii Radna, terras arabiles ad sex aratra usualia, prata ad octo falcastra usualia ac fluvii Aranyas, item in possessione Maior quinque sessiones iobagionales, in quibus *Bwda Wayvoda*, Georgius Th . . . et alter Georgius, necnon Michael et alter Michael Fodor habitarent, terras arabiles ad octo aratra usualia, prata ad vigintiquinque falcastra, necnon tres partes quarte partis Aranyospathaka, tres partes quarte partis molendini, in eodem fluvio desuper pellentis, unius rotae, temporibus estivalibus et hiemalibus semper accurrentis (!), et capellam ligneam; item in possessione Zenthgergh tres sessiones iobagiona'es, in quibus Iohannes Thonca [= Cionca] ac Iwl et *Lithway* resident, capellam ligneam ac fluvios Zamus et Karmanya ibidem fluentes, terras arabiles ad quattuor aratra usualia, prata vero ad triginta duo falcastra usualia; item in possessione Rebrew duas sessiones iobagionales, in quibus Iohannes et Nagh commorarent, terras arabiles ad tria aratra usualia, [prata] vero ad viginti quinque falcastra usualia; item in possessione Nyrmezew unam sessionem iobagionalem, in qua Iwan habitaret, terras arabiles ad duo aratra usualia, prata vero ad viginti falcastra usualia, fluvios [Zamus et Fe]ndrew; item in possessione Nazad quattuor sessiones iobagionales, in quibus Iwasko Magnus, Ladislaus Dyak, Philippus Michael manent et unam desertam, item terras arabiles ad sedecim (!) aratra usualia, fenilia ad vigintiquinque falcastra usualia, item unum molendinum in fluvio Nag-Zamus, subtus volvens, tempore hiemali et estivali semper accurens (!), capellam ligneam ac sepulturam ac fluvium Zamus; item in possessione Thelch quattuor sessiones iobagionales, in quibus *Bozarad*, Dragmer, Solea ac Iohannes resident, necnon fluvium Zalwa ac molendinum in eodem fluvio Zalwa accurens, subtus pellens, terras arabiles ad sex aratra usualia, pra[ta vero] ad triginta duo falcastra usualia; item in possessione Zagor, terras arabiles ad duo aratra usualia, fenilia ad quattuor falcastra usualia, [item] tres partes quarte partis fluvü Zeplis ac molendini, in eodem occurentis [desuper pellentis]. [Item in] possessione Zalwa tres sessiones iobagionales, in quibus Petrus Both ac Demetrius . . . resident, tres partes [quarte partis tributi in eadem exigi co]nsueti, terras arabiles ad octo aratra usualia, [prata ad . . . falcastra] usualia ac fluvii Zalwa in eadem fluentis; item in possessione Makoth tres sessiones iobagionales . . . terras arabiles ad sedecim aratra usualia . . . usualia . . . unum molendinum in eodem fluvio . . . silvas glandinosas et dolabrosas, ac Alpes . . . visu considerando sufficere extimasset. Quas simul cum iudic . . . iuxta continentias litterarum prefati iudicis . . . exinde confectarum, cum omnibus utilitatibus

www.dacoromanica.ro

et pertinentiis . . . porcionibus filiorum, filiarum, fratrum et cognatorum (!) dictorum Georgii et Ladislai Iakch . . . et aliorum quorumlibet de eisdem Nicolao de Kemer partes . . . ab ipso rediment, statuisset possidendas, contradictore prefatorum filiorum Iakch et aliorum quorumlibet non obstante.

(Urmează partea a doua a documentului, care vorbeşte de nişte posesiuni ale familiei Iakcs, în părţile Sălagiului.)

Actul reprodus mai sus dovedeşte că urmaşii lui Ştefan Iakcs de Kusal de fapt au stăpînit anumite proprietăţi în ţinutul Rodnei, începînd din 1440 şi pînă la 1453, cînd a fost dăruit, împreună cu cetatea Bistriţei, lui Ioan Hunyadi.

Ceia ce ni se spune în actul de donaţie de la 1440 că, adecă, satele din Valea Rodnei erau pustii şi lipsite de locuitori, nu corespunde realităţii.

La hotarele satelor se aflau, cum vedem, ogoare şi fîneţe întinse, lucrate de braţe româneşti. Lucrarea pămîntului şi creşterea vitelor erau şi atunci, în veacul al XV-lea, ca şi azi, principalele îndeletniciri ale Romînilor someşeni. Pe lîngă rîuri erau mori cu cupe, unde apa era mică, iar lîngă Someş cu pene (aceasta e deosebirea între «de super pellens» şi „subtus volvens"), cum aflăm şi în ziua de azi. Se amintesc capele de lemn cu cimitire. Cu un cuvînt, vedem o stare de civilisaţie ţerănească, care a existat la poporul nostru şi în timpurile cele mai depărtate. Căci locuitorii aflători pe „sesiunile" de iobagi sînt Romîni, după cum îi arată numele.

La Maier stătea un Buda Voevod. Aceasta e prima menţiune despre vechea organisaţie românească în Valea Rodnei, căci cel mai vechiu document cunoscut pănă acum care vorbia despre cnejii din aceste părţi e de la 1523.

La Sîngeorz petrecea un «Lithway», adecă Litovoiu. Va fi de sigur o surprisă pentru istorici faptul că în Telciu, la 1450, se afla un Basarab lîngă un Dragomir!

Azi e admis de învăţaţi că Basarab a fost la început nume de botez, de origine necunoscută. La 1398 un „Basarabe" era chinez la Rîuşor, iar la 1592 întîlnim la marginea haţegană a Banatului un nobil „Franciscus Bazaraba de Karansebes"[1].

Documentul nostru arată răspîndirea acestui nume în evul

[1] Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, la cuvîntul „Basarabă".

www.dacoromanica.ro

mediu. In Maramureş, în apropierea căruia se află satul Telciu, găsim şi un munte cu numele „Besaraba[1]".

Incă o observare.

Lîngă Maier se aminteşte „Aranyospataka", care e valea Anieşului. Din Munţii Apuseni izvorăşte Arieşul, care în ungureşte se numeşte tot Aranyos.

Ambele ape îşi iau începutul în munţii purtători de aur: în limba maghiară se numesc „Aurii". Dar şi mai mult.

Numele românesc e identic, căci *Arieş* e forma rotacisată a lui *Anieş*. Chestiunea e vrednică de atenţiunea filologilor noştri.

Ne oprim aici.

Toate acestea justifică — socot — părerea despre importanţa atribuită, la începutul comunicării noastre, acestui document.

Victor Motogna.

Urmaşii lui Dragoş

(Un document necunoscut.)

Se ştie că Dragoş, Voevodul maramureşan, a întemeiat dincolo de munţii ţerii sale de baştină un voevodat, o ţară a Moldovei, numită după apa pe al cării curs se întindea, şi care era supusă coroanei ungureşti. După Dragoş a urmat Sas, fiul său. După moartea acestui din urmă s'a sculat alt Voevod din Maramureş, Bogdan, care, împotriva voinţii regelui unguresc, a trecut munţii şi a smuls din mînile fiilor lui Sas stăpînirea Moldovei, pe care, după lupte cu oştirile regeşti, a făcut-o neatîrnată. Urmaşii lui Sas s'au întors în Maramureş, unde, drept răsplată pentru credinţa păstrată faţă de regele Ungariei, fură dăruiţi cu moşii întinse.

Cine au fost fiii lui Sas-Vodă?

Un act regal[2] din 1365 ni spune că Ludovic-cel-Mare a conferit posesiunile confiscate de la Bogdan „necredinciosul": „lui Balc şi *„fraţilor săi uterini"* Drag, Dragomer şi Ştefan.

Dintr'un alt act[3], datat în 1349, aflăm că Giula, fiul lui Dragoş, avea fiii: „Dragus, Stephanus, Tatar, Dragomer, Kuszta şi Miruszlou".

D. Onciul[4], interpretînd pe „fratres uterini" ca: *veri primari,*

[1] Mihályi, *Dipl. Maram.*, p. 67.
[2] *Ibid.*, p. 56.
[3] *Ibid.*, p. 36.
[4] D. Onciul, *Originile Princ. Rom.*, p. 245.

www.dacoromanica.ro

crede că Drag, Dragomer şi Ştefan de la 1365 sînt fiii lui Giula, amintiţi cu acelaşi nume, la 1349. De aici ar urma că Sas a avut un singur fiu, cunoscut din documente, pe Balc.

Dar Onciul a observat că sînt documente care vorbesc împotriva acestei ipotese [1].

«Ce e drept, această conjectură întîmpină dificultatea că Balc şi Drag[oş] sînt numiţi într'uu act al patriarhatului constantinopolitan «αὐτάδελφοι» = fraţi drepţi, iar într'un act al prepositului bisericii din Leles (Hurmuzaki, I², p. 211, a. 1373) „filii quondam Szasz Wayvode". Dar, informaţiunea acestor mărturii isolate nefiind atit de sigură încît înţelesul dat aici înrudirii arătate prin „fratres uterini" să nu presinte indoială, chestiunea rămîne încă deschisă».

Un document inedit, descoperit în Arhiva Muzeului Ardelean din Cluj, dă răspuns la întrebarea pe care regretatul savant n'a putut-o deslega cu ajutorul mărturiilor care atunci îi stăteau la îndemînă.

În el cetim: „prefatis Balk Wayvode et Drag, item Dragomer et Stephano, fratribus eorum carnalibus". Aşa dar Sas a avut patru fii: pe Balc, Drag Dragomer şi Ştefan. Cei trei din urmă poartă aceleaşi nume ca şi trei dintre verii lor primari, fii ai lui Giula.

În ce priveşte expresiunea „fratres uterini", în latinitatea medie din Ungaria avea înţeles identic cu: „fratres carnales" [2].

Din cele premergătoare se poate reconstrui arborele genealogic al lui Dragoş descălecătorul:

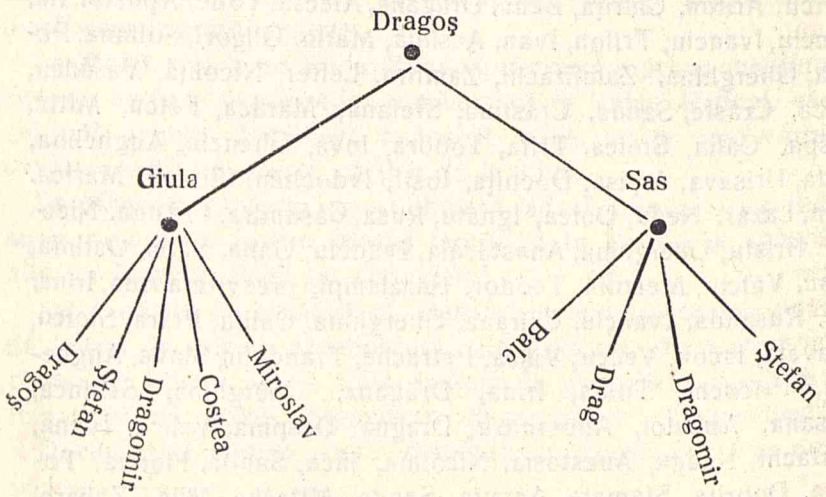

[1] *Ibid.*, p. 246.
[2] Bartal, *A magyarországi latinság szotára*, la cuvîntul „*carnalis*".

www.dacoromanica.ro

Documentul are următorul cuprins:

«Nos, Ludovicus, Dei gratia rex Ungarie, memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit universis quod nos, in memoriam Nostre Celsi'udinis reductis et animo grato pensatis fidelitatibus et servitiorum fidelium meritis nobilium et strenuorum virorum comitum Balk, Vajvode Olacorum, et Drag, eius fratris, de Beyth, que iidem toto posse in nostris et regni nostri proventibus et negotiis, prosperis videlicet et adversis, summa cum sollicitudine et laboribus assiduis nobis et sacro nostro diademati adhibuerunt constanter et impenderunt fideliter et que in presenti exhibent, eadem fulti fidelitate, constantia ac in futurum se exhibere offerunt, ad eorundem petitionem humillimam quandam terram, nunc vacuam et desertam, Senye vocatam, nostre collationi spectantem, in comitatu zathmariensi existentem, pertinentem olim ad dictam possessionem eorundem Balk Vayvode et Drag Beuth vocatam, per nos ipsis allatam, quam Ladislaus, filius Elleur de Gatha, praetenta falsitatis astutia, in preiudicium iuris dictorum Balk Voyvode et Drag, a nobis sibi dari et conferri procuraverat, cum omnibus suis utilitatibus ac pertinentiis quorum nomine venientibus sub antiquarum metarum suarum veris oneribus et limitibus, revocata et cassata ipsa donatione, nostra dicto Ladislao, filio Elleur, tamquam iniusta et illicitata, procuratione eiusdem facta, litterarumque (!) nostrarum (!) sub qualicunque forma verborum, utque nunc super donatione huiusmodi confectas annullando et in nihilum convertendo, prefatis Balk Vayvode et Drag, item Dragomer et Stefano, fratribus eorum carnalibus ipsorumque heredibus et posteritatibus nove donationis nostre et omnis eo iuris titulo, quod ad nostram spectat collationem, dedimus, donavimus et contulimus perpetue et irrevocabiliter possidendam et habendam, salvis iuribus alienis, imponentes ipsi Ladislao, filio Elleur, suisque posteris super facto dicte terre Senye silentium perpetuum, commitendo Palatino nostro et iudici curie nostre vicemque ipsorum gerentibus, regio sub edicto, presentibus videlicet et futuris, ut ipsos Balk Vayvodam et Drag ipsorumque fratres, heredes et posteritates in facto prenominate terre Senye adversus memoratum Ladislaum, filium Elleur, suosque heredes non audeant iudicare et testium iudicio aut iudicatim

www.dacoromanica.ro

astare compellere presumpmant, harum sub secreto nostro sigillo testimonio litterarum, quam, cum nobis fuerint reportate, sub magno nostro sigillo faciemus emanari.

Datum in Zoliem, die festi beati Iacobi Apostoli [= 27 iulii], anno Domini MCCCLX-mo octavo.

(Originalul pe pergament; sigiliul secret rupt.)

Victor Motogna.

DOCUMENTE

O condică de pomeni dobrogeană în (1859) [1]

(Căsătorie în satul Calica a fetei „bătrînului Trofin, cu numile Aftiniia".

Condică pentru milostenii cu ajutorul lui Dumnezeu în numile Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, amin.

1859, Avgustu 16.

(Chile de orz şi de grîu.)

Satul Alibechiului.

Ianachi Isariu, Dimitru Rusu, Lefter Rusu, Arhodi Gheorghe, Nicola Rusu, Lefter Mititelu, Lefter Rusu, Fiote Tănasă, moş Crăstiu, Enciu Dobri, Dimitrache Bogdan, Nicola Stefan, Costantin, Gonciu Jălu, Stefan Nicula, Panaitu Dobri, Spiridon Firariu, Peiciu Stoian, moş Enciu, Dimu Agi Gheorghe, Stoian Dobri, Baba Stoiana, Mihalciu de la Agi Ghiol, Eni Costa, Chiriiacu Tănasă, Manoli, Nicola Dobri.

Satul Cinili.

Nume: Todor, Titiia, Ignat, Bălaşa, Gherghina, Vasilica, Despa, Tănasă, Paraschiva, Parusiia, Ioan, Marina, Dima, Mitiu, Sanda, Dămiian, Nicon, Istrati, Măcari, Todosă, Dobri, Tiaciu, Peiaciu, Nedelcu, Stoiana, Ialina, Ivan, Nedelu, Carciu, Zoiţa, Dimu, Teodosia, Mumciu, Tudora, Ioan, Tasăia, Măriora, Săva, Agafia, Rariţa, Gavrilă, Sanda, Mariţa, Grăpina, Dochiţa, Şărbana,

[1] V. articolul relativ în *La Dobrogea Roumaine*, Bucureşti 1919.

www.dacoromanica.ro

Necşa, Istina, Pricoche, Andonicu, Gherghina, Dănilă, Ioana, Hrăste, Mustafà.

Babada (unu este de faţă).

Mitu, Mariia, Ioan, Ichim, Stan, Baiu, Mita, Ana, Dimitri, Soldana, Gherghina, Gheorghe, Vălce, Ioan, Ioana, Todor, Mariia, Gheorghe, Ecaterina, Iana, Pătru, Gheorghe, Pena, Anghelina, Toader, Mutu, Tudor, Anghel, Pătra, Drăgan, Dobra, Gavrilă, Domita, Ioan, Haritina, Maria, Ianciu, Marina, Todor, Mitu, Păscălina, Gheorghe, Nedelca, Mihale, Anghel, Nicola, Panaghiia, Ana, Petra, Ianachi *(bis)*, Stana, Costandachi, Marina, Petro, Parfeni, Nedela, Tudor, Andreiu, Decu, Dumitra, Stoiana, Zamfira, Ioana, Stoiana. (Apoi: Manole, Anghelaşu, Ilina, Chirica, Manoil, Iosipu, Pătru, Piu, Soltana, Ianuţa, Zamfira, Coste, Bălchina, Mina, Ivanca, Zlata, Safta, Crăciuna, Nicolina, Stoiciu, Stana, Iordan, Ciunu, Mita, Ivanciu, Păuna, Peatca, Paraschiva, Căna, Marcu, Anastasă, Olimbiada, Vărlicu, Nedele, Simina, Hrisava, Stefana, Panaitu, Teaca, Ialina, Ganciu, Iordana, Chira, Mihu, Mariica, Neda, Mihăil, Malciu, Pena, Petcu, Agora, Coica *(bis)*, Tanciu, Fote, Dafina, Davidu, Mina, Ana, Hristu, Nedele, Caluda, Coicu, Ivana, Slave, Mara, Maru, Jălu, Niţi, Ioniţă, Gherghina, Ianciu, Simion, Gafiţi, Ivan, Tasia, Anuşca, Varvara, Mărica, Lazăr, Drăgana, Fira, Zlate, Niţi, Eana, Costanta, Elava, Sfetcu, Ariton, Chiriţa, Banu, Drăgana, Alecsă, Ţone, Apostol, Ilii, Dimciu, Ivanciu, Trifon, Ivan, Acsinia, Marin, Gligori, Soltana, Panică, Gherghina, Zamfirachi, Zamfira, Lefter, Nicoliţă, Vasălica, Ilinca, Crăste, Sanda, Crăstina, Stefana, Mariica, Petcu, Mitiu, Despa, Călin, Stoica, Trifa, Todora, Iova, Ghenciu, Anghelina, Rada, Hrisava, Moisă, Dochiţa, Iosif, Ivdochim, Chirica, Marica, Stan, Lazăr, Nedu, Doica, Ignatu, Rusa, Căsandra, Frăsina, Nicolina, Hristu, Gherghina, Anastasăia, Ivanciu, Gane, Săba, Ostinia, Penu, Vălciu, Melania, Teodor, Haralampi, prezvitera Ana, Irina, Eni, Rusanda, Ivanciu, Chirana, Gherghina, Caliţa, Petra, Stoicu, Ilisaveta, Iacov, Velicu, Vişca, Petrache, Trandafir, Slava, Anghelina, Pricochi, Toma, Irina, Drăgana, Gherghina, Schinca, Hrisana, Apostol, Alicsandru, Dragna, Despina, Velica, Ivana, Costachi, Neagu, Anastasia, Nicolina, Jăca, Sanda, Florica, Tudora, Dobriţa, Stămate, Ancuţa, Sanda, Mitache, Mila, Zahara, Iana, Marin, Neagu, Dochiţa, Acsinia, Gafiţa, Sevastiana, Ioana,

www.dacoromanica.ro

Hapca, Domnica, Avghinia, Radiu, Vasilina, Pavăl, Iacov, Agafia, Nechifor, Fiodor, Ocsana, Oosip, Mihaiu, Simina, Acsănia, Ioana, Nicolina, Chirulă, Alecsă, Ivana, Proschinitu, Evdochia, Anastasia, irii Avram, Chirana, Teodora, Sanda, Avram, Sămina, Martina, Pintelii, Dima, Zaţa, Ichim, Acsana, Dochiţa, Zănco, Martin, Ifrăsina, Timofte, Iacov, Spiridon, Olita, Stanciu, Nedelcu, Zaharia, Sofia, Dimofte, Gafiţa, Macrina, Sofroni, Lisaveta, Isacu, Toadra, Loghin, Chiliia, Niţi, Panaghiia, Anan, Spiridonu, Agrăpina, Tasia, Gafiţa, Dochia, Gavrilă, Mărioara, Acsiniia, Nistor, Titiana, Moisi, Iovghina, Ilina, Marina).

Satu Nou.

Igunatu, Mazuru, Marina Dumniţa, Pavăl, Martha, Davidu, Titiana, Ana, Simion, Anastasia, Panaghia, Simon, Anastasia, Panaghia, Simon, Bucuru, Elina, Gligori, Icaterina' Agapia, Pavăl, Panaite, Sofia, Maftei, Andriu, Iordachi, Malinca, Acsinia, Antoni, Alecsă, Ivan, Velciu, Peatcu, Cioni, Ghenu, Iordan, Nichita, Frăsina, Stoica, Dina, Marina, Nedelcu, Alecsandra, Marin, Zaharia, Sanda, Marina, Gherghina, Matroana, Sămion, Vasălca, Eni, Şărban, Moscu, Vărvara, Gafiţa, Peiu, Călina, Ianache, Paraschiva, Stoiana, Nichifor, Agrăpina, Mărioara, Anastasia, Zamfira, Ilena, Nuţa, Dima, Sanda, Mărgărinta, Iordan, Dobriţa, Ioniţă, Niţa, Dina, Afina, Chiţa, Mladen, Ghergheşanu, Iova, Ene, Crăstina, Soltana, Ene, Lazuru, Iordana, Nicolina, Caliţa, Todosia, Stefana, Iorgu, Iorga, Jăcu, Niţa, Todora, Panait, Călina, Avram, Sava, Iftimi, Nedele, Iordachi, Crăste, Ioniţă *(bis)*, Peatea, Angheluşa, Stămate, Alecsandra, Gherghina, Călina, Radu, Ilina, Ioana, Panica, Coste, Dimachi, Todere, Pena, Chiria, Vasilica, Irina, Nedelcu, Filip, Mariian, Nuţu, Gudin, Nistor, Acsinia, Andronicu, Iacov, Sohia, Dămian, Mafteiu, Nicuţa, Sofronie, Gligore, Gavrilă, Mihail, Pentelei, Dănilă, Ilisaveta, Costache, Soltana, Iordachi, Dimitrache, Măranda, Călina, Alisandra, Mita, Şărban, Vangheli, Lisaveta, Gafiţa, Peatca, Măranda, Adroni, Iftine, Frăsina, Smăranda, Acsănte, Parfene, Viniamin monah, Iosip monah, Idochia monahia, Vărvara, Anghelache, Hrăstu, Domniţa, Teodora, Năzar, Theodosii, Todosiia Petcu, Anghelina, Garda, Macsăn, Tănasă, Cozma, Sanda, Costanda, Climinte, Ghenovia, Mihaiu, Crăciun, Ghergheşan, Hristache, Drăcuţa, Limte, Mitache, Niaga, Costanda, Tatu, Filimon, Dochiţa, Ganciu, Biţa, Lazură, Mariţi,

www.dacoromanica.ro

Marghiala, Pricoche, Hrăsăna, Matroana, Ftodăsăi, Zanfir, Tasia, Mărgărinta, Mihălache, Soltana, Ivdochia, Caramfila, Guţu, Mita, Schiva, Peatca, Marga, Drăgana, Mărgărinta, Drajna, Petre, Nicolina, Stămaţa, Conon, Elina, Costanda, Angheliţa, Solomeia, Despa, Aftinia, Iacov, Andriana, Despina, Dimitra, Andoni, Bucur, Dobre, Ioniţă, Costanda, Voica, Dragomira, Arsăni, Marina, Panaitu, Feodor, Agrăpina, Ioana, Costandachi, Dobre, Jăcu, Marinca, Pricoche, Aniţa, Todoriţa, Todosia, Ionichii, Martha, Iosip, Panaghia, Ecov, Gafii, Hristu Chirilă, Acsana, Palaşca, Ignat, Grăpina, Arion, Marina, Hriscu, Lavrinte, Aritona, Văstina, Tirinte, Gafia, Varvara, Jăcu, Condrat, Natalia, Ichim, Haralap, Tichina, Mariana, Pricochi, Titiana, Tiron, Matriana, Spiridon, Dochiţa, Avram, Palaşca, Vasilina, Agafia, Policarpu, Păuna, Roman, Neda, Iancu, Hrestina, Olina, Salomeia, Dochina, Angheluşa, Danciu, Păuna, Gafiţa, Moisă, Frăsina, Sănihou, Sădor, Dochina, Andronicu, Arsăni, Agrăpina, Justina, Luchian, Onofriu, Romanu, Călina, Miron, Oniscu, Părasca, Parfenie, Palaghia, Neda, Sofia, Hivra, Nichiţa, Loghin, irii Darii, Domnica, Pătapii, Pintilii, erii Lupu, Frăsina, Samson, Marcu, Dimcu, Onofriu, Salomia, Titiana, Foca, Grăpina, Iosif, Ocsana, Gherasim, Macsăn, Nistor, Miron, Dochiţa, Uliana, Ivanca, Crustulina, Dimitraşca (unu berbeciu).

Satul Meduncu.

Chirana, Necşa, Măranda, Flore, Avram, Dănilă, Rada, Mihnu, Păuna, Sofronie, Ioani, Pantelii, Titiana, Vasălca, Nahita, Dochiţa, Nichifor, Todora, Agachi, Tasia, Magdalina, Luca, Ghiniţa, Vasălca, Agrăpina, Tasia, Irimia, Titiana, Paraschiva, Rada, Toda, Ioana, Alicsandra, Iordachi, Domnica, Dochiţa, Ilina, Căsandra, Doria, Rada, Dragomir, Manoil, Crăstina, Dobriţa, Stratia, Vărvara, Arteni, Acsănti, irii Grigori, prezătira Palaghie, Trifon, Agafia, Zosim, Acsăn'a, Soltana, Măria, Mărina, Opre, Şărbana, Vasălca, Velica, Rada, Andriiu, Iosif, Ianachi, Crăstu, Carp, Virimia, Arghira, Maftei, Dănilă, Sofronia, Elina, Lisaveta, Stirian, Ghenia, Iacov, Simion, Agrăpina, Peatca, dadu Vasili, Niţi, Macsăn, Dochiţa, Gafiţa, Peatca, Zamfir, Iftimia, Lefter, Ilinca, Mutru, Dăniţi, Sălăvăstru, Alicsandru, Doriţa, Stancu, Stoianciu, Necşa, Todora, Frosina, Tomiţa, Mitru, Agrăpina, Filipu.

www.dacoromanica.ro

Ortachioi şi Bălabance.

Iustina, Bucura, Moisă, (ari să dè 3 galbini), Mincu, Ţanu, Stanciu, Petcu, Stanciu, Ţone, Dona, Sofia, Maranda, Opre, Niţi, Smăranda, Mihai', Frăsina.

Cerna.

Irimia, Dobra, Maria, Stanciu, Tănasca, Manoli, Simion, Ioana, Marina, Paraschiva, Dochiţa, Niţa, Bucur, Ivtina, Ioan gură-di-aur.

Nălbantu.

Doamni mântueşti pre cii bine credincioşi.

Ioan, Iline, Ignat, Marica, Spiridon, Soltana, Ichim, Aftini. Ioana, Sofia, Ioniţă, Acsinia, Aposto', Iosip, Luznian, Dămian, Năzare, Matroana, Hristu, Dodică, Todora, Domnica, Panaitu, Gligori, Dochiţa, Stoiana, Vărvara, Dochiana, Platon, Gherasim, Tănasă, Dinu, Todosia, Todosă, Andriu, Lesaveta, Anton, Sălăvăstru, Chilia, Măranda, Loghinu, Acsinia, Filip, Gafiţa, Calistru, Sohia, Alecsă, Lifter, Todora, Moisă, Căsandra, Agrăpina, Miciu, Călina, Iustina, Alisandra, Panighia, Avran, Nedele, Dimitra, Nedelcu, Radu, Vela, Anafia, Frăsina, Domnica, Radu, Năda, Sanda, Dimofte, Nichita, Stana, Pavăl, Velica, Jăliu, Ianache, Lionte, Crăstina, Necula, Sava, Mihali, Chirilă, Dimitra, Ivancu, Trohin, Sofonia, Arion, Parfene, Titiana, Despina, Penciu, Andon, Ivdohia, Stoiu, Raicu (A babii, moşii), Aftinia, Chiriac, Schivu, Rusu, Vasilcu, Dobre, Caluşa, Mira, Păuna.

Satul Văcărenii.

Vasilica, Luca, Ninu, Nicolina, Stanca, Marina, Chiva, Todor, Stan, Stana, Dimitra, Safta, Crăstina, Anghel, Vasilca, Gheorghina, Petcu, Elina, Păuna, Nedele, Stoiana, Dinu, Enache, Adam, Dimu, Ene, Paraschiva, Neacşa, Chiţa, Savastiu, Todora, Agrăpina, Sămion, Dobre, Marica, Macsinu, Stoica, Florică, Chiriac, Mitu, Ghergheşanu, Iov, Panait, Tănasă, Sanda, Manole, Şărban, Ianachi, Alicsandra, Antohi, Sava, Lefter, Călina, Gherghina, Sorica, Păscale.

Satul Gherbăn.

Marin, Mitiu, Nicolina, Icaterina, Sandu, Todora, Sanda, Ochiţa, Dinu, Vasilca, Ioniţă, Ioan, Şărban, Mihail, Petca, Crăstina,

www.dacoromanica.ro

Crăstu, Elina, Mitache, Arghira, Chiva, Radu, Enuţa, Gherghina, Rada, Nicu, Lazăr, Maranda, Petcu, Anastasă, Todora, Moisă, Neacşu, Bucur, Crăciun, Stanca, Gligori, Maniana, Iana, Mite, Enache, Mitru, Dimitra, Călina, Sava, Neaga, Voica, Manoli, Paraschiva, Chiru, Anghel, Sandu, Marina, Gherghina, Savu, Niţu, Staicu, Caramfil, Neaga, Neacşu, Despa, Diacu, Mitu, Dămiana, Tudora, Ninu, Encu, Enciu, Şărbana, Sanda, Dobre, Zaharia, Petcu, Crăstina, Hăitu, Muşatu, Sandu, Costanda, Stefana, Radu, Sava, Nicolina, Iordachi, Niţă, Neaga, Flore, Nuţa, Vişan, Adamachi, Călina, Velica, Iordana, Costachi, Muşatu, Neguţa, Vala, Ghergheşan, Miliţa, Necşa, Mihu, Stana, Coste, Stoian, Bălaşa, Paraschiva, Ochiţa, Fotinia, Adămachi, Păuna, Bucur, Nedele, Daniilu, Marina, Varvara, Tănasă, Trifon, Mihailu, Docica, Jicica, Truha, Petrana, Gana, Stoiana, Iordan, Minca, Flore, Hristu, Ţane, Apostul, Tancu, Anisia, Minciu, Răduş, Anton, Boiciu, Nicolina, Spiridon, Jăviţa, Ene, Şărbanu, Chirac, Iane, Voicu, Toncir, Ţfetcu.

Măcinu.

Hristu, Rada, Angheluţa, Niţa, Radu, Nedelcu, Gherghina Elina, Anton, Ilina, Ivanca, Marcu, Petran, Ilii, Mane, Marin, Stoica, Stoian, Stan, Stana, Angheluţa, Avram, Rada, Deicu, Jălie, Ioana, Todor, Drăstu, Iordan, Mihail, Smăranda, Barbu, Todor, Ţone, Cozma, Stefana, Iordana, Safta, Petre, Sora, Ancuţa, Costantina, Marina, Tănasă, Chirana, Raica, Todora, Mladin, Necşa, Dimitra, Neaga, Neacşa, Chiriacu, Marţula, Radu, Niţă, Sofia, Ştefan, Ţone, Anastasia, Raica, Vasilca, Alicsandru, Rada, Iordana, Sandu.

Satul Greci.

Manoli, Sanda, Mladin, Vintilă, Mihail, Gane, Zaria, Elina, Petcu, Dobra, Marin, Niţă, Enache, Stanciu, Anastasia, Stoica, Radu, Agafia, Neacşa, Nicu, Sava, Stoiana, Ioana, Maftei.

Taiţa.

Pricopi, Afia, Anastasia, Tărasă, Matroana, Irina, Dămian, Teodosia, Luca, Parasca, Zaharia, Corne. Dimu, Tudore, Sidor, Palasca, Mutra, Hrăpina, Nicola, Alecsandra, Alecsandru, Sămion, Ivdoha, Titiana, Melania, Cozna, Nedele, Evdohia, Sidor,

www.dacoromanica.ro

Lişcu, Mihaşca, Alecsă, Ivdoha, Todora, Mitra, Avram, Lachira, Pavăl, Gligori, Iosip, Chirilă, Licherii, Ocsana, Mihail, Dima, Harasăm, Ocsana, Marin, Hrăstu, Stoian, Aniţa, Neagu, Neaga, Todor, Stanca, Stan, Sanda, Iordan, Anghelina, Bratu, Iordachi, Biţa, Ioana, Sandu, Marina, Panaetu, Anghel, Stoiana, Niţa, Niţa, Pavăl, Gavrilă, Mutra, Sofia, Idochia, Aftanom, Nemafiu, Luchia, Nadeja, Sămion, Elina, Fodor, Toma, Ifronia, Iftene, Mihăilă, Ostapi, Pazia, Pălaşca, Lionte, Potapi, Hopca, Herman, Afia, Ihim, Naum, Irina, Părasca, Iacov, Horpina, Artimi, Tudosă, Marina, Netelca, Nechita, Hriţan, Titiana, Vasălca, Stepănina, Ivdoha, Ocsinte, Părasca, Avrămia, Titiane, Nichifor, Iosip, Gligore, Galinicu, Trofim, Milanca, Sava, Mălanca, Pătru, Matroana, Mihail, Harasina, Gligori, Moisă, Călina, Ocsana, Stepan, Temofte, Ognat, Hevroana, Arsăni, Milana, Artene, Hrusina, Condrat, Iochim, Miiruşca, Bucur, Samoilă, Stan, Ioana, Salomia, Vasălca, Cale, Raicu, Bogdan, Dochiţa, Caluşa, Marghiola, Chiriac, Chiru.

Jăjila.

Ilii, Chiriacu, Iane, Banciu, Ghenciu, Ganu, Ianiu, Stanca, Nicola, Sofia, Chiriac, Polihroni, Nicolai Căsapu (25 lei).

Tulce.

Isaia Ieroshimonah cu sinodii lui, Neohit eromonah, Dimu, Maria, Ioan, Vărvara, Radu, Gheorghe, Ana, Dimitru, Răduşu, Dimitru, Stoian, Ianachi, Bănciu, Hristu. Morţii: Dimitru, Stoianca, Iordanca, Vii: monahul Nicodim, ereu Vasile, Măranda preszvitera, Gheorghe, Maria, Ravica, Ana, Linţa, Ioan, Ana, Anton, Ioan, Văsălca, Gheorghe, Gligori, Toodor, Dochiţa, Maria, Titiana, Ioan, Catrina, Ioan, Ana, şi Todor, . . (şters).

Altă foaie.

Rizu, moş Rusu, moş Nicula, moş Prenciu, Arhonda, Ianache Panait, Alecsă, Chiriacu, Diordzu, Crăstu Meregiu, 4, grău, 4 orzu; Chiriacu Vasile, Iurgu, Mătuşu, Lefter Mititelu, Nicola Ciobanu, 4 orzu; Ianciu Dobri, 4 orzu Panaitu Dobre, Dimitrachi Bogdan.

S'au strîns orz 4 baniţi.

Satul Nou.

Chiriţă, Lucheria, Macrina, Paraschiva. Filipu, Panaghia, Ana

www.dacoromanica.ro

preszvitera, Gheorghi Pricochi, Todor, Şărbana, Grăpina, Ignatu, Marina, Dochiana, Sofia, Crăstina, Gligori, Frăsina, Lisaveta, Sofronia, Condre, Todora, Sămion, Samson, Acsăna, Căprian, Catrina, Dobre, Dimu.

Zăbălu.

Preot Şărban, Anastasia, Urăiu, Todora, Despa, Anghel, Iana, Tasia, Zamfira, Stata, Paraschiva, Domente, Stefana, Gherghe, Zamfira, Iordana, Cherachiţa, Dobre, Zamfira, Paraschiva, Spiru, Paraschiva, Păscale, preot Pricochi, Todora, Anastasia, Gavrilă, Vlad, Hriste, Fotina, Dobra.

Rugăminte.

Bărinte Ilie te poftisc ca să binevoeşti a-mi face (şe) şerirea aşastă dacă binevoeşte ca să fim amundoi slujitori la o sfântă bisărăcă, să facşe îndemnare oamenilorŭ ca să mă tocmească dacă li face trebuinţa de dascal. Iar dacă nu, să-mi spue, că eu îmi găsăscŭ la altă parte, cum ţam spus că am găsit la Zibil, că eu mai mult nu pot să şăd aşa, că vedeţe s'nguri şi Sf nţia Voastră ca veni iarna şi ramaiu al Sft. Voastre întru toate blecat. (B)

1862, Iulie 2.

Apostol Teodorescul.

Fecioru lui Stan vătavu cu numile Ghina (?). Preotu Ilii nu are nicio soră .. s'au datu acestă mărturi între dănşii...

Satul Zafirna

Avram, Paraschiva, Iacov, Safta, Pavăl, Irimia, Alecsă, Pricochi, Tănasca, Crestu, Voica, Stana, Stoian, Stanca, Nicolina, Gospodni, Gospodina, Draghia, Mihalu, Anastasia, Soltana, Bălăican, Todosă, Tasia, Matinca, Ivana, Andrii, Mavrodi, Rada, Taniu, Nedelcu, Stefana, Slavinu, Ilina, Iustina, Sămion, Stana, Mitru, Bicina, Vlasu, Iorgu, Dobra, Zlata, Grozu, Gheorghiţă, Nuşu, Mălan, Sanda, Dochina, Icaterina, Moisă, Ivana, Panaghia, Velcu, Jiciu, Voica, Zlata prezvitera, Ianciu, Stoian, Dănilă, Iona, Gherghina, Tudora prezvitera, Gana, Hristu, Ninu, Dimu, Ioflu, Maranda, Tana, Stanca, Vela, Petcu, Ivanciu, irii Dimitru, Tudora prezvitera, Vidu, Nenca, Nedelciu, Donciu, Nenca, Nenciu, Tana, Stoiana, Jălija, Vladumiru, Donciu, Rada, Penca,

www.dacoromanica.ro

Marinca, Dobra, Nedelciu, Lazuru, Dimitra, Munciu, Vasilca, Ocsinte, Macsin Despina.

(Cu creionul. 1872.)

Piinciu, Chicioruş, Vasile Prină (?), Ion Jartliu, Stan Vătavu, Petre Căzacu, Maftei Rusu, Iacov Putină, Marin Popa, Costantin Porneiu, Ilii Spală-Varză, Cristu-Bulgaru (?), Ivan Popa, Gherghe Zuzu, Pătru Bulgaru, Gheorghe Porcariu, Isacu Săçriariu, Ioan Butucu, Gheorghe Papucu, Donciu Gospodin, Dimu Bulgariu, Todor Pisăru, Mizai Lazăr, Iancu Vamu (sau Ian Covaliu ?), Baba Marina, Pintelii, Simion, Tărcatu, Todosă Butuc, Tănasi Tuzlariu, Jălescu, Pipiriţicu, Tuzlariu, Alecsă Rusu, Vălşănu, Gheorghe Putină, Groza, Vasăli a babii Radii, moş Toma, Ioan Bogdan, Dedu Biniu, Tanasă Tărcatu, Săcriiriţa, Stefan Şăndre, Cara-Stoian, Vasile Butucu, Gheorghe Toma, Mitru purcaru.

. . . . . .

Moisă Mocanu, Mane Zorilă, Tănasă Tărcatu, Dimitru Babei, Nichiţa, Gheorghe Schiţă-Verde, Chirică, Costăndachi, Iftine Mane, Nicolai Mutălică, Simion Toma, Ioan Găvată, Gheorghe Bărte, Nicolai Rusu.., Gheorghe Căzacu, Petre Timofte, Stefan Cosiao (?) Nicolai Lăban, Ioan Cordun, Vasili a lui Ilii *(sic)*, Androni Crivăţ, Vasile Stan, Ghenciu Bulgariu, Gheorghe Mane, Pavăl Bărte, Costantin Căzacu, Nicolai Băracu, Radu Măniu.

Socoteala l'Alibichiu, daturile ce au dat ominii, şi anume:

	lei păr.
Pătrurachi *(sic)* Iagiu	25.—
de la Tulce	210.—
Un negutitor din Măcin	15.—
Nicolai căsapu ari să dè	1 a să dei 24.—

	lei păr.
Satul Alibichiului	908. —
Babada	98.—
Un Turcu	10.—
Grădinarii de la Baba	50.—
Inisala	vinu
Satul Noo	65.—
Satul Nicolităiu	300 vin
Satul M denchiu	100.—
Moş Todor Capră	1.—

www.dacoromanica.ro

	lei păr.
Satul Cerna	55.—
Satul Bălăbance	42.—
Mocanu de la Călugăra	10.—
Illi de la Apcadun	130.—
Arhondi	108.—
moş Stefan	115.—
Dimu Hagi Gheorghe	254.—
Niţi Mocanu	100.—
De la Dobre	175.—

Socoteala pentru daturile la biserică, şi anume:

	lei păr
Fer pentru chiroane, 48 ocă	86.—
Lucru Ţiganului	96.—
Chiroanile, 72 ocă	338.—
Ferestele	58.—
Scăndurile de la maisturi	38.—
Scănduri	300.—
Balamalele pentru uşi	53.20
Scăndurile de la Zucorava	145.—
Scăndurile de la Tulce pentru boltă	66.—
Iară o ghelă di scănduri la oltar sus	84.—
Iară scănduri cari au adus Ene	180.—
Scănduri di la Hangirca	(şters) 65.—
Pentru balamale	8.20
La maisturi am plătit	2900 lei, 3 chile di grău.
Bisărica Alibicu la maisturi	2900 lei şi trei chile di grău.

Satul Turcoia: Petcu, Gheorghina, Petcu, Ioana, 4 baniţi popuşoi, Milu, Iani, Mihaiu, Gheorghe.

Socoteala cari au striimis di la părgariu din mâna icsariului.

lii păr.

36.— la botezul Domnului Hs.

33.— Sf. Ioan Botezătoriul.

Gheorghe, Vasili, Chiriac, Iosip, Despina, Nuţa, Dimitra, Mara, Ioana, Ilina, Vasilina, Jana, Părasca, Iane, Lefter.

1 di po[pu]şoi Luca, Niţa, Maria.

1 di orzu Ladimir, Gherghina, Iancu, Ţâna.

www.dacoromanica.ro

Părinte Ilie,

Frate părinte, ştiţi că pornirea Sf. Voastre de la Cataloiu la Alibechiu au fost vorba ca să-mi strângă moşul Dumitru şi cu ecsariul să-m strângă parale de pe în sat; nicio pără măcar ni mi-au strâns, zăcând nici Sf. Tale nu-ţi dă liafa, nici mie, că te vede pără (=pre) Sfinţiia Ta că nu-i cauţi după cum să cuvine în asămine scopos. Eu pre Sf. Ta te cunosc precum Sf. Ta m'ai alcătuit Sf. Ta să-m cauţi şi părălile şi păinea de la oamini; eu pe alt nu cunosc.

Apostol Toodorescu.

Cele şapte porunce ale sfintii bisărici.
(repetat.)

1-iu să ţie sărbătorile cele alesă şi legate.

2 să asculţi Sf. leturghie în toată Duminica şi sărbătorile cu evlavie.

3 să păzăşti cele patru posturi de preste an, precum şi toate Mercurile, Vinerile şi ajunurile.

4 în toate posturile să-ţi mărturiseşti păcatele la preot dohovnicul şi te împărtăşească cu trupul şi sângile lui Hristos.

(Altul scrie.)

Socoteala lui Gheorghe Mane, şi anumi:

	lei	păr.
un prohodu a morariului	18.—	
o cununii ţigănească	18.—	
un botezu la Sava	6.—	
la Neculcea	2.12	

Socoteala maslurilor cătu a priimitu

lei
500 la începutul bisăricii,
500 la Tulce Arhondi,
2000 la Sf. Dimitri,
100 „ „

Socoteala Bărlăd[ea]nului.

No. 150 lei la moş Chiriţă 9.
la Gavrilă Schipu 4.
1879 Socoteala lui Tănasă Icsariu.

www.dacoromanica.ro

Socoteala cătu au priimit zugravul, şi anumi lei 807.

Socoteala zugravului ci au priimit din socoteala până acum, şi anume lei 710, luna lui Ghenari 19 zile, 185, luna Feorari 2, di la Vasile Mocanu, priimitu zugravu.

Satu Nuo.

Tudor, Anastasiia, Iancu, Slava, Dimu, Gheorghe, Niţa, Todor, Ene, Filipu, Stoiana, Stana, Done, Hrisana, Costanda, Gherghina, Stana, Gavrilă Ocsina.

Altă scrisoare:

Dimitre, Proschinitu, Paraschiva, Hristu, Lefter, Neaga, Sava, Ene, Elina, Matroane, Hrăstu, Sofia, Agrăpina, Anghele, Ioana, Iacov, Iftene, irmonah, Baicu, Trohin, Simion, Stoian, Teacu, Todora, Lazur, Jăcu, Haralampii, Alicsandru, Dimitra, Anton, Pavăl, Nedelcu, Paraschevа, Călina, Hristu; Chiriac, Tănasă, Iordache, Dobra, Sotir, Pricopi, Jăliu, Mina, Acsănia, Nedelciu, Raiciu, Marina, Melania, Vasălca, Hariu, Iosif, Motra, Hrisava, Ioachim, Ilii, Dochiţa, Avram, Vasilina, Ivdoha, Mina, Stepan, Velicu, Velicu, Spiridon, Gligore, Staicu, Costachi, Ioana, Iane, Hristu, Domnica, Ivanciu, Nicolina, Ilina, Dimostene, Pintilii, Macsăn, Ivdochim, Onescu, Panaghia, Iordan, Lazur, Maftei, Alecsă, Hristu, Andoni, Ţancu, Alicsă, Safta, Zaharia, Stefana, Nicola, Irina, Panaite, Todosă, Dimitrache, Radu, Vălciu, Sava, Hristu *(bis)*, Panaitu, Sfetcu, Lisaveta, Flore, Apolon, Nucă, Trifon, Anton. Obrăte, Domnica, Ruse, Velica, Lionte, Stepan, Andriu, Luca, Adămache, Nan, Dimu, Dobre, Ivanciu, Stoiana, Despina, Neda, Şărban, Stămate, Manole, Irosăna, Milana, David, Artiu, Mirco, Iftene, Marcu, Chiva, Spiru, Ivanghele, Nicolina, Gherasim, Trandafil, Flore, Bucur, Jele, Iosif, Chiraţa, Stoiana, Nănasă, Staicu, Rusa, Stoiciu, Doni, Gospodin, Puiciu, Titiana, Neda, Mila, Tihon, Enciu, Pena, Jecu, Jeica, Hristu, Tereziia, Halbrină, Ţone, Vladu, Nicolache, Dohiţa.

Pentru... ce este luatu din Tulce de la părintele Nicolai în preţu 4 chile de orz să răspundem la vreme harmanului.

O chilă moş Nicola Ciorbagiu.

O chilă Vălciu.

O chilă Dobre.

O chilă Dumitru Rusu.

www.dacoromanica.ro

Iftimi Rusu: Sf. Trii Ierarhi.
Ciţicu Lefter: Is. Hs.
Fote Tănasă: Sf. Ioan Botezător.
Gheorghe Capsuzu....

* * *

O preţioasă prefaţă

Bibliografia Bianu-Hodoş n'a reprodus în întregime prea-frumoasa prefaţă la mica şi artistica publicaţie „Catavasiiariu acum întru acest chip aşăzat şi tipărit întru întîia Domnie a prealuminatului şi prea-înnălţatului Domn Io Alexandru Constandin Moruzi Voevod, cu blagoslovenie şi cu toată cheltuiala preasfinţitului Mitropolit a toată Ungrovlahia chir Filaret, într'al 51 an al vieţii Preasfinţii Sale şi întîiul an al păstoriei, în anul de la Mîntuirea lumii 1790 **(sic)**. De Dimitrie Petrovici, Buc. tip.".

La început găsim:

„Stihuri zeace de cîte doasprezece sloveniri ale peceţii prea-luminatului Domn.

Aceaste doao seamne ce-i pecete am pus
Luminat Domnului nostru i s'au adus.
Eşiţi, Muse, cîntînd, întîmpinaţi-l,
Cu flori de crin frumos încununaţi-l,
Slăvească-se şi'n mulţi să se vestească
Alexandru iros în Ţara-Românească.
Noroade, mîini, ochi să rădicaţi,
De la ceriu fericire să-i rugaţi.
Raze de aur anii să-i înmulţească
Umeri protivnicii să se zdrobească."

Prefaţa însăşi începe aşa:

„Cuvînt cătră cei ce să vor întîmpla a ceti.

Darul cîntărilor iaste o puteare învăţătoare ce deşteaptă simţirile şi aţîţă aprinderea asupra cărţii cătră carea să întinde învăţarea glasului. Şi, cînd ne slujim cu dînsul spre lauda lui Dumnezeu, ne înnalţă mintea ca cum n'am fi pre pămînt. De l-am schimba spre umilinţa sufletului, nu pot ţinea ochii lacrămile. Se aprinde inima de o dorire mai pre sus de lume şi ca cum s'ar întraripa sufletul, zboară la ceale mai din lăuntru ale Raiului, acolo, de unde şuierătura şarpelui cu veninat glas scosease pre Adam afară. Nu iaste altă puteare omenească, nici mai deş-

www.dacoromanica.ro

teptătoare, nici mai grabnică în prefacerea simţirilor decît meşteşugul cîntării.

Cu acesta fericitul David gonia pre duhul cel rău de la Saul.

Şi un filosof odinioară (pe margine: Pitagora) pre nişte tineri ce să purta după un cîntec învăţătoriu de săltări fără de ruşine i-au potolit numai cu schimbarea glasului coardei. Atîta cît aceia ruşinîndu-se au lăsat jocul.

Marele acela Alexandru care au numărat mai multe biruinţe decît zile ale vieţii s'au biruit de puterea unui cîntec de războiu: în vremea cînd şădea la masă de mînca, înfocîndu-i-se simţirile, s'au năpustit şi au zmuls o sabie de unde sta, care ar fi şi vătămat pre cineva, din cei ce îi dvoriia, dar iarăşi aceaiaşi cîntători, prefăcînd învitarea glasului în putearea altui cîntec înblînzitoriu, l-au domolit.

Indrăsnim a zice că vrednicia darului cîntării poate să sue pre om şi să-l pue tocma între aceale fericite duhuri cereşti care neîncetat izvorăsc pre acea mai dulce decît fagurul cîntare a Sfintei Troiţe, şi poate să-l pogoare în ceale mai adînci peşteri ale Iadului, să latre cu cherverii Satanii: amar şi vai, In voinţa omului iaste zălogit acest dar. Şi, cu cît îi aprinde dorirea cea cerească şi-l rîdică cătră starea cea dintîi, cînd bine să va sluji cu dînsul, cu atîta îi aţiţă pornirea cătră cele tîrîtoare cînd rău îl va iconomisi, şi-l dă legat tîlharilor celor de gînd.

Pentru aceia purtătorii de Dumnezeu părinţi, carii au supt din roaoa Duhului Sfînt şi de acolo au luat puterile glăsuirei şi dintr'acea lăută de şapte coarde ce cu răsunarea ei răstoarnă pietrile şi dezrădăcinează copacii, au învăţat viersurile de a rumpe inimi şi din lăuntrul pieptului au întocmit a să cînta în besearică Domnului cîntări care zugrăvesc în suflet ca în tablă icoane dumnezeeşti întrupării sale şi patimile lui ceale cu nespusă iubire de oameni suferite, biruinţa şi deşărtarea Iadului, omorîrea morţii şi prea slăvită Invierea sa şi înnălţarea la ceriuri şi altele multe, cu ale căror sudori au înpodobit Dumnezeu besearica sa ca cu o hlamidă şi pre dînşii i-au înpreunat întru o horă ce saltă în sunetele Duhului Sfînt.

Dintre carii aducem aminte şi la acest cuvînt puţin făcător de cîntări ce au strălucit şi în viaţă ca nişte luceaferi pre tăriia beseariciı şi s'au minunat şi să minunează de dînşii veacurile.

www.dacoromanica.ro

Cel dintîiu sfînt părintele nostru Mitrofan patriarhul Ţarigradului, ce înfloria în fapte la anii Mîntuirii Lumii 315.

Prea-cuviosul Roman, carele cu minune au cîntat întîi condacul acesta: „Fecioara astăzi pre cel mai pre sus înfiinţat naşte" cu atîta dulceaţă de viers în cît s'au cunoscut că de la Maica luminii priimise în gîtlejul său darul ca o gustare de hrană. Vieţuia în anul 500 al Domnului.

Cuviosul părintele nostru Andrei Criteanul, albina darului, turtureaua cîntării cea plină de umilinţă, au făcut călătoria vieţii la anii Mîntuirii 681.

Sfîntul Ioan Damaschin şi fericitul Cozma, strunele Bisericii ceale însufleţite, au fost în anii Mîntuirii 727.

Cuviosul Theodor Studitul, cîrma călugărilor, diamantul credinţei, strălucia în anii 796.

Cuviosul părintele Iosif, carele ca un izvor izvorîia cîntările, în cît îl socotiia oamenii cum nu le-ar fi scos de la sine, au trecut prin viaţa ciasta vremealnică la anii de la înnoirea lumii 808.

Sfîntul Nichifor, patriarhul Ţarigradului, cel ce după purtarea numelui au împlinit şi faptele, vieţuia în anii Mîntuirii 845.

Lîngă atîţea ce am arătat să înţeleg şi ceialalţi nenumăraţi carii cu trestiia lor cea văpsită de Duhul Sfînt au zugrăvit precum am zis toată înfrumuseţarea Bisericii, au închipuit toată lupta ceaia ce au stătut împotriva Iadului şi, pentru că l-au biruit, pentru că l-au călcat, i-au împletit cununi neveştejite, pre carele tot pripocul eresurilor n'au putut să le pălească. Cu aceaiaşi văpseală au lucrat a să înţăleage starea Besearicii, prin aligorie ca o grădină prea desfătată, cu împresurare de cel mai lămurit aur, pardosită cu cel mai curat mărgăritariu, plină de pomi şi înşiruită de flori, care să adapă la nişte rîuri curgătoare de viaţă ce încungiură ca un sunet de multe glasuri întocmite, dînd la auzul omenesc a priceape cum că îşi au izvorîrea lor de la rădăcina pomului vieţii.

Deci din ostenealele ceale multe ale acelor părinţi şi dascăli s'au adunat aici aceaste puţine cîntări, pre care le numim catavasii, pentru mai îndemînarea şi deprinderea copiilor ce să îndeletnicesc la învăţătura cîntărilor. Şi dar vă rog priimiţi cărticica aciasta ca o steblă de flori pe care o întinde voao prea-sfinţitul păstoriul vostru de acum şi, cunoscînd folosul ei, rugaţi pre Dumnezeu pentru întărirea sfintei Besearici şi pentru îndelungata păstorie a

www.dacoromanica.ro

plinului de rîvnă duhovnicească părintelui ierarh. Iar cu toţii să ne rugăm pentru înmulţirea de ani cu fericire ai prea-luminatului şi prea-înnălţatului, prea-înţeleptului şi cu toate darurile înpodobit Domnului, nostru Alixandru Muruzi Voevod şi a tot strălucitului palatului Innălţimei Sale, întru al căruia aurit veac, în cel d'intîiu an al Domniei Mării Sale s'au tipărit.

Tuturor plecat
Smeritul arhimandrit

Grigorie Rîmniceanul."

* * *

Acte felurite

1781, 11 Octombre,

Hotărnicie pentru „Costandin Drăghinici mazil ot Cordunul Cernăuţilor", la săliştele Porosacica şi Beiasca, „ce să numesc acum Berezlogii", la Orheiu. Iancul Razu biv Vel Spăt., „Vel Serdar de Ţănt. Orheiului", rînduieşte doi mazili. Se adună răzăşii şi împrejuraşii: Dinul Cerchez de la Ciotrăreni şi Hăjdieni, Dumitrache Sârbul din Curleni, Ienachi Suvace, căpitan, „răzăşi pe partea Vioroai ce o are cumpărătură" şi răzeşii de la Greslani. Se arată „o piatră hotaru vechi, ce zic că este chiotoare moşii Bulăeştilor şi a Guslenilor i a Hăjdienilor". „O fântână cu budăiu." Se chiamă şi Toader Hlobă Vornic şi Vasile Pascal. „Fântâna Rublinca." „El ni-au arătat un ispisoc sârbăsc cu suretul lui tălmăcit de la răposatul Ilieş Vodă şi de la fratele Mării Sale Ştefan Vvd. din vălet 6944, Iuni 5, întru care arată că au miluit pe sluga Mării Sale Ghera şi frati-său Luca Vetrilă cu doaî sălişti pustii la Ţănt. Orheiului, cari hotarul acelui loc până unde vor putè stăpâni, doai săliştî îi vor agiunge." Act de la Alexandru-Vodă, 20 Iunie 7066, pentru Vasile Drăghinici, vătaf, cu heleşteul pe valea Porasăcica, „ci să numeşte acum Drăghiniciul". „Hotarul Movili domneşti." Gheorghe Ştefan la 6 Septembre 7166 judecă între Vasăle Drăghinici de „Orheiu" şi Gheorghie Călăngiul pentru iaz. Act de la „Ioan Cuza biv Vel Serdar de Orheiu" (7 Iulie 7284). „S'au găsit şi tulpina sălcii cu odrăslile ei." „Am căutat pravăţul acelor numite sămne." Citat căpitanul Ion Mitescul. „Un drum ce vine de la Nistru şi merge la Orheiu."

Iscălesc: Ştefan Ciogole, Vornic de poartă, Mihalache căpit.

www.dacoromanica.ro

de, mazili, Enache Suvaca, mazil, Constandin Drăghinici, Grigori Drăghinici.

19 August 1791. Ursul sân Miron Gori, Ili Neculai, Niţă Coţorani, Andrii Răţu, Simion Stăgan vînd moşia la dealul Partii, pe apa Teliţăi, la Orheiu, lui Manolachi Donici biv vel Stolnic.

* * *

Documente de vamă.

Vama Tăcucii.

Tablă de banii vămii ce s'au strănsu pă luna lui Marti la acest ţănut precum în gios să arată:

Număr cărţălui	Banii vămii Lei	păr.	Banii faturilor Lei	păr.	Numele celor ce au plătit vama	Ziua
1083	3	—	100	—	Şai Jădov, 20 vedre rachiu spumă.	1
1085	19	8	640	—	Lupul Jădov, 320 chelceli de epuri.	4
1086	1	32	60	—	Vălcul Hristofor, 180 ocă tiutiun.	11
1087	13	8	. . .		Ilie Arman, 24 boi de sălhanà.	17
1089	6	24	. . .		Husăin-Aga, 18 vaci de sălhanà.	17
1090	13	30	. . .		Raşcul Sărbul, 25 boi sălhanà, 3 vaci tot sălhanà.	17
1093	165	—	. . .		Pavăl Bărlădean, 50 boi negoţu, cu 31 cumpăraţi din sati.	17
1094	29	6	. . .		Dumnealui Stolnicul Vasăli Luchian, 53 boi de sălhanà.	17
1091	33	—	. . .		Ene Hriste, 10 boi negoţu.	24
1092	10	—	. . .		Călin Abăgeriul, 10 boi negoţu	24
1096	132	—	. . .		Dumnealui Medelnicer Ioniţă Gălcă, 40 boi negoţu cu 25 cumpăraţi din sati	24

www.dacoromanica.ro

1095	5	24	. . .	Carabet Arman, 9 boi sălhană, 2 vaci tot sălhană. 24
1097	15	38	. . .	Hagi-Pălivan, 29 boi sălhană 24
1098	27	20	. . .	Dumnealui Stolnicul Vasăli Luchian, 50 boi sălhană 24
	475	33		

Tot vămuire pe Mart.

Număr cărţăluilor	Banii vămii Lei	păr.	
	475	33	suma din urmă.
	53	—	mortasăpie pe 265 viti bez 56 boi cumpăraţi de prin sati, pe carele nu au plătit mortasăpii.
	11	—	pe 11 boi de giug cumpăraţi. 17
	16	—	tot pe 16 boi de giug. 24
	3	—	pe doi cai. 24
	4	20	pe trii cai. 24
	5	10	pe 14 cărţălui date cu plată vămii.
	568	23	adică cinci sute şasăzăci şi opt lei doăzăci şi trii părale face vămuirea.
96	—	15	Necheta Cizmariul au rădicat cizmării din dugheană. 10
99	—	15	Vasăli Tăbulă au rădicat 300 ocă peşte din dughiana sa. 20
	569	13	
	30	—	să scade liafa vamişului.
	539	13	să triimăt bani împreună cu tabla.
	569	13	adică cinci sute şasăzeci şi noă lei şi triisprăci părale facu daţi scăzuţi.

ss . . . . . 825 Martii 31.

Scris de altă mînă.

100	—	să scadi leul răsurilor.
469	13	
30	—	să scadi liafa.
439	—	rămîn vămii.

www.dacoromanica.ro

Suma de banii vămii ce s'au strănsu la acestu ţănut pe luna lui Martie.

Lei	păr.	Încărcătură
475	33	suma tablii ce s'au vămuit cu cărţălui.
52	—	Banii mortasăpii pe 265 viti bez 56 boi ce sănt cumpăraţi de prin sate şi nu au plătit mortasăpie.
27	—	pe boi de giug 27 boi.
7	20	pe cinci cai ce s'au cumpărat de un *(sic)* . . .
5	10	pe 14 cărţălui date cu plata vămii.
	30	pe doă cărţălui urdinali.
569	13	adică cinci sute şasăzeci noă lei, triispreci părale.

Scăderi cum s'au dat.

30	—	leafa vamişului.
539	13	sa triimăt bani împreună cu tabla, adică cinci sute şaszăci noă lei, triispreci părale facu daţi i scăzuţi, şi s'au istovit.
569	13	

ss . . . . . 825, Marti 31.

Hîrlău.

Tabla de bani vămii ce s'au străns la acest tîrg pe luna lui Noemvrie 1825.

Ziua lunii	No. cărţulii de plată	No. cărţulii ordenal	No. bucăţilor	Numele negustorilor	Preţeluire Lei	Preţeluire păr.	Vămuire Lei	Vămuire păr.
4	2172		12	boi de negoţ Tănăsăi a Gafiţei ot Drăcsăni			39 :	24 15
4	2173		8	mii ocă perjă, Şmil sin Moşc	400	—	12	—
			15	mii nuci tăt Şmil sin Moşc	150	—	4	20
12	2144		120	chei di vacă a lui Hoşin	960	—	28	32
			400	ocă . . . . tot Hoşin	135	—	4	2
24	—	în lipsă	80	ocă moron,				
			20	ocă plătică, Toader Lipovanu la Tîrg-Frumos				— 15

www.dacoromanica.ro

24	— în lipsă	30	bucăţi pînză Avram Lipţicanu la Tîrg-Frnmos	—	15
25	2175	10	boi de negoţ Haim Stroişţanu	33	15
25	— în lipsă	40	vaci de sălhănă ci sau tăiet a dumnealui Enache Dimitriu	14	27

Urmează nişte socoteli

Piiatra.

Tabla vămuirii pe luna Noemvrie 1825.

Ziua lunii	No. cărţulii	No. bucăţilor		Lei	Bani
5	4704	14	vaci negoţ, Ivan Blaga Arman	14	—
5	4705	19	vaci dò, Zaharia Lazar Arman	19	—
5	4706	9	vaci dò, Gligore Blaga Arman	9	—
5	4707	11 1	vaci dò, giuncan, } Cristea Creciun Arman tot în preţu vacilor	12	—
5	4708	7	vaci dò, Aloji Vacar Arman	7	—
5	4709	6	vaci dò, Cristea Hracuş Arman	6	—
5	4710	8	vaci dò, Iacob Agopşa Arman	8	—
5	4711	11	vaci dò, Iacob Hracuş Arman	11	—
5	4712	19	vaci dò, Alecu Hristea Hristiian	19	—
5	4713	10	boi negoţ dumnelui Ioji Ţăran, Arman	23	—
9	4714	15180	scînduri brad Avram Demost, Jădov ot Sculeni, preţăluindu-să cîte 7 lei suta.	16	60
12	4715	3	vaci negoţ Ondraş Sacuiu	3	—
13	4716	10	boi negoţ, Ios Hracuş Arman	23	—
16	4717	3	. . . . . , dumnelui Gherim-Aga	3	—
19	4718	4	vaci negoţ, Gregori Blaga Arman	4	—
19	4719	23 3	vaci dò, boi dò } dumnelui Aloji Vacar Arman	29	108
26	4720	10 1	vaci negoţu, boŭ giuncan } Zaharia Lazar Arman	11	—
26	5391	9	vaci negoţ, Ştefan Chetvoş Săcuiu	9	—
				227	43

www.dacoromanica.ro

Tot Noemvrie 1825.

	Lei	Bani
Suma urmii vămuire.	227	48
18 cărţulii de plată date cum să arată în sus.	6	90
5 cărţulii ordinare date cum să arată în gios.	1	105

No.	No.	
1	3344	lui Costandin la Bacău, pentru 150 scînduri din 1 Noemvrie.
2	3345	lui Costandin Rocer . . pentru zăci pluti scînduri şi gr. . . la Bacău.
3	3346	Gheorghe Pîslaru pentru o mie patru suti scînduri la Bacău din . . Noemv.
4	3347	lui Mance Focşăneanu pentru 500 ocă fasoli la Focşani din 23 Noemv.
5	3348	lui Nicolai Vasiliu pentru 300 ocă murun rădicat din dughiana sa la Neamţu din 28 Noemv.

Urmează apoi nişte socoteli, şi semnează Gavriil Nicolau.

Publicat de Anton Oprescu.

* * *

Documente din judeţul Dîmboviţa.

1.

Copii întocmai scoasă după sineturile moşnenilor Ţărghişeşti, satul Râu, j[u]d[eţul] Dâm[boviţa].

Zapisul lui moşu Pădure, cătră Braşov moşul.

Scris-am eu Pădure al mieu zapis acestui om anume Braşovu, cum să se ştie că să au cumpărat de la mine de rumunie, cu toată delniţa lor de preste tot. Şi l-am cumpărat eu de a mea bună voe drept 7.500 de aspri. Deci să fie în pace de către mine şi de cătră toate rudele mele şi el şi feciorii lui. Şi mărturie: den sat din Bărbuleţ: Dobrotă, Radul i Borde; de în Pucheni: Cârste lui Frăţilă. Am scris luna Aprilie, zioa 15, v[ă] leat 7142.

2.

Carte de judecată a lui jupan Pădure Pârcăl[abul] de Curte, hotărâtă asupra lui moşu Braşovu.

Jupan Pădure, pârcălabul de Curte, cartea noastră acestui om

www.dacoromanica.ro

anume Braşovu şi fii-său Neagoe, ca să fie în pace de către Radul frate-său şi de către noră-sa, Sora, pentru că au cumpărat el pre frate-său Braşov şi cu toată delniţa câtă au fost, pentru că ei au fost rumîni moşilor noştri, iar ei s'au fost cumpărat de către acei moşi ai noştri, însă cu moşia lor cîtă le-au fost delniţa lor mai de nainte vreme. Iară pre atunci părintele dum. (?) Tatul Post., dumnealui le-au înturnat banii îndărăt. Deci, iar ne-au fost rumîni, şi nooă, cu delniţa lor cu tot, cum au fost şi la moşii noştri, căci n'au fost megiaşi de felul lor, ci tot au fost rumîni. Iară, cănd au fost acum, frate-său Radul şi cu Sora, ei nu l-au lăsat să ia răpaos, ci au căzut asupră, ca să ia şi ei dintr'acea delniţă. Iară eu aşa am judecat, să lase pre acest om anume Braşov în bună pace, să-şi ţie acea delniţă cum au cumpărat-o de la noi, că nicio treabă n'au cu el. Căci, cînd s'au scumpărat Braşov de la noi, iară frate-său Radul el încă acolea au fost şi se-au lepadat şi el au zis: că lui, nimic nu-i trebueşte dintr'această delniţă, ci au zis să fie toată la frate-său Braşov.

Deci să-l lasă în pace, că au fost umblat Radul şi Sora fără lucru. Şi, cînd i-am judecat, fost-au şi jupînul Nica şi Guţilă ot Bărbuleţ. Deci, de acum nainte să aibă a-i lăsare în bună pace. Maiu 28 zile, veleat 7154.

S'au scos aceste copii cu stăruirea şi cheltuiala lui Şerban Ţârghişu i Nicola Oancea.

3.

Hotărîrea răposatului întru fericire Io Mateiu Basarab Voevod la mîna lui moşul Braşov.

Cu mila lui D[u]mnezeu Io Mateiu Voevod şi Domn dat-am Domnia Mea această poruncă a Domniei Mele unchiaşului Braşov din Bărbuleţu, judeţul Dâmboviţii, ca să fie volnec cu această carte a Domnii Mele de să ţie o delniţă acolea în Bărbuleţ, care delniţă este a lui. Şi tot o au ţinut încă mai denainte vreme. Iară după aceia, cănd au fost acuma, sculatu-s'au Sora, vară primare lui Braşov, cu pîră, zicînd cum să ia şi ia din această delniţă a treia parte. Intru aceia Domnia Mea am căutat şi am judecat să ţie această delniţă numai el, pentru căci, cînd s'au răscumpărat de rumînie, răscumpăratu-s'au cu delniţă cu tot. Ci într'această delniţă să n'aibă treabă nici Sora, nici Radul,

www.dacoromanica.ro

că au rămas de lege. Şi într'alt chip să nu fie, că însumi am zis Domnia Mea.

Am scris în Tîrgovişte, Maiu 29 zile, veleat 7154.

4.

Hotărîrea cinstitii Mari Dvornicii la mîna moşului Braşov.

Jupan Dragomir Vel Dvornic scris-am cartea noastră acestui om anume Braşov, şi cu feciorii lui, ca să fie volnec cu această carte a noastră de să-şi ţie o delniţă preste tot cum scrie şi în cartea Măriei Sale Domnu nostru. Care moşie este în satu în Bărbuleţu, judeţul Dîmboviţii. Pentru că au venit aici înainte în pîră cu Radul şi cu Sora, de zice Radul şi Sora cum să fie şi ei pre acea delniţă fraţi.

Intr'aceia Domnul nostru Io Matei Basarab Voevod au judecat şi au făcut şi carte cum să-şi ţie acea moşie. Ci ei nu s'au lăsat nici pre acea judecată, ci au mai venit a doa oară înaintea noastră. Ci noi am judecat şi am dat această carte a noastră lui Braşov şi feciorilor lui, ca să-şi ţie ei acea delniţă, de acum înnainte în bună pace, cum scrie şi în cartea domnească. Iar ce om nu va asculta de această carte a noastră, mare certare va avea de către noi. Aceasta am scris ...(?) astăzi după zisa noastră.

Am scris, Aprilie 27 zile, veleat 7155.

Pecetea Vorniciei.

5.

Porunca Ispravnicatului de la Scaunul Tîrgovişţii către trei megiiaşi din satul Bărbuleţu.

Stroie Vel Părcălab, ispravnicul Scaunului Tîrgovişţii, răvaşul nostru la voi 3 megiiaşi ot Bărbuleţu: unchiaşul Dobrotă i unchiaşul Stoica i unchiaşul Neagul Galbenul, face-să-vă în ştire că înaintea noastră avut-au întrebăciune de faţă feciorii unchiaşului Neagoe cu Pătru Portărelul ot Pietrarul, pentru un loc de stînă la Cetăţea, zicînd aceşti feciori ai lui Neagoe că este acel loc de stînă cumpărătoare de la moşii lor. Deci, noi, necrezîndu-i nici pre unul, nici pre altul, dat-am pre voi la mijlocul lor, precum veţi adevăra cu sufletele voastre, a cui va fi acea moşie, să şi-o ţie, şi să le faceţi scrisoare de la mîna voastră la mîna lor, de aşezămînt. De aceasta v'am scris.

Stroe Vel Părcălab, Pisah Maiu, 14 zile, leat 7181.

www.dacoromanica.ro

6.

Răspunsul lui Pătrul Portărelul ot Pietrari după cercetarea şi mărturia urmată de şase megiiaşi.

Adecă eu, Pătru Portarul ot Pietrariul, zapisul nostru la mîna lui Pădure şi a lui Soare ot Bărbuleţul, cum să se ştie că am avut o gălceavă pentru un loc de la Cetăţea, de este un loc de stînă. Numai să jure Pădure şi Soare cu sufletele lor peste mărturisitura acelor 6 megiiaşi. Iară, deaca vor putea jura, să aibă a-şi ţineare locul cu bună pace, Şi pentru credinţă ne-am pus şi degetul ca să să crează. Şi mărturie: Dumitru Vătaful ot Pietrarul. Şi am scris eu Ieremiia, luna Iunie 3 zile, leat 7181.

Iscălit: Eu Pătru Portarul.

Punere de deget.

Acestea cŏpii s'au scos întocmai după cele vechi adevărate sineturi, iar unde era cîte un rînd sau cuvînt sloveneşte, le-am şi tîlmăcit pe romînie, şi spre ştiinţă mă iscălesc: Isaia monah sin Constandin de la Sfînta Troiţă, oraş[ul] Ploeşti.

1845, Sept. 26.

Confirmă judecătoria din Ploieşti.

(Colecţia fraţilor Ioan şi Serghie Georgescu, de la Şcoala Normală din Tîrgovişte.)

Publicate de profesorul **Alex. C. Vasilescu.**

* * *

Acte din vremea lui Cuza-Vodă

1.

Domnule Ministru,

Vin a vă mulţămi de silinţa ce aţi adus a mă îndatori şi sînt cu părere de rău că bună voinţă din parte-vă au fost în zădar stimulată, nefiind proteguitul mieu decît un simplu doritor de a se folosi în numele unui fiu iscodit cu suma de 150 lei.

Acum însă, d-le ministru, socot că jăluitoare ce vă recomand şi carii suplică şi mărturie v'o alăturez va fi mai vrednică de a mea intervenţie şi de buna vroinţă ce veţi pune a uşura traiul unei biete văduve ce precum cred nu are decît dreptate.

Primiţi, etc. Elena.

In 29 Iulie 1864.

www.dacoromanica.ro

2.

Telegramă domnească.

19 Iulie 1864. Să nu se libereze deţinuţii străini fără ordin.

Madame Cogalniceano.

Crime infâme. Barbo Catargi assassiné. Ville tranquille. Tu auras nouvelles sur tout acte important d'ici.

Cogalniceano.

Biserica din Doljăşti.

1. Acest sfânt lăcaş s'a zidit întru cinste preasfintei Troiţă cu cheltuiala dum. Vas[i]lie Rus. Hat. şi de eromonah Dionisie Hudici, împreună cu ajutor şi altor fericiţi ctitori pentru vecinica pomenire lor.

1774, Iun. 24 dni.

2. Prea-fericitul ieromonah Dionisie Hudici, cel adevărat ctitor şi începătoru sfintei monastiri Doljeşti din mirenie s'au numit Dimitrie vt. Med., la anii 7260 s'au călugărit rasofor, numindu-să Daniil, hirotonisindu-să ierodiiacon în sfn. mnstr. de preosfnţ. Mit. Iacov Put[neanul], leat 7260, s'au hirotonisit preaot la 7263, şi'au răposat de boala ciumei la 7281.

(Scris 7328, Sept. 8; pus de Veniamin Putneanul. Costache Ponici sapă la 1820.)

3. Pe o **Evanghelie** din Bucureşti, 1760:
Antioh Catargi Post.

4. Pe un **Apostol:**

„Al dumnei cocoanii Ilincăi Paladi Logofeteasa, dat la biserica ce din nou să zideşte la moşia dumisale Leţcanii-Vechi la let 1802.

Acest svânt Apostol l-am dat noi la biserica la Ciorăşti unde este hramul.

5. Pe un **Penticostariu:**

Aici am scris eu cum să să ştie cum că am pus aceste zăloge în cărţi în toate.

www.dacoromanica.ro

Să să ştie de când m'am rănduit preot la Holboca la dumnelui cuconul Neculai Banul, umbla vletul 1781.
umbla vletul 1781.
Chiril Bucureşteanul.

6. Pe un **Octoih**, 7282, Bucureşti:
Neculai Balş Pah.

7. Pe un **Anthologhion** din 1777:
Şi acestu Mineiu de noi s'au dat la sfânta bisearică de la Holboca, cumpărat în 18 lei, iar cela ci-l va înstreina... să fie blestemat; 1778, Octomvrii 7.
Neculai Balş Pah.

8. Acest sfn. chiot esti făcut din argint a Horeacii, 1805, Avg., şi s'au dat la s. mănăstire Doljăşti în veaci.

9. Supt aciastă piatră să odihneşte robul lui Dumnezeu Vasilie Rosat, Hat., ctitorul aceştii sfinte mănăstiri Doljăşti, 1767, Dechem.

DĂRI DE SAMĂ

Alexandru Marcu, *Romanticii Italieni* şi *Romînii* (din «Analele Academiei Romîne» pe 1904).

Autorul, care a publicat mai multe studii de literatură italiană, începe cu un „quadro" exact al împrejurărilor din secolul al XVIII-lea. I se pare a descoperi o „manie" a călătoriilor (se dă o bibliografie a lor). Se notează călătorii cari au fost în Răsărit. Se trece la Marsili, oaspetele lui Brîncoveanu, rectificîndu-se ortografia Marsigli pe care o dau însă chiar operele lui (dar nu se descopere harta de la Padova a Stolnicului Cantacuzino; *Conun Namè* nu poate fi „un istoric turc", ci Canun-Namè, cartea de legi, „canoane" a lui Soliman-cel-Măreţ). Se atrage atenţia asupra unui ms. al generalului tratînd despre populaţia Ardealului şi altul cu note „ardelene" în deosebite limbi; primul are şi figuri în colori. Vin apoi Del Chiaro şi Silvestru d'Amelio, cel cu predicele în româneşte. Panzini trece cam prea răpede. Urmează Sestini, Grisellini, Dalmatinul Boscovich (este şi în *Uricariul*), Spallanzani, notele lui Toderin, despre Dimitrie Cantemir. Volumul Σειρὰ τῶν πατέρων din Lipscai

www.dacoromanica.ro

publicat de Grigore-Vodă Ghica, nu e necunoscut. Interesantă traducerea lui Metastasio de „Suţu, nepotul Domnului muntean", 2 vol., Veneţia 1779. Tot aşa traducerea tratatului turcesc despre „virtuţi şi folosul nenorocirilor", de fiul lui Alexandru Ipsilanti din turceşte în latineşte, traducătorul, crescut de un bun dascăl, murind: e Dimitrie, fratele lui Constantin. Raicevich e Ştefan Ignaţiu, nu Ioan (p. 27).

Pentru vremea romantică e vorba de Perticari (note de limbă), de Caronni (citat încă de Sestini) (la 1790 nu era însă prinţ al Ardealului). Caronni are note nouă despre Romînii ardeleni (şi unele consideraţii despre limbă). Se ating ştirile din Mezzofanti. Pe larg e vorba de observaţiile filologice ale lui Leopardi. Tot aşa despre Tommasèo (cf. asupra lui şi *Corespondenţa lui Ştirbei-Vodă)* şi despre până acum ignoratul Cattaneo sau despre Meroni, cu presintarea-i simpatică a vieţii ţeraneşti (p. 53) (planşele trebuie neapărat reproduse). Partea dată Romînilor în dicţionarul lui Meroni e cu totul remarcabilă (p. 53 şi urm.). O broşură politică a lui Tommasèo e foarte pe larg analisată (p. 6 şi urm.). Se dă şi proclamaţia lui către soldaţii romîni ai lui Francisc-Iosif (pp. 71-3).

De interes sînt şi alte menţiuni ocasionale: a lui Vico, care vede în Domnii noştri nişte robi, „Moldoveanul mai slab încă decît Munteanul" (p. 6, nota 2), a lui Muratori, care ştie că de la noi au venit Ţiganii (ca şi un Predari) (p. 6), a lui Maffei, care ştie ce limbă e vorbită la noi, a lui Algarotti, care recomandă Ruşilor colonisarea Ucrainei cu oameni de la noi (p. 16). Ştirile lui Bonaugurio (1770) (p. 17 şi urm.) n'au importanţă. Ale lui Fortis despre Morlahi, abia. Iesuitul Hervás y Panduro vorbeşte despre limba românească (pe la 1780). Notele despre Asachi în salonul generalului Miollis şi 'n atelierul lui Canova, despre primirea lui la Arcazi, p. 31, nota 1. Tot acolo despre amica lui, Bianca Milesi. Apoi semnalarea ilustraţiilor din traducerea italiană a lui Wilkinson (p. 41). Presenţa lui Carageà în Toscana, p. 40, nota 1. Un discurs al Mitropolitului Ignatie într'o revistă italiană (p. 42). Ori diplomele lui Constantin Ghica, p. 55 nota 2 (de sigur după propunerea Dorei d'Istria). Ascoli începe cu un studiu comparativ între limba românească şi dialectul friulan (p. 58). Asămănările cu dialectul sard, p. 61. Ştiri din epoca Unirii, în revistă, p. 62 şi urm. Se vorbeşte şi de

www.dacoromanica.ro

opera lui Tulio Massaranl, de a lui Vegezzi Ruscalla şi de a Idei Melisurgo-Ruscalla. Garibaldi apare sfătuitor, prin Dora d'Istria, al unirii romîno-maghiare (pp. 80-1). El felicită pe Romîni pentru victoriile din 1877 (p. 81, nota 1). Aleardo Aleardi cîntă pe acelaşi soldat ardelean jertfit de Împăratul său în Italia. Mazzini e şi el tratat deosebit; după el Canini (menţiunea antologiei iubirii cu bucăţi româneşti; a broşurii despre Evrei, cu ştiri şi despre războiul cu Turcii; la 1884 deschide curs de româneşte la Academia de Comerţ din Veneţia. Trăia în 1890 şi a tradus şi din Eminescu). Un „prinţ moldovean" apare în *Armando* al lui Prati. Un apendice duce până la 1900 (şi ceva despre Arturo Graf).

Ca observaţii, despre Vlad Boţulescu de Mălăieşti am vorbit pe larg, după I. Bogdan, în *Literatură şi artă romînă*. Εθνικὸν Ἡμερολόγιον din 1868 cu articolul Dorei d'Istria îl am (v. p. 70 nota 2).

CRONICĂ

In *Die deutsche Dichtung Siebenbürgens im Ausgange des 19. und im 20. Jahrhundert, drei Jahrzehnte,* Iena, 1925), d. Karl Kurt Klein presintă câteva capitole, bine scrise, din viaţa literară a Saşilor ardeleni. Autorul are dreptate cînd spune că e absurd să se scrie volume despre „motivul visului în literatura *mittelhochdeutsch* pe la 1250" şi să se lase cu totul la o parte o întreagă secţiune vie a literaturii germane actuale (p. 2). Prefaţa, care caută să explice caracterul şi lipsurile literaturii săseşti e plină de înţelegere şi de perspicacitate: merită să fie cetită cu atenţie şi de cine face parte din naţiile conlocuitoare. Se menţionează şi cererea, ivită în Germania, de a se scrie istoria literaturii şi pe ţinuturi, pe seminţii, — cuminte desiderat.

Cartea, destul de întinsă, arată cum după literatura de luptă contra Ungurilor, pe la 1870-80 (Michael Albert, Traugott Tamm, Wilhelm Schuster), a urmat o epocă de poeste pentru poesie. Împăcarea cu un mai blînd regim maghiar potolise patimile: două izbucniri nouă, în 1896 şi 1907, fură înăbuşite. Simţul pentru viaţa poporului, îndemnul noii literaturi germane sînt factori hotărîtori. Apar Henningii, Römer, Orendi-Hommenau, Melas, Herfurth, Fr. Ernest Rösler, Litschel, Thullner, Kirchner, Sera-

www.dacoromanica.ro

phim, Anna Schuller-Schulerus, Daichendt şi alte notorietăţi locale care meritau să trezească interes şi aiurea. Modelele lor germane sînt puţintel cam vechi. Cei numiţi la urmă dau viaţă nouă dialectului (dacă ar fi dat şi subiectelor înseşi ale musei populare...). Ce a făcut Alecsandri şi mai ales Eminescu la noi între 1840 şi 1880 ajung a face, cu toată tirania unei mari literaturi în alt dialect, glorios, dar străin, pe la 1890 Saşii. Nu lipseşte poetisarea anecdotei, care, cu mult succes pentru moment, s'a încercat şi la noi. Reviste nu se putură în adevăr împicioroga până la frumoasa publicaţie *Die Karpathen* din 1907 (doar „Landwirtschaftliche Blätter" şi „Siebenbürgischer Volksfreund"). Şi acolo ca şi la noi până pe la 1880 Calendarele avură şi un important rol literar. Acolo apar şi povestiri (de Iulius Theiss, în 1895, ceva despre contrabanda la vechea graniţă românească, de Johann Leonhardt, care atinge şi viaţa Romînilor ardeleni, ca „Stina", „Stâna"). Se dau ştiri amănunţite asupra unei literaturi nuvelistice neaşteptat de bogate. Nu lipseşte nici povestirea istorică (Daichendt). Istoria aşezării Saşilor în Ardeal iea corp în popularul roman al istoricului Seraphim, „Imigranţii", acelaşi însă care din toată viaţa Romînilor ardeleni a ştiut culege numai satira „Alegerea în Satul Moţilor"; Calendarul „Siebenburgischer Volksfreund" pe 1904). Alţii, mai ales femei, povestesc mai simplu şi mai simţit în dialect: Adolf Schullerus îşi rîde în acelaşi calendar de „dascălul valah". Piese de teatru cu caracter ocasional aparţin aceleiaşi direcţii: se ating şi subiecte istorice. Unele din ele fac parte din genul operetei. Litschel şi Semp încearcă o nouă comedie. Dar şi realisări teatrale în stil mare sunt opera aceleiaşi generaţii.

La 1907, cu „Die Karpathen", de la Braşov, a lui Meschendorfer, începe era nouă, revoluţionară. Se caută forma estetică, aşa cum în Apusul german o cerea vremea. Asociaţia artistică „Sebastian Hann" lucrează în aceaşi direcţie renovatoare. Îndepărtarea de tradiţie şi de popor era socotită ca un lucru inevitabil, dar care nu trebuie să se regrete. Fondul însuşi ajunge a fi fără interes. E literatura desrădăcinată.

Ca tip în lirică „mici tablouri executate prin scoaterea la iveală a unor caractere secundare, adesea neesenţiale, în desemn uşor" (p. 87). Ca limbă, capricioase formaţii individuale.

Cel mai bine înzestrat, capabil de adîncă simţire şi de nobil

www.dacoromanica.ro

avânt către idei, e Iosef Lehler din Mediaş (p. 92 şi urm.). Dar autorul recunoaşte că prin aceste însuşiri chiar poetul iese din falanga renovatorilor. Pentru formă se laudă mai ales Eduard Schullerus (p. 194 şi urm.). Citaţiile din Hermann Klos arată un fin simţ al misterului, înnainte de a trece la bolnavele fantasii ale aşa-zisului „expresionism".

În noua povestire, legată totuşi strîns de satul săsesc, Regine Ziegler se gîndeşte şi la „Ghiţă, rîndaşul pastorului" (p. 104). Luise Helfenbein recomandă recîştigarea pentru „Neu-Sachsen" a terenului pierdut la Romîni (p. 106). Aceiaşi primejdie românească o arată parohul de la Orăştie, Julius Orendi (pp. 106-7), dar el mîntuie vorbind de prietenia zilnică între ţeranii celor două naţii, de sincera părere de rău a Romînilor cari stau locului faţă de ultimii Saşi cari pleacă din sat şi cărora li se dă un înduioşat ospăţ la plecare. Foarte lăudat e bătrînul romancier Plattner, „Roseggerul săsesc" (pp. 107-10). În Wittstock se înfăţişează un delicat represintant al nuvelei psihologice. Noul curent însufleţeşte „Lenora" lui Meschendörfer.

Înţelegem pasiunea cu care autorul vorbeşte de avîntul din 1914, de înfrăţirea la luptă cu fraţii germani şi ţinem samă ş de aceia că lucrarea a fost scrisă pentru publicul german. Mai puţin alipirea, nouă, la Ungaria „pentru că înfrîngerea ei posibilă părea că înseamnă căderea în prăpastie" (p. 122). Se amintesc cuvintele rostite de episcopul Teutsch la Pesta: „ţara am pierdut-o, dar am găsit patria" (p. 122). Se înşiră strigătele războinice pentru Centrali ale tuturor poeţilor saşi (p. 122 şi urm.). Regine Ziegler consacră chiar întrării Romînilor în Ardeal un întreg volum de osîndă (pp. 124-5). Şi predica ridică glasuri ascultate, ca să ne răspingă (p. 126 şi nota 1). Se dă în notă şi toată literatura menită să descrie şi să combată pe Romîni (de Sigerus, Petricek, Leonhard, Gustav Schuller, Luise Helfenbein, Adolf Schullerus, Herfurth).

Literatura de după războiu ne interesează, firește, şi mai mult. Se arată împăcarea subită cu noul Stat, pe care Saşii îl apără contra bolşevismului maghiar peste cîteva luni chiar (p. 127). Se critică însă o politică din care n'a venit răsplătirea pentru schimbarea de atitudine (p. 130). Dar isolarea de Germania dă nou avînt literaturii. Se relevă că revista care poate durà, *Ostland*, a d-lui Csaki, se razimă pe noţiunea patriei nouă (pp. 132-3).

www.dacoromanica.ro

Se iese din provincialism pentru un germanism unitar în noua Românie şi se afirmă nevoia *adevăratei* afirmări culturale (pp. 133-4). „Arta e o eminentă afacere naţională, e expresia devenită figură a puterilor vitale ce se află în naţiune", scrie cu dreptate d. Conrad Nussbacher. Sîntem deci iar pe calea dreaptă, *pe cea mai dreaptă*. În această direcţie, de şi forma e mai absirusă, ar lupta şi revista braşoveană *Klingsor* (pp. 134-5).

Mărturisesc că poesia d-lor Hajek, Reisner şi Capesius nu-mi pare a se potrivi cu această doctrină de luptă. E literatură de iniţiaţi[1]. „Michael Weiss" al d-lui Meschendorfer ni spune măcar că e vorba de o luptă, cu cine şi pentru ce.

N. Iorga

*

În *La Pologne au V-e congrès international des sciences historiques, Bruxelles, 1923,* Varşovia 1924, d. Alexandru Birkenmaier tratează despre Henri Bate din Malines, filosof şi astronom din secolul al XIII-lea (a scris şi un *Liber ludorum*, pierdut). Se vorbeşte de traducerea în limba franceză, în casa lui chiar, a unei opere de astrologie, scrisă de un Evreu. Pare a fi fost în multe domenii, şi al biologiei, un precursor. — Sofia Daszynska-Golinska dă mai ales contribuţia Poloniei în economia politică modernă (noţiuni şi despre trecut: Ioan Ostroróg, care cere la 1477 egalisarea sarcinilor fiscale; solidarismul din 1551 al lui Modrzewski; insistenţa asupra valorii psihicului în producţia economică la şcoala nouă). — De interes deosebit şi pentru noi e studiul lui Bronislav Dembtnski despre „Rolul Italienilor în diplomaţie la sfîrşitul veacului al XVIII-lea"; e vorba de „condottierii„ prin spadă mai mult decît prin „condeiu", ieşiţi din ţara lor pentru a servi alte State, imitînd astfel pe un Alberoni; se descriu tipuri, ca Lucchesini, întrebuinţat pentru pacea de la Sistov, în 1791 — de cercetat pentru noi e „Recueil des documents concernant le deuxième et troisième partage de la Pologne", articolul din *Revue historique* pe 1908, *Mémoires du comte de Senfft*, care a fost şi pe la noi, Lipsca, 1863 —, ori Piattoli, alt factor al peirii Poloniei, Mazzei, Marcolini. — D. Tadeu Grabowski se ocupă de „Reforma religioasă în Apus şi în Polonia": Calvinismul corespunde mai mult sufletului naţional decît lutera-

[1] Ciudat că doi Romîni, T. R. Popescu şi Victor Barcian, au scris poesii germane, — şi, spune autorul, proaste (pp. 142-3).

www.dacoromanica.ro

nismul, marcat, de altfel, cu o pecete germană prea visibilă; arianismul, socinianismul raţionalist e adus de Italienii Renaşterii (ţinînd cu Suedesii pe vremea regelui Ioan Casimir, ajunge a fi prigonit şi expulsat). — D. O. Halecki, începînd prin constatarea că „istoria *generală* sau *universală* a neglijat, pănă aici nu numai cea mai mare parte din ţerile aşezate afară din Europa, ci şi o mare parte din Europa însăşi", nefixînd în orice cas nexul organic, caută a fixà în „istoria Europei orientale" „împărţirea în epoce, mediul geografic şi problemele fundamentale" (multe idei juste, ca aceia a altei Rusii la Moscova decât la Chiev, Rutenia, Rusia primitivă devenind „Lotaringia" orientală între Poloni şi Moscoviţi; rolul Germaniei baltice, care naşte Prusia; „în şcoala Hanilor tatari se va forma Statul moscovit"; cf. *Histoire des États balcaniques* şi *Istoria Slavilor răsăriteni* ale mele; raportul, discutabil, între războaiele italiene şi rivalitatea polono-rusă). — D. Marcel Handelsman pune chestia feodalisării în Europa apuseană; d-sa recunoaşte că totul trebuie să plece de la Roma veche (ca sintesă a tot ce a fost înnainte, adaug, şi pun alături Roma populară, „Romania" formată spontaneu), că este „o continuitate a desvoltării în antichitate şi în evul mediu"; toată noua informaţie, arheologică, geografică, o dovedeşte; caracter confus şi parţial al izvoarelor culte faţă de „barbari"; nevoia de a reveni de la siguranţa vremii mai nouă la nesiguranţele primitive; „emanciparea graduală a cetăţilor" (p. 99), a „oraşelor aproape independente, guvernîndu-se de sine, supt episcopi" *(era în chiar tendinţile primitive ale creştinismului organisarea pe basa noilor celule religioase,* adaug eu), a „centrelor de eficace apărare locală". Partea privitoare la „domenialitatea" econonomică şi la „feudalisare" e mai puţin clară. — D. I. K. Kochanowschi tratează despre „Polonia şi Europa în secolul al XIV-lea": unele elemente în care Polonia precedă mişcarea din Apus. — Abia o pagină de resumat din studiul d-lui Ladislas Konopczynski despre „Ducele de Choiseul şi Polonia". — D. Stanislas Kot vorbeşte despre reforma învăţămîntului polon la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (după sistemul lui La Chalotais); în Franţa reforma o fac, contra Iesuiţilor, Parlamentele cu ajutorul Universităţilor; pe la 1770 Şcoala Normală a lui Rolland la Sorbona; se arată şi încercările din Belgia, Spania; în Polonia propunerile lui Konarski

www.dacoromanica.ro

la 1740: *Collegium nobilium*, „diete de şcolari", reforma Piariştilor; 1773, Comisiunea educaţiei naţionale cu 73 de Colegii, Societatea pentru manuale, care face pe Condillac să-şi scrie „Logica"; reforma Universităţii din Cracovia, ca înaltă şcoală, cu profesori din Franţa şi Anglia, paralelă cu aceia a Universităţii din Viena, şi a celei din Wilno; şcoala normală, de aici şi ideia reformei politice; de comparat reforma Colegiului de la Iaşi). — D. Stanislas Kutrzeba cercetează „originile şi caracterul parlamentarismului în evul mediu", — M. Koschembahr-Lyskowski, *„Monumenta topographica urbis Romae"*. — D. Iosef Paszkowski se interesează de transportul archivelor în noua orînduire teritorială. — D. Z. L. Zaleski vorbeşte în „le rayonnement de la Pologne en France après 1830" de raporturile între Mickiewicz, de-o parte, Michelet et Quinet, de alta, şi cu Lamennais, Georges Sand, Sainte Beuve, etc. — D. Tadeu Zielinski caută „reflectele istoriei politice în tragedia greacă" şi trilogia macedoneană a lui Euripide („Temenos", „Temenizii" „Archelaos". — În fine d. Constantin Michalski se ocupă de „izvoarele criticismului şi scepticismului în filosofia secolului al XIV-lea".

Multe sînt încercările sociologice: „Problema sintesei în istorie" de d. Francisc Bujak (foarte clar şi logic; propune o ştiinţă a istoriei deosebită de sociologie, ţiind samă şi de fenomenul însuşi, dar operînd cu generalităţi, cîştigate prin metoda comparativă şi dosate printr'o operaţie de „măsurare" cam grea de înţeles; uită că un interes cu totul particular va păstra totdeauna istoria aşa cum o cunoaştem, alături de această „istorie generală"), „influenţa ideilor în istorie" de d. Kozlowski (desvoltare elocventă în sensul ideilor lui Lazarus, care afirmă această influenţă, combatere parţială a lui Lacombe). — D. Ioan Stanislas Lewinski caută legile evoluţiei economice: idei originale despre schimb, despre centrele de schimb care devin oraşele; necesitatea studiului valorii solului.

N. Iorga.

*

În studiul d-lui Mihai Costăchescu asupra *Satului Prigoreni*, (din „Ion Neculce" V), Iaşi 1925, se vorbeşte şi de raporturile cronicarului cu tatăl vitreg, Enache grămaticul, cămăraş de ocnă, tăiat de Poloni la 1686 *(ibid.)*. Se citează un act al lui Petriceicu-

www.dacoromanica.ro

Vodă pomenind „şease telegari frumoşi şi doi cai buni bergheri“ daţi „cinstitului Împărat Soltan Mehmed“ supt Cameniţa *(ibid.)*. Şi alte ştiri despre Neculce sînt adunate de d. Costăchescu.

*

În poporul grecesc d. A Jardé *(La formation du peuple grec*, „Bibliothèque de synthèse historique, Paris 1923) nu vede „o naţie“, ci numai o „unitate de civilisaţie“ (p. 7). Se descrie întâiu teritoriul (lipsa de căi ca acele romane; p. 17-8). Se răspinge ideia necesităţii *geografice* a fărîmiţării greceşti, p. 19 şi şi urm. «Apele» formează materia altui capitol: sînt pagini pitoreşti despre pădure şi dumbravă. Evident că Marea-şi are un loc aparte (e o Mare „finită“, p. 46); sensului Mării: πέλαγος, întindere, πόντος, drum; cf. slav: *put)*. Mai greu de conceput e capitolul «Le travail humain» (p. 48 şi urm.).

A doua parte tratează «rasele şi popoarele». Din fericire se renunţă la ingenioasele interpretări ale legendelor, p. 76 şi urm. Mitul, de altfel, înfăţişează el cu adevărat o tradiţie orală şi amintiri populare? Mai adesea, pare să fie de origine savantă şi a fost închipuit pentru a da samă de fapte a căror adevărată explicaţie nu se găsia. La limbă, e vorba şi de grupul arcado-pamfilo-cipriot, cel mai vechiu, p. 79. Conclusia că «limba e independentă de rasă şi naţionalitate» nu mi se pare a putea fi admisă pentru *acest* cas. Noua casă greacă, avînd un singur rînd şi cu coperiş ţuguiat are de sigur origini trace («eneolitice»), p. 87. Foarte justă observaţia îndreptată contra noilor ipotese, adesea deşănţate, ale arheologiei: „arheologia oferă o siguranţă care satisface spiritul, dar încă nu trebuie a i se cere mai mult“ (p. 87). I se pare, cu dreptate, că formele de cultură nu aparţin unei singure naţii (pp. 88-9). «Arheologia», urmează d-sa mai departe, „se vădeşte neputincioasă îndată ce vrei să pui un nume istoric pe cutare ori cutare din datele ei“ (p. 89). După Pottier, catalogul Louvrului şi Hall se tratează chestia vaselor cu ornament „geometric“ şi a Dorienilor (pp. 89-90): argumentele de împrumut de la Beoţia şi Ciclade în Atica (cf. *Bulletin de correspondance hellénique*, 1876 şi urm.) n'au valoare probantă pentru a înlătura evidenta influenţă nordică, după noi, nu «doriană», ci tracică. Cele spuse pe urmă despre vechea pătură artistic «reapărută» (dar *de ce?)* apropie de

www.dacoromanica.ro

adevăr (pp.89-90). Se răspinge şi ideia unităţii de rasă. „Renunţăm a şti ce erau de fapt Pelasgii» (p. 94). D. J. admite identitatea cu Grecii a „popoarelor Mării" din tradiţia egipteană: pe primii Elini îi aduce din Europa centrală (p. 96). Numele de „Ahaieni" i se pare să aibă atîta valoare cît cel de Pelasgi (p. 96). Pentru coperişul tracic adus de ei, p. 97. Noii veniţi sosesc în bande (pp. 97-8). Invasia doriană rămîne „controversată" şi doar substituirea fierului în locul bronzului dacă-i poate servi întru cîtva de bază (pp. 97-8). Dar cu dreptate se observă că nu se află un antagonism aheo-dorian; oposiţia ar fi în legătură cu duşmănia războiului peloponesian (pp. 98-99).

Un alt capitol tratează despre „frontierele Greciei propriuzise". Se semnalează aportul iliric în Vest (pp. 101-3). Iarăşi problema doriană şi a ărtei geometrice se pune pentru Tesalia, p. 107. Originea „iuncăriloi" tesalieni nu trebuie căutată în originile nordice ale rasei de bază? Tot aşa şi a «ligilor». „Grecia Centrală" e subiectul capitolului III. În Pitia însăşi, cu sălbatecul ei „entusiasm", nu e iarăşi acelaşi Nord al raselor aprinse şi mistice? Frumoasă descrierea „ţeräniei" beoţiene. Indicaţii asupra predecesorilor „minyeni", p. 121 (stilul geometric şi la p. 122). Şi aici e «liga» ca formă superioară politică (p. 123). Cantonul, *cătunul*, se reuneşte numai astfel. Peloponesul, „Muntenia", e descris în capitolul IV. Micenienii sînt oamenii „descălecării" prime, p. 126 şi urm. A doua e cea «doriană», a «Argienilor» (Sparta aparţine întăiului val). Corintul creiază aristocraţia de bani. De aici vine şi arta (p. 135). Celelalte oraşe maritime sînt caracterisate pe urmă. „Isolarea" arcadiană apare apoi. Ţara „de dealuri şi de şes" e Elida, Mesenia, Argolida.

Sparta e presintată pe larg în originile şi desvoltarea ei. Şi aici se răspinge legenda. Şi lauda ei e datorită „laconisanţilor" aristocratici din Atena, ca şi teoreticianilor obştii de mici proprietari (pp. 150-2). Dualitatea regală e bine interpretată ca în legătură cu un pact dualist (pp. 154-167). Se insistă asupra „puţinătăţii" populaţiei. Caracterul familiar al acestei populaţii (pp. 166-167) trimete la «moşia» noastră, dar cu drept de primogenitură. Moşneanul lucrează însă prin ilot (p. 167). Situaţia acestuia e curăţată de exagerările tradiţiei: ei au avere şi luptă ca infanterie uşoară şi auxiliari (p. 169). «Armata întreţinută de ţe-

www.dacoromanica.ro

rani» a lui Montesquieu se menţionează. Periecii sînt «vecinii» noştri (p. 170). Moneda de fier nu e *voită* (pp. 171-2). Puterea regală se arată ca mai mică de cum se crede (pp. 173-4). Despre «bătrîni», pp. 174-5. Eforii îmi par a fi o emanaţie tărzie (ca la Veneţia inchisitorii de Stat). Încercarea de a «civilisa» prin monumente Sparta (p. 177) nu convinge.

Capitolul Atena începe prin aceleaşi legitime îndoieli. Luptele politice creiază pe Solon şi pe Clistene în trecut (pp. 180-1). Se relevă ceva „micenian" la început şi aici (p. 191; pentru vasele geometrice, p. 192 şi urm.: *rituri de îngropare).* Se recunoaşte foarte bine caracterul de seminţie al γένους-ului (pp. 194-5; eupatrizii sînt aici „moşnenii") Se studiază trecerea de la κώμη-sat la πόλις-oraş (p. 198 şi urm.; cf. p. 355). Paralienii, «oamenii de pe coastă», provoacă evoluţia democratică, p. 201 şi urm. Solon ar fi creatorul rangurilor de avere, p. 202. E ceva vag şi fals în această figură. Pisistrat, „tirania", să fi venit peste o democraţie soloniană? N'aş crede. Să nu fie «demele» ceva mai vechi decît Clistene, restauratorul zisei «democraţii»? „Ionismul" Atenei vine din Asia (p. 209 şi urm.).

A treia reacţiune cuprinde „expansiunea clasică", şi, în primul rînd, firește, colonisarea. Se îngustează rolul Fenicienilor (p. 215 şi urm.). Valoarea democratică a coloniei e aproape gîcită; v. pp. 218-9 (cf. pp. 267-8, 279-80). Motive sociale şi economice singure aduc desţerarea (p. 223 şi urm.). Raporturile de comerţ mai strînse ale unora din colonii cu metropola sînt subliniate (p. 227). Se trece astfel la „colonia oficială", la *cleruchia* ateniană (p. 227 şi urm.).

«Grecia asiatică» ni pare a veni prea tărziu. Dar pentru autor Asiaticii sînt emigraţi ai Europei, ceia ce îmi pare greu de admis. Se semnalează originea probabil lidiană a cuvîntului τύραννος (p. 233). De sigur că raporturile cu forma persană a monarhiei asiatice sînt presintate prea pe scurt.

Colonisarea „Mediteranei Orientale", vine acum la rînd, şi Marea Neagră deschide capitolul. Şi în Cipru, în Egipt subiectul merită mai multă atenţie.

Basinul occidental al Mării Mediterane e cercetat apoi. Se poate obiecta prea marea scurtime şi în raporturile cu Etruscii, dar d. J. nu are misiunea de a presinta *istoria* însăşi a poporului grecesc.

www.dacoromanica.ro

„Unitatea elenică" apare la sfîrşit ca o încoronare. Ca factor religios se substituie zeului creator al lui Fustel de Coulanges zeul creat (p. 288 şi urm.). Valoarea de transformatori religioşi a poeţilor nu e uitată (pp. 294-5). Rolul unificator al sensului familiar e subliniat (p. 297 şi urm.).

Un paragraf se ocupă de «relaţii internaţionale»: consideraţii de drept interesante şi în parte nouă.

Războaiele medice apar supt titlul «l'union nationale». Se înlătură prejudecata barbarilor atacînd civilisaţia. Infiltraţia greacă la Perşi e tratată pe pp. 328-9. «Trădarea» la Perşi a multor Greci e expusă cu bogate amănunte. Oracului din Delfi însuşi «medisează» (p. 342). Planurile lui Pericle apar cu un colorit nou (pp. 351-3).

«Spiritul particularist» e apoi studiat. Oposiţia între Guvernul direct al cetăţii şi cel delegat al teritoriului e bine prinsă. Federalisarea e presintată pe larg. Liga de la Delos prefăcută în hegemonie ateniană e tare subliniată (tesaurul, judecata, ceremoniile la Atena; măsuri de greutate ateniene; limbă atică).

Cartea se termină prin „luptele cetăţilor", adecă războiul peloponesiac. Rolul provocator al Corintului e explicat. Rasa traco-iliră a Macedonenilor e recunoscută (p. 395). Nouă e semnalarea originii scitice, relaţiilor de prietenie bosporane, politicei de aprovisionare din Nord a lui Demostene (p. 399).

* **N. Iorga**

D. C. Brătescu publică în „Analele Dobrogei", V-VI, frumoasa-i lecţie de deschidere ca profesor de geografie la Universitatea din Cernăuţi. Se notează cât de mult Grecii, puţin şi Romanii, au înţeles problemele actuale ale acestei ştiinţi (p. 7). Interesante consideraţiile asupra pămîntului-organism (pp. 13-4).

D. Ioan Georgescu dă tot acele ştiri despre transhumanţa la noi între 1783 şi 1797 pe basa rapoartelor consulare austriece, cu note personale amestecate în fugitiva expunere istorică.

În studiul d-lui V. Morfei despre Balta Ialomiţei se relevă presenţa unor vechi aşezări în „popinile" care de aceia se zic şi grădişti (pp. 78-80). Lista satelor româneşti întemeiate acolo pp. 83 5.

D. dr. I. Lepşi publică tot acolo inscripţia unei pietre aflate la Cavarna (e închinată „sorţii bune" şi „mamei zeilor"; p.

www.dacoromanica.ro

131). Se descrie pe scurt cetatea de la Caliacra, pp. 134-5 Bune reproduceri. — D. C. Brătescu traduce din Cedren descrierea Pecenegilor (povestea lui Cheghen şi Tirah). Se subliniază vitele, vinul, miedul aflate pe malul drept al Dunării de năvălitori. Încercarea de a interpreta românește numele şefilor pecenegi Sultzu, Seltè, Caraman şi Catalim o cred greşită (p. 148). Foarte interesant conventul (κομέντος) pomenit de Cedren şi Leon Diaconul la Pecenegi şi Ruşi (cf. albanesul *covent*, rămas pînă azi) (v. p. 149 şi nota 3). Şi „neamurile amestecate" de la Dunăre, p. 152. — D. I. Georgescu dă biografia răposatului episcop Dimitrie Radu de la Oradea-Mare.

*

Împrejurimile Braşovului sînt descrise amănunţit în *Anuarul V al liceului de fete „Principesa Elena"* din Braşov, publicat de N. Orghidan, Braşov, 1925. Bună înfăţişare a Zârneştilor (şi în ilustraţii), a Branului, cu „autarhia" lui economică. Se recunoaşte la Saşi „tipul casei frînce" (francone), „adus aici de pe meleagurile Rinului". Aşezate în şes, satele lor arată a fi de mai nouă origine (p. 61). Se observă, ca toponimie, că Wolkendorf vine, vădit, din Vâlcan, Pürkeretz din Purcăreaţă şi cum, se ştie, Rosenau din Râşnov. I se pare autorului că Brănenii sînt refugiaţi din şes, cum pare a dovedi ocupaţia lor economică. În diploma andreiană numele rîului e cel românesc, Timiş (p. 63, nota 1).

*

În *Almanahul graficei romîne*, 1925, note ale d-lui C. D. Fortunescu asupra tiparului românesc în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. După Albert Cim, d. Em. Tătărăscu dă ştiri asupra întăielor încercări tipografice (chirotipografia lui Pamfilo Castaldi din Feltre, sec. al XIV-lea, „scrierea artificială" a lui Procopiu Waldvogel din Praga, la Avignon, în 1444; procesul din 1439 al lui Gutenberg) (numele trebuiau traduse în românește).

*

În *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială* (V, 3-4), d. I. C. Fillitti urmează studiul său asupra „evoluţiei claselor sociale în trecutul Principatelor romîne". În această parte e vorba de imposite şi de scutiri, de curteni, «roşii» şi călăraşi, etc. Materialul cules e de o excepţională bogăţie şi orînduirea lui, comodă.

*

www.dacoromanica.ro

În lucrarea d-lui D. G. Chițoiu, *În slujba plugăriei noastre*, 1924, mai mult decît odată sînt pagini de adevărată istorie. E și o bogată biografie a lui Ion Ionescu de la Brad. De relevat expunerea nouă despre agricultura după 1828 și creșterea vitelor.

*

În *The principles of comparative sociology*, Londra 1924, d. Nicolae Petrescu, care se sprijine une ori pe o bibliografie bogată și nouă, tinde să arăte unitatea principiului creator în deosebitele manifestări ale societăților omenești, ca să sprijine pe această ideie „istoria comparativă a societății înseși". Capitole foarte clare sînt consacrate „diferențierilor" fondului comun. Problemele ce se deschid în jurul acestei chestii sînt tratate pe basa cunoștinților curente.

*

Academia din Stockholm tipărește o lucrare a d-lui Berger Nerman, *Die Herkunft und die frühesten Auswanderungen der Germanen* (1924). Unor motive geologice li atribuie autorul coborîrea spre Sud. Pentru originea Vandalilor (multe teorii imposibile), p. 23 și urm. Scandinavia, ca patrie a Lombarzilor, *(Scathanevia, Scadanan)* la Fredegar, în Edictul lui Rotharis, la Paul Diaconul, etc. Teoria coborîrii, a „descălecatului", se sprijine, cum se știe, pe un text din Iordanes. Cf. și articolul aceluiași în *Foruvännen* pe 1923.

•

Un material preistoric prețios se dă și în *Foruvänen* pe 1923. Țesăturile de la pp. 44, 52-3, 55, 57 sînt ca acelea de la noi.

•

Note asupra «jurătorilor» în broșura d-lui George Alexianu, *Instituția jurătorilor în vechiul nostru drept*, București 1924.

•

Academia din Stockholm consacră o broșură din «Handlingar» ale sale celebrului cercetător al preistoriei Oscar Montelius. Se adaugă prețioasa bibliografie a operelor lui.

Materiale de preistorie în aceiași colecție, 34, 3, 4 (mai ales fibule).

*

D. Constantin I. Karadja descrie în «Analele Academiei Române», 1924, un exemplar aproape complect al *Apostolului*

www.dacoromanica.ro

(„Lucrului Apostolesc") coresian din 1563. Dar foaia de titlu lipseşte. Cartea vine din laşul secolului XVII-lea şi a fost în posesiunea lui N. Istrati. Se dau facsimile şi se reproduc majuscule.

*

Pe un exemplar din *Ueber Genossenschaftswesen* de Eduard Pfeiffer, Lipsca 1863, cetesc: „Geschenk des H. Skokach, Eigenthum des Bucarester deutscher Gewerbe-Vereins".

*

În broşura sa «Începutul Domniei lui Alexandru Lăpuşneanu» (Iaşi 1925) d. Ilie Minea dă o expunere bogată, care se sprijină pe izvoarele interne şi pe cele polone. Se arată că Ureche a întrebuinţat prescurtarea lui Orichovius de Górnicki, în 1634.

*

În broşura d-lui Petre Sergescu, *Scrisori din Varşovia*, se va găsi şi o foarte bună privire asupra literaturii şi artei polone, până la cele mai nouă manifestări.

*

„Sălajul" publică documente din Archiva judeţului. Într'un act din 1787 episcopul Dărăbant se plînge că ţeranii nu merg la biserică, unii chiar niciodată, că nu respectă pe preoţi şi nu li dau veniturile, că nu repară casele parohiale nici bisericile şi cimitirele, care sînt pline, că „nicăiri nu e casă potrivită pentru şcoli», ba nici fond pentru ele, că se întrebuinţează injurii înnaintea copiilor, ceia ce numai şcoala ar putea să împiedece, că nu se ţin serbătorile. Se cere intervenţie oficială (n-l 6).

*

În *Moşia Cernauca şi familia Hurmuzaki*, (din „Anuarul liceului Aron Pumnul", 1923-4), Cernăuţi 1925, d. Teodor Bălan arată că moşia fusese a familiei Luca, venind de la bogatul Gavrilaş Mateiaş şi de la Cantacuzini. Sturzeştii nu o trec Hurmuzăcheştilor, rudele lor, ci, pierzînd procesul pentru Cernauca, aceştia din urmă ajung a o cumpăra. Se face alt proces de contele Giacomo Logoteti, din Zante, pretins fost ofiţer, venit din Rusia, ginerele lui Imbaut, care el însuşi ar fi venit prin Acarnania, cu soţia, Anne Adrienne Vouzin. Ei veniau de la Şerăuţi. La 1791 Logoteti se bate cu ţeranul Potlog.

Un alt capitol tratează despre Ruxanda, văduva lui C. Hur-

www.dacoromanica.ro

muzaki, mort în 1792: ei sînt părinţii bunului boier patriarhal Doxachi, «menit să devină călugăr» şi de fapt un timp purtînd rasa ca „Dorofteiu monahul". Ruxanda era de sigur Greacă. Are afaceri cu un răzeş Scraba. Ea ajunge să se judece cu fiul Doxachi. Moare la 1818. Fiul e creatorul «Curţii» de la Cernauca, unde ideia românească a fost atît de statornic cultivată. De la 1892 moşia e a lui Bernhard Rosenstock, care a disputat biserica ţeranilor. Curtea a fost distrusă de Ruşi în 1914 şi cu piatra Austriecii au făcut şosea. Bolta mormîntului lui Doxachi e azi deschisă şi cosciugul profanat. Buruieni cresc pe mormîntul lui Eudoxiu Hurmuzaki, istoricul.

*

Admirabile reproduceri de săbii din epoca de bronz în *Antikvarisk Tidskrift for Sverige*, XXII, 5. La p. 29 şi figuri de ostaşi cu coifuri, scuturi, suliţi şi săbii.

*

În *L'Università di Genova* (Genova 1923), se va găsi, într'o formă admirabilă, cu multe ilustraţii, istoria Universităţii genoveze încă din secolul al XIII-lea prin colegiile de specialişti, dar în forme de aşezămînt cu drept de a da diplome de la 1471. Foarte frumoase ilustraţii, înfăţişînd clădiri, opere de artă, oameni de ştiinţă.

*

În *Archiva Someşană*, d. V. Bichigean vorbeşte de un poem latin închinat grănicerilor năsăudeni de Italianul conte Silviu Tannoli, la 1764-7, cu note de consilierul Vasile Vaida, «Hristosul Valahilor».

*

În *l'Amour de l'Art* din Septembre 1924 d. Bédier fixează caracterul şi margenile unei arte preromane, înviere a celei preistorice, întărită prin infiltraţii ante- şi anti-clasice (şi prin comerţ şi prin călugări şi prin barbari: arta de la Pietroasa). E din nou arta geometrică. Irlandesii adaugă o notă de violentă fantasie.

*

În Νέος Ἑλληνομνήμων (XVIII, 2-3, p. 276 şi urm.), menţiuni de Romîni balcanici din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, în Ungaria: Dimitrie Tullia la Kecskemet, Cristofor Parda la

www.dacoromanica.ro

Tokaj, Iancu Bahuli (Μπαχούλη) din Pesta, Ἕλληνες ἢ Βλάχοι din Kozane, Anton şi Nicolae Bekella (Μπεκέλλα), Diamandi Ţaţapà din Βελεσσὸς, Petru Serbina din Deva, preotul Evret Bendella, paroh al Capelei († 1703), Ioan Kokas, fiul «dascălului» († 1799), Constantin Nastu din Kozane, Mihali al lui Veru (Βέρου) din Moscopole († 1794).

Rizo Dormuzi († 1794) e cunoscut din istoria literaturii.

Adăugim «anaforaua şi consideraţia Valahilor» *(valachicae nationis)* că biserica şi şcoala li sînt comune şi că Nicolae Bechela e în comun «*curator* al şcolii Grecilor şi Romînilor», către magistratul Pestei (c. 1809). Se opun «Grecii» Bechella, Teohari Japa, Safir Atanase, Constantin «Jakiatsis», Mărgărit Scarlat, Alexandru Dormuzi. Fondul se împărţia pe din două. Romînii, în număr de patruzeci şi şase, aparţin familiilor Dogali, «Tanalsy» (Tunuslì), Terpko, Dormussi (Alexandru şi Cristofor), Terzi, Otves, Agorasto, Sericoglu, Foro, Zlatco, Iano, Lascovici, Stoicovici, Triandafil, Iaralì, Joppa, „Liokano", Pop, Sachelarie, Popovici, Zograf, Filiovici, Monasterlì, Pufca (probabil Puhta; v. *Corespondenţa lui Aman)*, Nicolici, Bechella, „Stoilo", Riga (Constantin), Stamatiadi, Ţaţapà, Lazo, „Kij", Economu, Axentiade, Anghelachi. — La 1821 cercetarea şcolilor se face de Greci şi de Romînii Naum Lica, Constantin Grabovschi şi Nicolae «Sonkowits». — La 1824 era director (διευθυντὴς) Gheorghe Muţu, dar şi dascăl C. Diaconovici Loga, care discuta asupra întrebuinţării alfabetului cirilic. La 1826 îi urmează la «graeco-valachica schola pestiensis» Stamate Sachelarie. — Un ospiciu *(xenodochium)* voia să ridice acolo un Nicolae „Bazziari". — La 1801 murise Herisie, „efimeriu al comunităţii elino-vlahe". — La 1796 fusese dascăl şi psalt cunoscutul Polizoi Kontu. Sosise din Veneţia. — La 1763 Moscopolitanul Constantin Kaluda, la Pojon.—La 1751 un „Vits Stephan", de acolo, Moscopolitan, negustor de vite, porci şi marfă turcească.

În catalogul manuscriptelor din bibliotecile Atenei (p. 299) discursurile şi scrisorile lui Ştefan Kommitas, dascăl la Bucureşti: cuvîntare inaugurală la acel ἑλληνο-μουσεῖον din Bucureşti (efor Grigore Brîncoveanu), „idila" către Alexandru-Vodă Moruzi pentru noul spital, scrisoarea către beizadeaua Scarlat Ghica, către filelenul Thiersch, către epitropii şcolii bucureştene,

www.dacoromanica.ro

către Clucerul Ştefan Belu, cuvîntarea către Brîncoveanu şi episcopul de Buzău, lămuriri despre şcoala lui şi despre Neofit Duca, scrisoare către acesta, către Spătarul Ioan Văcărescu, pentru un dicţionariu, plus versuri greceşti ale lui Radu Golescu (p. 301).

*

D. Ştefan Ciobanu dă în noul «Anuar» al secţiei Basarabia a Comisiunii Monumentelor istorice un larg şi frumos tipărit studiu asupra bisericilor vechi din această provincie, la care adaugă ştiri din „bibliotecile ruseşti".

D-sa constată că Ruşii au găsit la 1812 775 de biserici, din care 41 numai de zid. Se înfăţişează, în foarte bune clişee, cele de lemn din Nimoreni, Drăguşenii Noi, Copcui, Cornova (bune proporţii). Biserica de zid din Hruşeva samănă, de şi mult mai nouă, cu acea din Grozeştii Bacăului; cea din Buciumeni e ca noile biserici din Moldova de Nord. Se notează icoanele, ca acelea din secolul al XVII-lea pe care le-am aşezat în Muzeul din Ismail (Smii). Ca fresce, pictura pe care am văzut-o la Căuşani.

Se descrie anume această biserică. Se constată şederea aici a Hatmanului căzăcesc Orlic şi până la 1737: ziarul lui se află la Paris. Cu privire la Tatari: „Mahomed Green" e Mohammed-Ghirai (p 20). Interesant monstrul săpat în relief la întrare (p. 34). De fapt, Doamna Ecaterina, la ctitori, e Ecaterina Ruset, soţia lui Constantin Mavrocordat.

Deosebirea între lectura inscripţiei la mine şi la d. Ciobanu nu lămureşte lucrul (sfîrşitul la d-sa e inadmisibil). În schimb se dau inscripţiile greceşti ale ctitorilor (Mavrocordaţii, Grigore şi Scarlat Ghica şi mama lui Daniil al Proilavului), Catapeteasma, de zid, e frumoasă. O icoană din 1823. Stîlpi, după datina musulmană, înseamnă morminte, care încep de la 1732.

Biserica din Butuceni, în stîncă, numai clopotniţa fiind afară (abia o icoană a rămas). Dar într'o peşteră-paraclis e inscripţia ctitorului, Bosie, pîrcălab de Orheiu (1675). O însemnare moldovenească a pribegilor de peste Nistru, din 1690, de supt Hatmanul căzăcesc Steţ (p. 43).

Se reproduce inscripţia bisericii din Orheiu, p. 46. Nouă şi bogată descriere a bisericii din Chilia Nouă, 1647-8 (refăcută, din nenorocire). Apoi bisericuţa din Gîrla, mănăstirea din Suruceni (însemnări pe cărţi, una privitoare la mănăstirea Coşula,

www.dacoromanica.ro

una la Chiojdul de Bîsca din Buzău), biserica din Dînceni, cele din Nimoreni, din Vorniceni (Evanghelie dăruită de Brîncoveanu), mănăstirea Hîncu (1678; mormîntul unui Cheşcu ; un ms. de Istorie a lui Carol al XII-lea), mănăstirea Vărzăreşti (însemnare de la Pangratie dascălul din 1692), mănăstirea Căpriana (mormîntul lui Gavril Bănulescu, pomelnic de la Ştefan-Vodă şi Maria), bisericile de la Rezeni-Gangura, de la Horăşti, de la Zîmbreni, schitul Condriţa, bisericile de la Ulmu, Drăguşenii-Vechi, Dahnovici, Văsieni (mormîntul unui Miclescu din 1822, Iancu), Bardar, Fundul şi Sarata Galbenei, Hîrceşti, Copcui, Leova (clopot din 1823; o Elena Körösi-Rozor † 1866, Ardeleancă, e înmormîntată), Capaclia-Răzeşi, Tatarul, Ciobaleccia, Vadul-lui-Isac, Ismail (icoană a lui Stamate Dimovici, 1653), Căuşanii Vechi, Sireţi, Budeşti, Vadul-lui-Vodă (icoane de catapeteasmă), Coşerniţa, Oniţcani, Slobozia Duşca, Criuleni (mormîntul lui Alexe Nacu, † 1806), Ohrincea, Izbeşti, Hîrtopul Mare, Goieni, Işnovăţ, Rîşcova (o Donici, † 1777), Măşcăuţi (epitaf în versuri al poetului Ioan Sîrbu, † 1868 ; morminte ale familiei), Pîrliţi, Cornova (carte dată de Veniamin Costachi la Popeni-Dorohoiu), Teşcureni.

În partea a doua se analisează lucrarea de polemică religioasă a lui Vasilie, episcop de Roman supt Ştefan-cel-Mare, către Mitropolitul Moscovei (cu note despre slujba la ortodocşi şi catolici). După o comunicaţie a lui N. I. Petrov la congresul de arheologie din Moscova se vorbeşte de panaghiarul de fildeş din 1623 (Museul Uvarov), aierul-epitaf din 1545 (la biserica Naşterea Domnului din Chiev), crucea din secolul al XVI-lea, medalionul lui Nicolae Vornicul (Necoriţă) (începutul secolului al XVII-lea, nu „1493", ca la Petrov) o cruce de lemn (Museul bisericesc din Jitomir, de la Mitropolitul Teoctist). D. Ciobanu mai presintă icoanele din Zadîbî (Volinia). Un Liturghieriu de la Soroca, din 7174, e acum tot la Jitomir (indicaţii româneşti), ca şi Apostolul lui Toma Sulgerul de supt Vasile Lupu, fost la Noua Suliţă (scrie şi un ucenic din Satul Nou al dascălului Lucaş). La Biblioteca din Petrograd se păstrează o Psaltire de la Ştefan-cel-Mare (1470), scrisă de „tatăl graful" Casian, şi una de la Anastasie Crimcovici, dată Dragomirnei, în 1616, legată în mănăstire la 1678 (se dă data morţii lui Anas-

www.dacoromanica.ro

tasie, 19 Ianuar 1631). O gramatică slavă din secolul al XVIII-lea (din Bistriţa, 1707) e la Societatea din Odesa.

În sfîrşit d. Ciobanu descrie pe larg Gramatica Fisicei, din italiană, de Amfilohie de Hotin.

*

În *Bizantinismul în România, Influenţe bizantine asupra artei româneşti,* d. P. Constantinescu-Iaşi dă lucruri cunoscute, afirmînd apoi că a întrebuinţat lucrarea pe care acum cinci ani am tipărit-o la Paris în colaboraţie cu d. G. Balş. Nu se înţelege scopul pe care l-a avut în vedere autorul, evident prin nimic pregătit pentru acest subiect (v. Serisin p. Seres, Costamunitu pentru Castamunitu, Simenca pentru Simopetra, «episcopul Presponului» în loc de al Prespelor; meşteri din Salonic clădind la noi, cetirea „greşită" pe care aşi fi dat-o monogramei de pe mormîntul Mariei din Mangup, pe care pentru alte motive o cred Comnenă, etc.) Timpul harnicului profesor putea fi întrebuinţat mai bine asupra unui subiect mai neted definit şi mai nou.

*

O analisă atentă permite d-lui Constantin I. Balmuş să arăte cîtă mişcare, cît tact estetic a introdus Plutarh în „Vieţile" lui faţă de modelele întrebuinţate *(Tehnica povestirii la Plutarchos* în Βίοι παράλληλοι; Chişinău 1925). Unele pedantisme germane (chiar în «Plutarchos») puteau fi lăsate la o parte. Ele nu impun, dar încurcă.

*

In slujba neamului prin Evanghelie de părintele Ion Dăncilă (Sibiiu 1925) cuprinde şi un foarte bun capitol de istorie, acela care tratează despre Scaunul vlădicesc de la Geoagiu, datorit de fapt lui Radu-cel-Mare. E vorba şi de pribeagul logofăt Ioan aşezat la Cetea vecină (p. 81 şi urm.). Păr. Dăncilă relevă şi pomenirea la 1586 a unui Spiridon ca «episcop de Bălgrad» (după credinţa mea tot în margine, fără caracterul canonic dat numai supt Mihai Viteazul). Se dau şi ştiri asupra bisericii de la Rîmeţi.

*

În broşura d-lui Filimon Taniac, *Icoane din trecutul Moldovei, Sf. Gheorghe patronul Sucevei,* Suceava 1913, se citează după N. Densuşianu, *Revoluţia lui Horia,* p. 37, ajutorul dat de Ro-

www.dacoromanica.ro

mîni lui Vladislav, regele Poloniei, în 1325 contra Electorului de Brandenburg. E de verificat şi elucidat. Iurg Corîiatovici e presintat într'o carte a lui Ignac Danilowicz, *Skarbiec diplomatów* din Vilna 1860, ca luptînd la 1353 contra regelui Casimir (pp. 9, 23).

Tot d-sa relevă în *Zrodla Dziejówe* a lui A. Iablonowski actul de danie către «Dziurdzio Voevodul valah» (1377), arătînd apoi după *Akta grodzkie i zemskie,* VI, 2, că e vorba de voevodul de colonisare «Dzurdzio de Stupnicza». D-sa crede greşit că e vorba de Iurg-Iuga (pp. 19-20): cel mult s'ar putea admite — căci d-sa invocă lipsa titlului de „voevod" la colonisatori — vre-o rudă domnească în acest «Giurgiu».

*

Note asupra cuniţei, imposit pe cai şi vite (adauge autorul), precum şi asupra cumpărării dreptului de a se căsători, obişnuit mai ales în Polonia, le dă d. N. D. Labuşcă în *Despre cuniţă,* Iaşi, 1925.

*

Un studiu de exegetică al profesorului preot Gh. I. Ghia, *Impărăţia lui Dumnezeu după Noul Testament,* Craiova 1925. Se întrebuinţează şi recente lucrări germane.

*

În *Un colaborator frances la Istoria Romînilor* (Iaşi 1915), d. P. Constantinescu-Iaşi adauge ştiri din colecţia Sturdza, *Acte şi documente,* la biografia lui P. Bataillard.

*

În Nestor Considérant, *La Russie en 1856, Souvenirs de voyage,* I, Bruxelles-Lipsca-Paris, 1858, p. 197, e vorba, cu prilejul încoronării la Moscova a lui Alexandru al II-lea, de «nespusa *(indicible)* frumuseţă a contesei de Wittgenstein, născută princesă Cantacuzino, a cării mamă a luat pe marchisul de Bedmar, unul din marturii la căsătoria lui Napoleon al III-lea».

*

Pentru transhumanţa în Provenţa „de la Crau la Gap şi Barcelonette", Arthur Young, *Voyages en France, 1787-9,* II, Paris 1882, p. 243.

*

D. R. Cîndea publică o scurtă biografie a Mitropolitului Vladimir Repta (Cernăuţi 1924).

*

www.dacoromanica.ro

O curiositate în domeniul instituţiilor balcanice. Din cartea lui Pasquale Villari, *Scritti sulla questione sociale in Italia* (Florenţa 1902) se vede că în Sicilia, la Piave dei Greci, fruntaşii se chiamă «galantuomini o *boiardi*" (boieri). Şi nota 1 la p. 445 zice: „questa parola è in uso solamente fra gli Albanesi dell' isola".

*

Broşura d lui Coriolan Suciu, *Cum a fost pregătit 3/15 Maiu 1848* (Blaj 1925), caută, şi după inedite, să arăte partea Blajului în pregătirea marelui act de afirmaţie naţională. Se înşiră acţiunea ungurească. Cărturarii romîni, Cipariu însuşi, vorbesc de petiţii, cutare tînăr strigă: «să luăm ce e al nostru» (Vasile Moldovan, *Memorii din 1848-49*, Braşov 1895, p. 7). Se înnoadă relaţii cu canceliştii din Odorheiu. Proclamaţiile, se ştie, vin de la Bărnuţ. Braşovul se mişcă tîrziu şi slab. Saşii din Mediaş se tem de un atac românesc. Unguri roagă pe episcopul blăjean să intervie (April; p. 25). Se ţin adunări în munţi. Cîte unul speră în «tatăl săracilor cel ce înnalţă din şterc pe cel mişel» (p. 28).

*

În *Euphorion* din Lipsca-Viena, d. Egon Hajek se ocupă de poetul ardelean Johann Gorgias din secolul al XVII-lea. Autorul releveaza cu dreptate că în această literatură săsească sînt şi influenţe care vin de la Răsărit. Se dă o minuţioasă bibliografie şi biografie a acestui poet al subiectelor femeeşti uşoare. Odată el presintă Franţa ca patria politeţei:

Dass ich lernte Höflichkeit,
Wie in Frankreich thun die Leut.

Ciudate nume poetice sînt date eroilor lui.

*

În *Afurisirea lui Moisi Nicoară* (Oraviţa (1925) d. R. S. Molin dă actele din 1819 care învinuiesc pe interesantul cărturar bănăţean că în vagabondajul său produce „vrăjbi şi despărţire". Stilul acestor acte ale cancelariei romîno-sîrbeşti le face aproape neînţelese.

*

D. dr. Ch. Laugier dă foarte preţioase note de folklore în frumoasa i broşură *Contribuţiuni la etnografia medicală a Olteniei* (Craiova 1925). Curagioasele ipotese de etnografie sînt discutabile. Foarte bune ilustraţii.

*

www.dacoromanica.ro

Al doilea volum al *Cîntecelor poporane din Maramureș* de păr. I. Bîrlea (Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1924) cuprinde frumoase bucăţi lirice şi mai ales multe şi interesante „strigături".

•

În revista *Ingerul* de la Buzău, păr. M. Comănescu publică o donaţie a lui Nicolae Dudescu, de care m'am ocupat într'o recentă comunicaţie la Academia Romînă, către vestita mănăstioară de la Poiana Mărului, unde a condus renovatorul Paisie (21 Novembre 1765). Ea se îndreaptă către schivnicul Vasile de acolo, „fiindcă l-am avut mîngîitor şi rugător către Dumnezeu la năcazurile ce ne cuprinsese după întîmplarea vremimilor" (e vorba de închiderea lui la mănăstiri, despre care pe larg în memoriul citat). Schitul capătă moşia Grabicina (Buzău). Iscăleşte şi preotul Floru, vestitul caligraf şi dascăl de slavoneşte, împreună cu ajutorul său Constantin. Un adaus din 13 Maiu 1771, după focul care, la 14 April, nimicise schitul şi arhiva lui, spune că „la şcoala slovenească să scrie toate hrisoavele şi cărţile schitului", păstrîndu-se „izvod".

*

În *Societatea de mîine*, II, 23-4, păr. Ştefan Meteş adună pasagiile din cîntecul popular de dincoace de Carpaţi care pomenesc rătăcirea Mocanilor. D. Onisifor Ghibu dă bibliografia materialului privitor la liberarea Basarabiei pe care-l posedă d-sa. D. G. Bogdan-Duică se ocupă de cartea d-lui Drouhet despre influenţele franceze la Alecsandri.

N. I.

NOTIŢE

In No. de Ian.-Mart 1925 al *Revistei Istorice*, la paginile 37-43 s'au publicat, în limba originalului, părţile privitoare la Principatele romîne dintr'o carte olandeză de la 1687.

Aceste părţi le publicasem, în traducere română, în revista *Spicuitor în ogor vecin*, anul I (1920), pp. 129-132, înpreună cu adnotaţii.

În acelaşi număr al *Revistei Istorice*, la pp. 2-4, s'a publicat un document de la Manole-Vodă Giani-Rosetti. Acest document mai fusese publicat în „Arhivele Olteniei", I (1922), pp. 248-50, „comunicat de d. Mişu Săulescu". Vel Comisul din Divan nu este „Vladu Ţulcănescu", ci „Vlăduţul Gănescu". Nicolae Bârsescu nu este Vel Pah., ci Vel Pitar. **I. C. Filitti**

* * *

www.dacoromanica.ro

De la mănăstirea Coșula.

Cărți care se află în biblioteca bisericii.

Triod rusesc din sec. al XVII-lea.
Evanghelia de Liov, 1644.
Γραμματικὴ γεωγραφίας de Gh. preotul Phageas (Veneția).
Biblia lui Bob.
Privilegiile Bisericii orientale din regatul polon (1767).
Antologhion de Liov (1650).
„Tesaurul nou", Veneția (1802).
Evanghelie polonă din sec. al XVII-lea.
Gramatica lui Const. Gh. Mandrațoglu, scrisă de Matei din Ganohora, Viena, 1756.
Halimaua cea nouă, Viena, 1794, de Polizoi Lampanițiotul.
Alexandria grecească, 1800.
Gramatica lui Lascaris, 1785, Veneția.
Enciclopedia lui Comitá.
Gramatică greco-slavă (fără început).
Testamentul Nou, Londra, 1830.
Proschinitariul Ierusalimului, Viena, 1799.
„Istoria" lui Filipide din 1816.
Viețile Sfinților (scrisă în rușește, cu miniaturi foarte frumoase).

Pomelnicul ctitorilor mănăstirii.

Ion, Maria, Matei, Anghelina, Iremia, Elena și tot neamul lor. Aceștia sînt ctitorii cari au făcut mănăstirea și au dat moșia.

O inscripție de pe o lespede funerară.

Supt această piatră se odihnește robul lui Dumnezeu Irinarh Stroescu, care din început a petrecut la mănăstirea Neamț și pe urmă li... lui molitva Veniamin au fost așezat igumen la sfînta mănăstire Coșula, unde a viețuit ani 24 și s'au săvîrșit din viață la 1841, Dech. 27, fiind în vîrstă de 65 ani.
Dumnezeu să-l odihnească întru împărăția cerească.

Inscripția de de-asupra ușii foastelor chilii mănăstirești.

În zilele prea-înălțatului Domn Mihail Grigorie Sturza Voevod cu blagoslovenia prea sfințitului nostru Mitropolit chirio chir Meletie al Moldovei aceste chilii s'au afirosit sfintei mănăstiri Coșulii cu toată cheltuiala de Cuviosia Sa răpăusatul robu lui Dumnezeu arhimandritul Ignatie, în vărstă fiind de 48 ani, metania sa avînd și (?)... de aici... și arhimandrit și s'au săvîrșit aici în anul 1850, Dechemvrie 3 zile, și, cînd s'au gătit chiliile, la Iulie 1848, Octovrie 4 zile, ani de la Zidirea Lumii 7310, ani de la Hristos 1848.

N. I.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 60 de lei pe an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
București, Șoseaua Bonaparte, 8.

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reținea, după dorință, anunciul de pe copertă.

www.dacoromanica.ro